

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

ФАРАОН ОКСАНА ВАСИЛІВНА

УДК 343.133

**ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ У ВЧИНЕННІ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Науковий керівник:
Хахуцяк Ольга Юріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	
1.1. Поняття, сутність та генеза повідомлення особі про підозру.....	14
1.2. Набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні	37
1.3. Співвідношення процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у кримінальному процесі України.....	51
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	
2.1. Випадки повідомлення особі про підозру та їх характеристики	71
2.2. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру	101
2.3. Зміна повідомлення особі про підозру на досудовому розслідуванні.....	117
2.4. Вручення повідомлення особі про підозру.....	137
Висновки до розділу 2.....	152
РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ ПРОКУРОРА ТА ЗАХИСНИКА ПРИ ПОВІДОМЛЕННІ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	
3.1. Процесуальна діяльність прокурора при повідомленні особі про підозру.....	158
3.2. Забезпечення права на захист при повідомленні особі про підозру.....	177
Висновки до розділу 3.....	196
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ	230

ВСТУП

Актуальність теми. З метою впровадження у національну систему законодавства міжнародних стандартів захисту прав та свобод людини у сфері кримінальних процесуальних відносин, гарантування належного дотримання прав людини у діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду під час розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень після проголошення незалежності в Україні неодноразово здійснено спроби підготувати проект Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Однак більшості з них бракувало чіткої концепції оновлень кримінального процесу, які б забезпечили його відповідність міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини з одного боку та ефективну неформалізовану роботу правоохоронних органів з іншого.

Спроби реформування кримінального процесуального законодавства України не були марними і вже прийнятий у 2012 р. КПК спрямував діяльність органів досудового розслідування та прокуратури не лише на швидке, повне та неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень, а й на створення умов ефективного відновлення суспільних відносин, порушених кримінальним правопорушенням, та створив засади гарантування прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Аналізуючи новели чинного КПК, особливої уваги заслуговує інститут повідомлення особі про підозру, який замінив собою систему законодавчих положень щодо притягнення особи як обвинуваченого на стадії досудового розслідування.

Повідомлення особі про підозру займає особливе місце у структурі етапів досудового розслідування, адже воно є початковим моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності та визначає подальше спрямування кримінального провадження. Порушення органами досудового розслідування та прокурором процесуальної форми, визначеної кримінальним процесуальним

законом при реалізації процедури повідомлення особі про підозру з підстав, визначених ч. 1 ст. 276 КПК, призводять не тільки до протизаконного та безпідставного обмеження прав учасників кримінального провадження, а й у подальшому ставлять під сумнів можливість досягнення завдань кримінального провадження у цілому.

Так, згідно з єдиним звітом Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення за січень – червень 2016 р. загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень становить 369 644, з яких у 74 697 кримінальних правопорушеннях особам повідомлено про підозру, з них особливо тяжкими є 2 093 кримінальних правопорушення, тяжкими – 23 238, середньої тяжкості – 34 860, невеликої тяжкості – 14 506 кримінальних правопорушень. Зокрема, особам повідомлено про підозру у 8 878 кримінальних правопорушеннях, вчинених проти життя та здоров'я особи, 43 369 – проти власності, 5 466 – у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення, 3 635 – проти авторитету влади органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, 2 376 – проти безпеки руху та експлуатації транспорту, 2 048 – у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, 1 674 – проти громадського порядку та моральності.¹

Фактично зміст письмового повідомлення особі про підозру відповідає вимогам, що висувались до постанови про притягнення як обвинуваченого, але це вже інший процесуальний документ. Незважаючи на те, що повідомлення про підозру частково зберігає правову природу інституту притягнення особи як обвинуваченого за положеннями КПК 1960 р., водночас чинний КПК у п. 14 ст. 3 вкладає у нього сутність процесуальної дії, з якої починається притягнення особи до кримінальної відповідальності.

¹ Єдиний звіт Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення по державі за червень 2016 року. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820&c=edit&_c=fo

Окресленим питанням приділялась увага у наукових працях: Ю. І. Азарова, Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, О. М. Бандурки, О. В. Бауліна, В. Д. Берназа, П. Д. Біленчука, А. Г. Гаркуші, В. І. Галагана, Ю. І. Грошевого, В. П. Даневського, М. В. Джиги, В. В. Долежана, А. Я. Дубинського, М. В. Жогіна, З. З. Зінатуліна, Л. М. Лобойка, О. В. Капліної, Л. М. Карнеєвої, В. Т. Малярєнка, І. Є. Марочкіна, А. В. Молдована, О. Р. Михайленка, М. М. Михєєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, Р. Д. Рахунова, Д. О. Савицького, З. Д. Смітєєнко, М. С. Строговича, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенка, Р. Р. Трагнюка, С. С. Чернявського, В. П. Шибіки, Л. Д. Удалової, Ф. Н. Фаткулліна, В. М. Юрчишина та інших.

Завдяки зусиллям науковців теорія притягнення особи до кримінальної відповідальності збагатилась дослідженнями, які сприяли покращенню практики кримінального провадження та вдосконаленню чинного законодавства. При написанні дослідження вивчалися дисертації В. В. Рожнової «Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи» (2002 р.); О. В. Батюка «Правовий статус обвинуваченого на досудовому слідстві» (2007 р.); М. Я. Никоненка «Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину» (2007 р.); О. С. Мазур «Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину» (2008 р.), Г. І. Процько «Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації» (2012 р.).

Проте наукових робіт, в яких комплексно досліджено проблеми повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, у вітчизняній кримінальній процесуальній науці обмаль. Здебільшого всі попередні наукові дослідження проводились переважно за часи чинності КПК 1960 р., у зв'язку з чим такі праці становлять, як правило, здебільшого суто науковий інтерес у контексті порівняльного правознавства, водночас сучасна практика правозастосування вимагає конкретизації наукових пошуків у розрізі проблем чинного кримінального процесуального закону. Тому інститут

повідомлення особі про підозру на монографічному рівні сьогодні досліджено недостатньо.

Потребують розв'язання й проблеми процесуального порядку повідомлення особі про підозру, гарантій забезпечення прав підозрюваного, що у свою чергу потребує їх ґрунтовного наукового осмислення та вирішення у практиці правозастосування органів досудового розслідування та прокуратури відповідно до процесуальної форми стадії досудового розслідування. Ці обставини в сукупності визначають актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015; Основних напрямів наукових досліджень та планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 жовтня 2013 р. (протокол № 28).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 29 січня 2013 р. (протокол № 1), згодом уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 26 січня 2016 р. (протокол № 1) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Координаційним бюро Національної академії правових наук України (реєстр. № 1330, 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із повідомленням особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з

вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

– визначити поняття, юридичну природу та розкрити генезу кримінального процесуального законодавства та науки кримінального процесу про повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;

– визначити особливості набуття процесуального статусу підозрюваного на стадії досудового розслідування;

– розкрити співвідношення таких нормативних категорій як «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у кримінальному процесі України;

– охарактеризувати випадки повідомлення особі про підозру у контексті сучасної правозастосовної практики;

– з'ясувати сутність процесуальної форми письмового повідомлення особі про підозру, визначити її оптимальне відображення у положеннях кримінального процесуального закону;

– визначити процесуальний порядок вручення повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення на підставі аналізу практики діяльності органів досудового розслідування;

– розглянути підстави повідомлення про нову підозру, зміну раніше повідомленої підозри та правові наслідки прийняття цих процесуальних рішень;

– визначити процесуальну діяльність сторін обвинувачення та захисту при повідомленні особі про підозру у кримінальному провадженні;

– розробити пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання повідомлення про підозру у кримінальному провадженні.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають, розвиваються та припиняються між учасниками кримінального провадження під час повідомлення про підозру у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Методи дослідження. Під час підготовки дисертації використано систему загальнонаукових і спеціальних методів, що ґрунтуються на теорії пізнання соціально-правових явищ, спрямовані на отримання об'єктивних та достовірних результатів. За допомогою *історично-правового методу* визначено становлення та розвиток інституту повідомлення особі про підозру та його нормативно-правового регулювання (підрозділ 1.1). *Догматичний метод* застосовано для визначення понять «повідомлення особі про підозру», «притягнення як обвинуваченого», «прокурорський нагляд», аналізу конструкцій деяких норм чинного законодавства України, обґрунтування висновків і пропозицій за темою дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). *Формально-юридичний метод* використано для зіставлення норм КПК 1960 р. та чинного КПК України з питань щодо співвідношення процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого», обґрунтування висновків і пропозицій щодо уточнення зазначених понять (підрозділ 1.3). *Порівняльно-правовий метод* надав можливість зіставити норми кримінального процесуального законодавства України й окремих зарубіжних країн ближнього зарубіжжя щодо сутності та процесуального порядку повідомлення особі про підозру (підрозділи 1.1, 2.3, 3.2). *Соціологічні та статистичні методи* використано для опитування працівників органів досудового розслідування та адвокатів у контексті предмета дослідження й узагальнення одержаних результатів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні і статистичні матеріали Верховного Суду України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України; результати вивчення протягом 2013 – 2015 рр. матеріалів 170 кримінальних проваджень, досудове розслідування у яких здійснювалось слідчими підрозділами органів внутрішніх справ (Національної поліції) України у Вінницькій, Київській, Львівській, Полтавській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій областях та

м. Києві; матеріали анкетування 150 працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, 80 працівників прокуратури та 60 адвокатів, що проводилось протягом 2013 – 2015 рр. Також використано власний, набутий за час роботи в слідчих підрозділах МВС України та Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні проблематики повідомлення особі про підозру в кримінальному провадженні. Новизну дисертаційного дослідження відображають такі наукові положення:

вперше:

– розкрито співвідношення процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у кримінальному процесі України, зокрема визначено такі їх спільні ознаки: 1) є початковим етапом «притягнення до кримінальної відповідальності» у кримінальному законодавстві України; 2) суб'єктами прийняття є виключно сторона обвинувачення (слідчий, прокурор); 3) регламентованість кримінальним процесуальним законом та фактична доведеність у матеріалах кримінального провадження підстав для прийняття такого рішення; 4) поява особи, якій інкримінується вчинення конкретного кримінального правопорушення (підозрюваний (чинний КПК) та обвинувачений (за КПК 1960 р.); 5) обов'язкове складання процесуального акта (повідомлення, постанова); 6) у необхідних випадках можливість змінити підозру, повідомити про нову підозру, а за КПК 1960 р. – винести постанову про перекваліфікацію (зміна або доповнення обвинувачення) злочину;

– обґрунтовано необхідність виключення з переліку випадків повідомлення про підозру положення щодо обрання до особи одного із передбачених КПК запобіжних заходів, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК, оскільки однією з підстав застосування запобіжного заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального

правопорушення, що виключає можливість застосування п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК як випадку повідомлення про підозру;

– доведено недоцільність нормативного закріплення розмежування понять «нова підозра» та «зміна раніше повідомленої підозри» у положеннях ст. 279 КПК, оскільки воно не призводить до жодних процесуальних наслідків, а лише ускладнює процес реалізації даного положення у практичній діяльності, сприяючи створенню в кримінальному провадженні окремих повідомлень про підозру, які, насамперед, дезорієнтують підозрюваного та інших учасників кримінального процесу, а також створюють ситуацію невизначеності дій сторони обвинувачення;

удосконалено:

– поняття «підозра», під яким слід розуміти уніфіковане твердження сторони обвинувачення про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, сформульоване та втілене у процесуальну форму, визначену гл. 22 КПК; поняття «повідомлення про підозру» – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК;

– процесуальну форму письмового повідомлення особі про підозру, яке за своєю структурою має складатись із *вступної* частини, до якої необхідно відносити місце, дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; анкетні відомості особи, яка повідомляється про підозру; найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення, та *описово-мотивувальної* частини, яка повинна містити зміст підозри; правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті Закону України про кримінальну відповідальність; підставу повідомлення про підозру, тобто посилення на випадок, передбачений ч. 1 ст. 276 КПК, на підставі якого особі повідомляється про підозру; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення;

– положення щодо вручення повідомлення особі про підозру, зокрема виокремлено такі етапи: 1) *підготовчий*, який включає діяльність щодо 1.1) встановлення місцезнаходження особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, та її виклик до слідчого, прокурора; 1.2) повідомлення про місце, дату та час вручення повідомлення про підозру інших учасників кримінального провадження, зокрема захисника у випадках, передбачених законом; перекладача, якщо особа не володіє мовою, якою проводиться кримінальне провадження; законного представника у разі вручення письмового повідомлення про підозру неповнолітньому при досягненні ним віку кримінальної відповідальності; 2) *основний*, до складу якого входить 2.1) усне оголошення особі повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення сутності підозри; 2.2) повідомлення особі про її процесуальні права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК України, роз'яснення їх сутності; 3) *заклучний*, що полягає у діяльності щодо 3.1) фіксації у письмовому повідомленні про підозру підпису слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, відомостей про місце, дату, час його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення; 3.2) фактичній передачі пам'ятки про права та обов'язки; 3.3) фактичній передачі письмового повідомлення про підозру особі;

– запропоновано авторську редакцію низки змін і доповнень норм чинного КПК України з питань, що стосуються повноважень слідчого, прокурора (ст.ст. 36, 40); процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого (ст. 42); застосування запобіжних заходів (ст.ст. 183, 208); процесуального порядку повідомлення особі про підозру (ст.ст. 277, 278, 279, 481); а також зміни назви гл. 22 КПК України з «Повідомлення про підозру» на «Повідомлення особі про підозру»;

дістало подальший розвиток:

– класифікація прав підозрюваного на загальні права, передбачені Конституцією України та нормами міжнародного права (наприклад, Загальною декларацією з прав людини, Конвенцією про захист прав людини і

основоположних свобод, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та права, закріплені іншими міжнародними нормативними документами, ратифікованими Україною), які мають бути враховані органами, що ведуть кримінальне провадження у своїй процесуальній діяльності на підставі засад кримінального провадження (ст. 7 КПК), і спеціальні права, передбачені кримінальним процесуальним законом, що виникають з моменту повідомлення особі про підозру (ст. 42 КПК);

– положення щодо повноважень прокурора під час здійснення прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням при повідомленні особі про підозру, зокрема внесено пропозиції щодо виключення п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК та внесення змін до п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК у такій редакції: «Повідомляти особу про підозру, надіславши прокурору копію письмового повідомлення особі про підозру не пізніше доби з моменту його складання».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено і надалі може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК з питань повідомлення особі про підозру у кримінальному провадженні (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 31 липня 2014 р. № 04-20/12-1742);

– *практичній діяльності* – під час організації контрольно-методичної діяльності органів досудового розслідування – у процесі розроблення й узагальнення відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій (акт впровадження Головного слідчого управління МВС України від 30 липня 2014 р.);

– *навчальному процесі* – для підготовки навчально-методичного забезпечення з навчальних дисциплін, «Кримінальний процес»; «Адвокатура України», «Доказування на досудовому слідстві» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 22 липня 2014 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на науково-практичних конференціях і круглих столах: «Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (Київ, 5 лип. 2013 р.), «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства» (Київ, 28 листоп. 2013 р.), «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (Київ, 1 лип. 2014 р.), «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 27 – 28 черв. 2014 р.), «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (Запоріжжя, 18 – 19 лип. 2014 р.), «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (Київ, 12 берез. 2015 р.), «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні» (Харків, 15 – 16 лип. 2016 р.), «Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності»: (Одеса 9 – 10 верес. 2016 р.).

Публікації. За матеріалами підготовленої дисертації опубліковано 14 наукових праць, серед яких шість статей у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у зарубіжному періодичному виданні та вісім тез доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (294 найменування на 21 сторінці) і п'яти додатків на 25 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 202 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

1.1. Поняття, сутність та генеза повідомлення особі про підозру

Реформування системи кримінальної юстиції є одним з найважливіших кроків на шляху України до впровадження світових стандартів забезпечення прав людини. Адже як слушно зауважує Д.П. Письменний, саме кримінально-процесуальне законодавство встановлює баланс між правами і свободами особи та обов'язком держави боротися зі злочинами [169, с. 383].

13 квітня 2012 р. український парламент прийняв у другому читанні і в цілому КПК, який набрав чинності 20 листопада 2012 р.

Прийняття нового КПК стало одним із ключових етапів здійснення судово-правової реформи, реформи кримінальної юстиції України. Зміна моделі кримінального провадження в Україні стала частиною загальної правової реформи щодо гармонізації вітчизняного законодавства відповідно до міжнародних стандартів, що зумовило перегляд низки положень різних галузей права, зокрема кримінально-процесуального [245].

За цим нормотворчим процесом пильно спостерігали міжнародні експерти. Навіть не тільки спостерігали, а й брали безпосередню участь у підготовці проекту зазначеного документа, оскільки прийняття нового КПК, що відповідав би сучасним демократичним європейським стандартам, було однією з умов членства України у Раді Європи.

Європейськими стандартами прав людини є «визнані європейським співтовариством та закріплені в його документах юридичні норми, що включають усі природні та невід'ємні права людини, а також механізми їх гарантій, захисту та забезпечення процесів на практиці» [264].

Отже, Україна виконала своє зобов'язання перед світовою спільнотою, оскільки основна ідея нового КПК полягає у тому, що кримінальний процес повинен перетворитися із засобу боротьби зі злочинністю на засіб захисту осіб, які зазнали шкоди у результаті злочину, і швидкого та ефективного відновлення прав, порушених правопорушень.

Водночас не можна не погодитись з думкою екс-посла США в Україні Дж. Теффта, який 15 травня 2012 р. під час зустрічі з екс-міністром юстиції О. Лавриновичем зазначив: «Дуже важливо не тільки виписати правила, які відповідають західним і загальноєвропейським стандартам, але і забезпечити їх правильне правозастосування» [226].

Так, важливими елементами, які входять в основу європейського механізму із забезпечення і реалізації прав учасників кримінального судочинства, є ряд документів: Рекомендація № 6 R (87) 18 Комітету міністрів «Відносно спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 р. [166]; Рекомендація № R (95) 12 Комітету міністрів державам-членам «Відносно управління системою кримінального правосуддя» від 11 вересня 1995 р. [36]; Рекомендація № R (99) 19 «Медіація у кримінальних справах» від 15 вересня 1999 р. [141]; Резолюція і рекомендація, які були прийняті Комітетом Міністрів Ради Європи щодо порядку застосування взяття під варту № (65) 11 «Взяття під варту» від 9 квітня 1965 р. і Рекомендація R (80) 11 «Про взяття під варту до суду» від 17 червня 1980 р. [63].

Велике значення для вітчизняного законодавства має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [182]. Законом України від 17 липня 1997 р. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [184] Верховна Рада України надала згоду на обов'язковість для України цих чинних міжнародних договорів і вони, згідно з ч. 2 ст. 8 Конституції України, є частиною національного законодавства України. Застосування цих норм у кримінальному провадженні розширює нормативно-правову базу під час вирішення конкретних справ. Усі особи, які перебувають

на території України постійно або тимчасово, наділяються правами, що закріплені у Конвенції, а тому можуть вимагати застосування положень цього документа під час кримінального провадження.

З огляду на вищезазначене слід констатувати, що ці нормативні документи не варто розглядати лише як тексти, що містять норми про права людини. Неприпустимим є аналіз їх положень у світлі позитивістських поглядів, оскільки всі норми об'єктивного права, в яких закріплюються суб'єктивні юридичні права людини, формуються на підставі природних прав людини. Природні права людини перетворюються на суб'єктивні юридичні права й одержують офіційне визнання за допомогою загальнообов'язкових норм права, об'єктивного права.

Будь-які процесуальні рішення, що приймаються у кримінальному провадженні, повинні забезпечувати, гарантувати учасникам кримінального провадження відновлення або захист насамперед природних прав людини.

На думку О. Соловйова, у практиці Європейського суду існує тенденція поступової універсалізації поняття «кримінальне обвинувачення» у контексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод внаслідок дедалі більш автономного та ліберального тлумачення цього поняття. Зумовлено це надзвичайною важливістю належного захисту прав фізичних осіб у відносинах з представниками публічної влади для сучасного демократичного суспільства. Європейським судом здійснюється «криміналізація» широкого кола правопорушень публічного характеру з метою розширення сфери чинності права на справедливий судовий розгляд. Така тенденція заслуговує позитивної оцінки в контексті захисту прав фізичних осіб у відносинах з носіями публічної влади, однак вона посилює стан правової невпевненості сторін при розгляді справи у Європейському суді [215, с.122].

У прийнятому КПК дістали відображення положення, раніше не відомі кримінальному процесуальному законодавству України. Так, вперше на законодавчому рівні з'являється визначення такої стадії кримінального провадження як притягнення до кримінальної відповідальності. Згідно з п. 14

ст. 3 КПК нею вважається стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Отже, у кримінальному процесі України утворено нове поняття – «повідомлення про підозру» [251, с. 78 – 81].

Проблематика притягнення до кримінальної відповідальності висвітлювалась у наукових джерелах ряду процесуалістів, зокрема: Ю. І. Азарова, В. Д. Берназа, І. С. Галкіна, Ю. І. Грошевого, В. В. Долежана, М. В. Жогіна, З. З. Зінатуліна, Л. М. Карнєєвої, Н. С. Карпова, В. Г. Кочеткова, Д. А. Карницького, А. М. Ларіна, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. Ю. Мельникова, А. В. Молдована, О. Р. Михайленко, Д. П. Письменного, Р. Д. Рахунова, Д. О. Савицького, М. С. Строговича, В. П. Шибіко, Л. Д. Удалової, Ф. Н. Фаткуліна, Л. Б. Франка, О. Л. Ципкіна та інших.

Особливу увагу треба звернути на важливість інституту «повідомлення про підозру», оскільки законодавець присвятив йому окрему главу у КПК. Не можна не помітити і його значну схожість зі стадією порушення кримінальної справи щодо особи та пред'явленням обвинувачення в КПК 1960 р.

Згідно зі ст. 42 чинного КПК підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду.

Так, законодавець розрізнив та відокремив дані поняття, відмовившись від інституту обвинуваченого у процесі досудового розслідування, але поєднавши підстави набуття особою статусу підозрюваного й обвинуваченого, що повинно сприяти забезпеченню прав і законних інтересів осіб.

Слід зазначити, що поява підозрюваного серед учасників вітчизняного кримінального процесу зумовила досить нагальну і тривалу наукову дискусію з цілої низки питань (необхідність цього учасника, його ролі й функціонального

призначення, правового статусу, кола прав та ін.), яка й зараз є актуальною і до якої приєдналися навіть фахівці із Західної Європи. Як зазначив італійський науковець Ф. Кальдероні у своєму коментарі до проекту КПК: «...коли йдеться про права, розрізнення між підозрюваним, обвинуваченим або підсудним робитися не повинно» [267 с. 5]. Зрозуміло, певне коло прав у зазначених учасників кримінального процесу є однаковим, але повністю погодитися з такою думкою непросто, оскільки їх правовий статус є різним і права реалізуються залежно від етапу кримінального провадження, з його специфічними завданнями, процесуальною формою і засобами доказування.

Практика свідчить, що саме на етапі виникнення підозри допускається досить багато порушень прав і законних інтересів осіб. І причиною цього є недостатнє нормативне регулювання кримінальної процесуальної діяльності. Незважаючи на те, що закон постійно удосконалюється, прогалин у ньому досить багато [134, с. 208].

Враховуючи вищевикладене, а також надане визначення Європейським судом з прав людини, що обвинуваченням є офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що особою вчинене кримінально каране правопорушення, можна зазначити, що у разі повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину відповідно до чинного КПК, можна вважати, що кримінальне обвинувачення є пред'явленим [59].

Зупинимось детальніше на терміні «підозра».

Кримінальний процесуальний закон не дає визначення поняття «підозра». У ст. 276 КПК зазначені лише випадки, які зумовлюють необхідність повідомлення особі про підозру у письмовому вигляді. Тлумачний словник української мови визначає підозру як думку про причетність будь-кого до чогось негативного, сумнівів у чийсь порядності, чесності, відданості і т. ін. [210, с. 475].

В.В. Велигодський визначає підозру як припущення про суб'єкт злочину, неповну обізнаність про будь-які факти, обставини, тобто їх вірогідне пояснення [34, с.278].

У словнику С. Ожегова можна знайти роз'яснення понять «подозрение», як припущення, основане на сумнівах правильності, законності чиїх-небудь вчинків, правдивості будь-яких слів... і «подозрительный», як той, що викликає підозру. В українській мові слово «подозрение» перекладається як «підозра, ...підозріння...», а «подозрительный» – як «підозрілий» [160].

Досить слушним з цього приводу є роз'яснення терміна «підозріння», яке вживає російський вчений В.І. Даль: «...До улики никого не подозревай...» [58].

Підозра – це припущення про суб'єкта злочину, неповна поінформованість про будь-які факти, обставини, тобто їх імовірне пояснення. Будуючи версії про суб'єкта злочину, слідчий ґрунтується на своїх міркуваннях про коло осіб, які могли вчинити злочин. Зіставляючи дані про злочин, які встановлені матеріалами справи, і про певну особу, слідчий приходять до висновку про необхідність її залучення у кримінальне провадження для з'ясування версії про вчинення злочину саме цією особою. Однак підозра, що виникла у свідомості слідчого, ще не надає особі правового статусу підозрюваного.

Виходячи із загального визначення поняття інституту підозрюваного, слід зазначити, що на думку М.С. Строговича, підозрюваним треба вважати тільки того, щодо якого під час провадження кримінальної справи до притягнення як обвинуваченого застосовувалось затримання або інший запобіжний захід [220, с. 118]. Це визначення дістало своє відображення у багатьох наукових публікаціях радянського минулого. Поділяючи думку М.С. Строговича та вносячи різні пропозиції щодо удосконалення процесуального статусу підозрюваного, науковці випустили із уваги головне – підозру, тобто те, що породжує появу підозрюваного у кримінальному процесі [134].

На думку Г. Кюне, поняття підозри визначається як ретроспективно-прогностичний висновок за оснований на фактах і такий, що має якість перевірки [150].

Л.М. Карнеєва розглядала підозру у трьох значеннях: як психологічну характеристику стану свідомості слідчого, що визначає його ставлення до досліджуваних фактів; як криміналістичне поняття, що використовується підставою для вибору висунення версій та виконання завдань розслідування; як процесуальну категорію [91, с. 37 – 38].

Л.В. Франк під поняттям «підозра» розумів судження слідчого про взаємовідношення, взаємозв'язок і відповідність між відомими обставинами справи та певною особою, що ґрунтується на достовірних фактах, наукових положеннях і висновках, а також на неперевірених даних, які викривають цю особу у вчиненні злочину з тим чи іншим ступенем імовірності [266, с. 40].

На думку В.Ю. Мельникова, підозра це: а) інститут, що регулює процесуальний статус підозрюваного, підстави та порядок його втягнення у кримінальне судочинство; б) підстава для кримінального переслідування конкретної особи з метою правильного вирішення завдань кримінального судочинства [142, с. 11].

А.М. Ларін стверджував, що у спеціальному криміналістичному значенні підозра – це висновок (пояснювальна частина), версія про суб'єкта злочину; підозра ж у кримінально-процесуальному значенні – це висновок з версій, підстави якої спеціально передбачені законом [124, с. 140 – 141].

Так, Г.І. Процько вважає, що підозра не може виступати тільки версією, припущенням слідчого. Вона має місце лише тоді, коли до особи офіційно висунута теза підозри у формі певного процесуального акта [176, с. 113].

Але, О.Г. Александровський зазначає, що підозра є складним явищем і розглядає її у різних аспектах:

а) як складову частину (форму) функції кримінального переслідування;

б) як твердження (висновок) органів досудового розслідування про причетність особи до вчинення злочину, засноване на неповних знаннях про розслідуване протиправне діяння, й особу, яка його вчинила;

в) як умову застосування примусових заходів, зокрема, затримання і запобіжного заходу у вигляді взяття під варту до пред'явлення обвинувачення [3, с. 5]

Ю.П. Аленін та І.В. Гловюк вважають, що повідомлення про підозру – це одне із найважливіших процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором (ч. 1 ст. 277) до закінчення розслідування у кримінальному провадженні [8, с. 162].

О.В. Капліна стверджує, що підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру та має бути перевірене для спростування або підтвердження [90, с. 241].

На думку Ю.В. Лисюка, підозра є передумовою набуття особою процесуального статусу підозрюваного у разі поєднання первинних відомих обставин справи з відповідною особою на основі достовірності та ймовірності [128, с. 59].

І.Г. Івасюк дає таке визначення поняття «підозра»: це результат розумової діяльності слідчого, прокурора щодо оцінки наявних у справі доказів, які з достатньою переконливістю вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою, що виражається у процесуальному документі, який складається із зазначених ув законі підстав і вручається особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [84, с. 77].

О.В. Попелюшко, досліджуючи питання щодо судового арешту як запобіжного заходу у кримінальному процесі ФРН, зазначає, що у кримінальному процесі Німеччини виокремлюють три рівні підозри: первинну, достатню і серйозну. Первинна підозра – це підозра, що ґрунтується на конкретних фактах і криміналістичному досвіді, які з вірогідністю свідчать про вчинення злочинного діяння. За наявності такої підозри поліція чи прокуратура

зобов'язані порушити кримінальне провадження. Підозра цього рівня достатня також, за загальним правилом, для проведення обшуку, виїмки тощо.

Достатня підозра – це підозра, що ґрунтується на наявних та очікуваних доказах вірогідності того, що обвинувачений буде засуджений, – вища, ніж того, що він буде виправданий. При підозрі даного рівня обвинувальний акт і клопотання про сумарне провадження можуть бути направлені до суду.

Серйозна (сильна, істотна) підозра означає, що на підставі допустимих у суді доказів, зібраних на момент оцінки, велика вірогідність того, що обвинувачений вчинив інкриміноване йому діяння або брав участь у його вчиненні [172].

Слід приєднатися до точки зору О.І. Білоусова та С.М. Смокова, які вважають, що підозра передусє появі обвинувачення і має щодо нього допоміжний характер. Процес розвитку підозри складається з трьох етапів – виникнення, формування та формулювання [27, с. 20]. Насправді, повідомлення про підозру варто розглядати як початковий етап формування обвинувачення у кримінальному провадженні. Підозра – це результат діяльності слідчого, прокурора щодо оцінки наявних у справі доказів, які вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою, що виражається у процесуальному документі, який складається із зазначених у законі підстав і вручається особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Узагальнюючи вищесказане, слід зазначити, що підозра – це багатоаспектне поняття, яке може розглядатись у психологічному, криміналістичному та кримінально-процесуальному значеннях. У кримінально-процесуальному значенні під підозрою треба розуміти твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність, пред'явлене в порядку, передбаченому чинним КПК [252, с.83 – 86]. Отже, підозра – це уніфіковане твердження сторони обвинувачення про вчинення конкретною особою кримінального правопорушення, сформульоване та втілене у процесуальну форму, визначену гл. 22 КПК.

Розкриваючи поняття повідомлення про підозру, вважаємо за необхідне звернутися до визначення, яке надає О.В. Капліна. Вона зазначає, що це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276 – 279 КПК. Також вона звертає увагу на багатозначність термінів «підозра» та «повідомлення про підозру». Вони можуть вживатися у кримінальному провадженні та у навчальній літературі в інших, крім зазначених вище значеннях. Терміном «підозра» можна назвати процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить уособлену групу правових норм, що регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку із притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси.

Терміном «повідомлення про підозру» може позначатися певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності. Його можуть розуміти як сукупність кримінальних процесуальних дій та рішень, що здійснюються та приймаються на цьому етапі.

Значення повідомлення особи про підозру полягає у тому, що: 1) на цьому етапі формулюється підозра, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення; 2) з моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду); 3) з дня повідомлення особи про підозру починають відраховуватися строки досудового розслідування (ст. 219 КПК); 4) після складання повідомлення про підозру визначаються загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозра має бути перевірена та

спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність; 5) у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, якій повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється центральна процесуальна фігура досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, з чим пов'язується виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК), та втілює сторону захисту; б) розширюються повноваження слідчого для застосування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК); відсторонення від посади (ст. 154 КПК), арешт майна (ст. 170 КПК) та ін.); 7) з моменту повідомлення особи про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст. 468, 469 КПК) [90, с. 241 – 242].

Так, О.Ю. Татаров зазначає, що повідомлення про підозру – один із ключових актів на стадії досудового розслідування і процес доказування у кримінальному провадженні здійснюється саме для того, щоб процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення і забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, яка розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК) [229, с. 186].

Ю.П. Алєнін та І.В. Гловюк стверджують, що повідомлення про підозру як процесуальний документ є процесуальним рішенням – юридичним актом початку та одночасно персоніфікації кримінального переслідування, оскільки у зв'язку з повідомленням про підозру з'являється такий суб'єкт кримінального провадження, як підозрюваний, а з моменту повідомлення про підозру у

вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК) [8, с. 162].

І.Г. Івасюк пропонує своє визначення повідомлення про підозру. Він говорить, що це кримінальне процесуальне рішення слідчого, прокурора, яке приймається в обов'язковому порядку у разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення у письмовій формі і спричиняє набуття особою, щодо якої воно прийняте, процесуального статусу підозрюваного [84, с. 77].

Ю.В. Лисюк вважає, що заперечувати факт того, що саме підозра породжує появу підозрюваного у кримінальному провадженні, підстав немає, оскільки існування інституту підозрюваного розпочинається із процесуальної дії, яка має назву повідомлення про підозру з подальшим здійсненням відповідних процесуальних дій. Тобто з цього часу особа, якій було повідомлено в порядку установленому КПК, стає підозрюваним та отримує можливість усіма правовими засобами забезпечувати захист своїх прав і свобод під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні [128, с. 59].

Як зазначає І.Г. Івасюк, інститут повідомлення про підозру став своєрідною заміною інституту пред'явлення обвинувачення на стадії досудового розслідування, оскільки за чинним кримінальним процесуальним законодавством обвинувачений, як учасник кримінального провадження, з'являється тільки наприкінці досудового розслідування з моменту складання обвинувального акта [84, с. 78].

Повідомлення про підозру можна розглядати як кримінальну процесуальну гарантію прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження і надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права [31, с. 31].

Отже, категорія «повідомлення про підозру» може вживатись у таких значеннях: як інститут кримінального процесуального права; процесуальна

діяльність; процесуальна дія; процесуальне рішення; етап стадії досудового розслідування; початковий етап реалізації функції обвинувачення; кримінальна процесуальна гарантія прав підозрюваного тощо.

З аналізу КПК можна зробити висновок про те, що повідомлення про підозру можна розглядати як документ, у якому формулюється підозра, і як дію (процедуру) – повідомлення про підозру. Відповідно до ст. 110 КПК процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, при чому вони приймаються у формі постанови. Не зважаючи на те, що письмове повідомлення про підозру має назву «повідомлення» та формально в аспекті назви не відповідає вимогам указаної норми, однак воно повністю відповідає ознакам процесуального рішення. Визначаючи повідомлення про підозру як процесуальний документ, зазначимо, що це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК.

Науковий підхід як до реформування правової системи у цілому, так і при визначенні шляхів удосконалення процедури повідомлення про підозру, передбачає звернення до історичного минулого у контексті аналізу основних етапів становлення та розвитку цього правового інституту. Як слушно зазначають фахівці у галузі історії держави та права, при жодному реформуванні неможливо розраховувати на позитивні результати без знання й дослідження історії об'єкта реформування, умов та етапів його розвитку, оскільки «хто не знає свого минулого... не годен пошани» [116, с. 7].

Дослідження генези повідомлення про підозру слід розглядати у світлі становлення досудового провадження в Україні, яке, безперечно, впливає з процесу становлення державності в цілому, починаючи з давнього періоду Київської Русі.

Перший етап формування інституту повідомлення про підозру пов'язаний зі становленням державності, починаючи із заснування Київської Русі, де панувало усне звичаєве право (більшість цих норм не зафіксовані у збірниках

права й літописах і тому не дійшли до нас), та закінчуючи 30-ми роками XII ст., коли Київська Русь вступила у період феодальної роздробленості і на її території утворилося півтора десятка відносно самостійних князівств (Київське, Чернігівське, Переяславське, Волинське, Галицьке та інші). З часом звичаєве право дістало своє законодавче закріплення у першому нормативному акті, який визначив порядок провадження окремих дій владними органами з метою встановлення істини. Цим актом стала «Руська Правда», що складалася з трьох редакцій: Короткої Правди, Просторової Правди і Скороченої Правди [265, с. 346].

Згідно з «Руською Правдою» обвинувачення здійснювалось не судом, який був не відділений від адміністрації та виконував функції посередника при вирішенні спору між позивачем і відповідачем, а потерпілим – після його затримання і передачі до суду.

Наприкінці XIV – у першій половині XVII ст. утворилася нова система джерел права, що зумовлювалось потраплянням значної частини території нинішньої України до складу Польського королівства і Великого князівства Литовського. Саме цей період пов'язаний з початком другого етапу становлення інституту повідомлення про підозру. Серед пам'яток права особливе значення мали Литовські Статути, в яких відобразилася правова свідомість тогочасного суспільства.

До XIV ст. судова влада та процесуальне право Великого князівства Литовського розвивалися подібно до Київської Русі. Багато місцевих звичаїв, зокрема, й процесуальних, увійшли до складу Литовського Статуту і набули сили «писаного права». Як зазначав О. Кістяківський, Литовський Статут був основним законом малоросійського народу як під час польського панування, так і після приєднання Малоросії до Росії [96, с. 62].

За Литовським Статутом, як і за «Руською Правдою», потерпілому відводилась значна роль у встановленні особи злочинця, повідомленні останньому про підозру, збиранні доказів, але на відміну від «Руської Правди» в Литовському Статуті з'являються й інші учасники процесу у вигляді

посадових осіб, а згодом і судових органів, безпосереднім обов'язком яких є проведення досудового розслідування. Крім цього, виникає поняття «пізнаного» (підозрюваного), який мав право захищатися і доводити свою правоту, що також вказує на змагальність кримінального процесу даного періоду [216, с. 126].

До другого періоду становлення інституту повідомлення про підозру слід віднести й оригінальне судочинство Запорізької Січі – військово-політичну організацію українського козацтва, яка виникла внаслідок стихійної колонізації земель Середнього і Нижнього Подніпров'я в середині XVI ст. У численних працях дослідників історії запорізького козацтва переконливо доведено, що Запорізька Січ була зародком української національної держави, продовженням національної традиції українського народу [168, с. 7].

У період перебування українських земель під владою Литви і Польщі функціонувала система різноманітних судових органів, які, спираючись на відповідні законодавчі акти і використовуючи норми звичаєвого права, повідомляли про підозру та здійснювали судочинство, при якому процес був переважно змагальним за своїм характером. Але в деяких випадках, при вчиненні найбільш тяжких злочинів у процесі виявлялися риси розшукового процесу. Литовські статuti передбачали випадки, коли судові органи повинні були в обов'язковому порядку провадити слідство, повідомляти про підозру і притягати до відповідальності осіб без заяви потерпілого. Якщо особа обвинувачувалася, наприклад, у крадіжці, то до неї могли застосовуватися тортури, метою яких було отримання від обвинуваченого особистого зізнання, якому надавалося вирішальне значення серед доказів [87, с. 124].

А.Ф. Коні слушно зазначав, що низький освітній рівень поліцейських чиновників, панування інквізиційного процесу, що наділяв поліцейського слідчого великою владою й позбавляв обвинувачуваного будь-яких прав та інші причини негативно впливали на стан досудового провадження того часу [103, с. 257].

Так, в історії розвитку інституту повідомлення про підозру відбувся переломний момент, коли пред'явлення підозри, її перевірка та подальше обвинувачення покладалось на окремий державний орган – поліцію.

Третій етап становлення інституту повідомлення про підозру характеризується реформуванням кримінально-процесуального законодавства Російської імперії. Радикальна судова реформа в Російській імперії відбулася у 1864 році, де 20 листопада імператор Олександр II затвердив проекти чотирьох судових статутів: «Устрій судових установлень», «Статут кримінального судочинства» (далі – Статут), «Статут цивільного судочинства», «Статут про покарання, які накладали мирові судді». У цих статутах дістали розвиток основні демократичні засади й інститути судової реформи, вперше на законодавчому рівні проголошені у законі від 29 вересня 1862 р. «Основні положення перетворення судової частини в Росії». Судова реформа по праву вважається «самою послідовною у ряді перетворень другої половини XIX ст. в Росії» [189, с. 202].

Терміни «підозрюваний» та «обвинувачений» згадуються у ст. 46 Статуту, де зазначається, що до змісту скарги, яка в подальшому надходить до судді, за можливості має вказуватись «обвинувачена чи підозрювана особа». Так, на даному історичному етапі кримінального процесу поняття обвинуваченого та підозрюваного хоч і розрізнені, але мають практично одне смислове навантаження.

Відповідно до п. 2 ст. 50 Статуту в усних або письмових повідомленнях до суду має бути зазначена особа, «на яку падає підозра» і «які на то є обставини», тобто докази на підтвердження цієї підозри. Отже, у цьому документі надається визначення такого учасника кримінального процесу як підозрюваного, під ним розуміють таку особу, на яку падає підозра.

Досить важливою є закріплена у ст. 403 Статуту норма про те, що перед допитом обвинуваченого судовий слідчий повідомляє останньому «в чому він обвинувачується». Це, для того часу нововведення, лягло в основу сучасного інституту повідомлення про підозру, закріпленого в КПК 2012 р.

Під час проведення допиту слідчому не дозволялось «домагатись зізнання» ні обіцянками, ні погрозами, ні іншими схожими засобами. Крім цього, обвинувачений мав право відмовитись відповідати на запитання слідчого. Це положення також у подальшому набуло розвитку, ставши одним із основних прав людини, закріпленому в ст. 63 Конституції України.

Але після введення в дію Статуту в процесі реалізації його основних положень почали виникати окремі питання. Так, у цьому документі були відсутні норми, які б визначали порядок повідомлення особи про підозру або притягнення її як обвинуваченого, а потреба в них виникла майже одразу. Теорія та практика погоджувались, що ні скарга потерпілого, ні тим більше інші приводи не можна розглядати як повідомлення про підозру або пред'явлення обвинувачення.

Міністр юстиції у циркулярі від 28 лютого 1874 р. звертав увагу, що виклик на допит як обвинуваченого є самостійним періодом слідства, який настає тільки тоді, коли слідчий може надати найбільш правильні неупереджені дані для обвинувачення у злочині саме тієї, а не іншої особи. Сенат у 1876 р. також вказав судовим органам на те, що необхідно розрізняти приводи до початку слідства та підстави до порушення кримінального переслідування проти окремої особи. А в 1887 р. особливим наказом Санкт-Петербурзького окружного суду судовий слідчий зобов'язувався складати спеціальну постанову про притягнення до слідства як обвинуваченого.

Нарешті ухвалою Вищої дисциплінарної присутності Сенату від 23.03.1898 роз'яснювалось, що «не тільки приводу, але навіть і виклику осіб, які підпадають під підозру у вчиненні законозлочинного діяння, повинен передувати судово-виконавчий акт, яким визначена особа, за обставинами справи, визнається обвинуваченим, а саме: постанова судового слідчого про притягнення особи як обвинуваченого» [250].

Отже, слід зазначити, що шлях до стану сучасного відображення інституту повідомлення про підозру у кримінально-процесуальному законодавстві нашої держави був складним і тернистим, але саме «Статут

кримінального судочинства» став закладеним фундаментом його побудови. У цілому судові статuti 1864 року в історії розвитку інституту повідомлення про підозру знаменують поворот від порядку поліцейського до порядку правового, що було живим свідченням антагонізму старої і нової систем.

Четвертий етап (1917 – 1991 рр.) можна визначити затвердженням 13 вересня 1922 р. Центральним Виконавчим Комітетом (далі – ЦВК) першого КПК УСРР і прийняттям постанови про введення його в дію на всій території УСРР з 20 вересня 1922 р. КПК УСРР складався з шести розділів, 32 глав та містив 481 статтю [32, с. 33]. Це був дійсно комплексний законодавчий акт, який регулював провадження у кримінальних справах в органах попереднього слідства та в судах, визначав повноваження органів прокуратури на всіх стадіях кримінального процесу.

Згідно з нормами КПК УСРР 1922 р. відбувався чіткий процесуальний розподіл досудового слідства й дізнання [227, с. 40].

У прийнятому Кодексі поняття «підозрюваний» згадується у ст. 105 КПК УСРР 1922 р. під час викладення вичерпного переліку випадків застосування затримання до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, як заходу попередження ухилення підозрюваного від слідства та суду. Крім цього, для слідчого обов'язковим стало виконання таких слідчих дій, як пред'явлення обвинувачення, допит обвинуваченого та складання обвинувального висновку. Складання слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченого здійснювалось лише у разі наявності достатніх даних вважати, що особа дійсно вчинила злочин. Пред'явлення обвинувачення відбувалось не пізніше 48 годин з дня складання постанови слідчим про притягнення її як обвинуваченого. У постанові зазначалось прізвище, ім'я по батькові обвинуваченого, місце, час та інші обставини, наскільки вони стали відомими слідчому, а також підстави притягнення. Отже, хоч у КПК УСРР 1922 р. й не надавалось конкретне визначення понять підозри, обвинувачення, особи підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні злочину, але вони вживались з таким смисловим значенням, яке є актуальним і на даний час.

Важливим п'ятим кроком на шляху створення досконалого кримінально-процесуального законодавства було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» [33], із затвердженням якого була зроблена спроба ввести в кримінальний процес підозрюваного і тільки у зв'язку з необхідністю затримання певної категорії осіб (ст. 32), застосування щодо них запобіжних заходів (ст. 33) і допиту (ст. 29). Про показання підозрюваного йшлося також у ст. 16 – «Докази». Саме для того, щоб визначитись із найменуванням осіб, які підлягають затриманню, й було введено поняття «підозрюваний». Отже, можна вважати, що Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік підозрюваний був визнаний учасником процесу і введений у кримінальний процес із числа осіб, які підозрювались у вчиненні злочину насамперед через допит, а потім, як виняток, через затримання чи застосування будь-якого запобіжного заходу.

28 грудня 1960 р. в УРСР був затверджений Кримінально-процесуальний кодекс, введений у дію з 1 квітня 1961 р. [111]. До нього у відповідні розділи без змін були включені всі норми «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» 1958 р., деякі норми раніше чинного кримінально-процесуального законодавства з урахуванням слідчої та судової практики, а також досягнень радянської науки кримінального процесу [159].

На кожному із зазначених періодів історії розвитку держави у кримінально-процесуальне законодавство вносилися зміни і доповнення.

Так, Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР», затвердженого Законом УРСР № 7131-Х від 15.06.1984 Кодекс було доповнено статтею 43-1 «Підозрюваний», згідно з якою підозрюваним визнавалась: особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину або особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого.

Крім цього, визначалось і коло прав підозрюваного, які полягали в наступному: знати, у чому він підозрюється; давати показання; подавати докази; заявляти клопотання і відводи; вимагати перевірки прокурором правомірності затримання; подавати скарги на дії і рішення особи, яка провадить дізнання, слідчого і прокурора [79].

Отже, фактично відразу з прийняттям КПК УРСР 1960 р., підозрюваний став фігурувати як учасник процесу, хоча офіційно визнаний таким тільки у зв'язку із внесенням змін в КПК Української РСР Указом Президії Верховної Ради від 16.04.1984.

Загальний аналіз змін свідчить про те, що держава поступово переходила від тоталітарних уявлень у судочинстві до більш гуманних норм, спрямованих на захист прав і інтересів людини.

Після розпаду у 1991 р. Союзу РСР Україні дісталася досить складна судовустрійна і судочинна спадщина. На порядку денному постало питання корінного реформування як судовустрою, так і кримінального судочинства України [81, с. 6]. Адже у цей час в Україні органи дізнання, попереднього слідства, прокуратури та суди застосовували кодекс, що передбачав правила і стандарти, які діяли в СРСР з притаманними йому ідеологією та правовими цінностями, і не могли не гальмувати процес демократизації суспільства [135, с. 3].

Шляхи реформування судовустрою і судочинства в Україні були накреслені «Концепцією судово-правової реформи в Україні», прийнятою Верховною Радою України 28 квітня 1992 р. [88, с. 3]. Необхідність проведення цієї реформи зумовлювалася, насамперед, прийняттям Декларації про державний суверенітет України (1990 р.), Акта проголошення незалежності України (1991 р.), вимогою реального забезпечення прав і свобод громадян, проголошенням верховенства права, а також і тим, що суди, вся система юстиції на початку 1990-х років переживали глибоку кризу.

Після прийняття Конституції України до КПК продовжували вноситися зміни і доповнення, спрямовані на вдосконалення окремих його положень. Проте, що кримінально-процесуальне законодавство потребувало вдосконалення, свідчить значна кількість пропозицій, висловлених ученими процесуалістами, практичними працівниками [241, с. 13].

Як зазначала, Т.В. Шевченко, закони від 21 червня і 12 липня 2001 р. про внесення змін і доповнень до КПК «безперечно, в цілому можна охарактеризувати як такі, що поклали початок новому етапу в кримінальному судочинстві України, який наближає її до цивілізованих країн світу». [278, с. 31].

Водночас, тривалий час залишалось незмінним визначене у ст. 43-1 КПК 1961 р. поняття підозрюваного, яке вже не задовольняло потреб практики і не сприяло виконанню завдань кримінального судочинства. Положення ст. 43-1 КПК спричиняли порушення права на захист особи, яка підозрювалась у вчиненні злочину [155, с. 40]. Суб'єкти кримінального процесу, які вели процес, вимушені були обходити вимоги чинного на той час закону і, що є досить важливим, не через свою незаконослухняність, а через те, що просто по-іншому на практиці не можна було діяти.

Стаття 32 КПК 1961 року, що має назву «Роз'яснення значення термінів Кодексу», в п. 8 серед учасників процесу називає також підозрюваного. Чи дійсно він необхідний в кримінальному процесі як його учасник?

Цю проблему серед багатьох інших намагались неодноразово вирішити розробники проектів КПК (за роки незалежності було запропоновано чимало варіантів таких проектів: від 19.05.2003 № 345661; від 18.11.2005 № 34566Д; від 25.05.2006 № 0952, від 13.12.2007 № 1233), але жодного із них так і не було прийнято.

На думку М.Я. Никоненко, напередодні прийняття КПК 2012 р. серед науковців існували чотири основні позиції щодо існування підозрюваного як учасника кримінального процесу. Перша група науковців вважала, що зазначені в КПК від 1961 р. підстави появи підозрюваного є достатніми.

Прибічники другої групи науковців виступали за розширення таких підстав і називали різного роду дії і рішення, з прийняттям чи проведенням яких підозрюваний вступає у кримінальний процес. Представники третьої групи науковців вважали, що підозрюваний з'являється у процесі тоді, коли винесена уповноваженим органом чи посадовою особою спеціальна постанова про визнання особи підозрюваною. І, на завершення, ті, які відносились до останньої, четвертої групи, взагалі дотримувались тієї точки зору, що достатньо тільки доказів, які є у справі, щоб вважати, що в кримінальному процесі з'явився підозрюваний [156, с. 25].

Ця проблематика поставала досить актуальною, оскільки питання про місце і роль підозрюваного було, чи не найбільш не врегульованим питанням у нашому законодавстві.

Так, 13 квітня 2012 р. український парламент прийняв у другому читанні і в цілому КПК, який набрав чинності 20 листопада 2012 р., згідно з яким утворено нове поняття «повідомлення про підозру» і надано визначення поняття «підозрюваний». Отже, розпочато шостий етап розвитку інституту повідомлення про підозру.

Багато критики було спрямовано на адресу прийнятого КПК, але аналіз його положень дає підстави стверджувати, що в ньому дістали відображення найдемократичніші положення. Це безпосередньо стосується утворення інституту повідомлення особи про підозру, визначення понять підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), такої стадії кримінального провадження як притягнення до кримінальної відповідальності, надання сторонам рівних можливостей щодо збирання та подання доказів, а також реалізації інших процесуальних прав, які в цілому гарантують забезпечення прав громадян шляхом закріплення принципу змагальності сторін у кримінальному провадженні.

Підводячи підсумок вищевикладеному, не можна не погодитись та не пригадати слова экс-начальника Головного слідчого управління МВС України В.Ф. Фаринника: «Сьогодні в науковців та практиків існує безліч думок про

інститут повідомлення про підозру. Дехто його схвалює, інші критикують, однак про його дієвість можна буде говорити тільки після його «перевірки» практикою» [262] та доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Л.Д. Удалової: «...хай яким досконалим є закон, його ефективність може бути оцінена тільки через правозастосовну практику...» [245].

Дослідження генези становлення повідомлення про підозру на різних історичних етапах розвитку еволюції кримінального процесуального законодавства дозволяє виокремити такі етапи. *Перший етап* починається з Київської Русі, де панувало усне звичаєве право та закінчується 30-ми роками XII ст., коли Київська Русь вступила у період феодальної роздробленості. Саме в цей період звичаєве право дістало законодавче закріплення у першому нормативному акті – «Руській Правді», згідно з якою на потерпілого покладался обов'язок «обволання» (повідомлення про злочин громадськості) та повідомлення підозри особі, яка вчинила злочин. До *другого періоду* (XII ст. – XVII ст.) становлення інституту повідомлення про підозру слід віднести такі пам'ятки права як Литовські Статути (саме у цей час виникає поняття «пізнаного» (підозрюваного), який мав право захищатися і доводити свою правоту), судочинство Запорізької Січі, що здійснювалося згідно з нормами звичаєвого права. *Третій етап* (XVII ст. – XIX ст.) характеризується реформуванням кримінально-процесуального законодавства Російської імперії (Звід законів Російської імперії, «Статут кримінального судочинства» 1864 р.), введенням інституту судового слідчого. Повідомлення про підозру та загалом досудове провадження відтоді стали здійснювати судові слідчі, поліція (за менш значними справами) та прокурори, які при виявленні злочинів вносили відповідні подання судовим слідчим. Загалом судові статути 1864 р. в історії розвитку інституту повідомлення про підозру знаменують зміну сутності досудового розслідування від суто поліцейської до правової – змагальної. *Четвертий етап* (1917 – 1958 рр.) починається з набуттям чинності КПК УСРР (20 вересня 1922 р.), у ст. 105 якого поняття «підозрюваного» розглядається у

контексті випадків затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину як превентивних заходів щодо можливості ухилення підозрюваного від слідства та суду. *П'ятий етап* (1958 – 2012 р.) розпочинається з моменту прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік», в якому підозрюваний з'являється у кримінальному судочинстві у зв'язку з необхідністю затримання певної категорії осіб, застосування щодо них запобіжних заходів і допиту. З прийняттям КПК УРСР 1960 р., підозрюваний почав фігурувати як самостійний учасник процесу, хоча офіційно визнаний таким тільки у зв'язку із внесенням змін в КПК Української РСР Указом Президії Верховної Ради від 16 квітня 1984 р. *Шостий етап* (з 2012 р. і до сьогодні) розвитку інституту повідомлення про підозру в Україні розпочався із прийняттям нового КПК 2012 р., відповідно до якого утворено новий інститут «повідомлення про підозру», безпосередньо регламентований статтями 42, 276 – 279 КПК.

1.2. Набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні

Повідомлення особи про підозру – це одне із важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні.

Акт повідомлення особи про підозру має важливе юридичне значення і спричиняє відповідні наслідки. Воно служить одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Обґрунтована підозра дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

Повідомлення особи про підозру є початковим моментом реалізації функції обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи,

винуватої у вчиненні кримінального правопорушення. Воно нерозривно пов'язане з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри у вчиненні злочину конкретною особою.

Ця підозра вперше чітко сформульована в офіційному документі – повідомленні особі про підозру. В ній слідчий дає першопочатковий висновок, про наявність і сутність кримінально-караного діяння, вчиненого конкретною особою.

Так, В. Божев у якості юридичного сенсу даного етапу стадії досудового розслідування виділяє констатацію кримінально-правових відносин, що встановлюються на даний момент у формі повідомлення особі про міру кримінальної відповідальності, що загрожує їй [30, с. 56].

У цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних під час проведення досудового розслідування, конкретна особа набуває статусу підозрюваного. Отже, саме внаслідок повідомлення особи про підозру у кримінальному провадженні відбувається поява нового учасника кримінального процесу – підозрюваного, який має свій процесуальний статус.

Статус (від лат. status) означає положення, становище. І це поняття найчастіше процесуалістами зводиться лише до сукупності прав і обов'язків [214, с. 1263]. Суб'єкти кримінально-процесуальних відносин найчастіше досліджуються саме з позиції їх прав і обов'язків.

Набуття процесуального статусу підозрюваним під час здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні потребує більш детального та глибокого дослідження, оскільки встановлення необґрунтованого процесуального статусу та подальше здійснення цілої низки заходів щодо підозрюваного у цьому статусі є неприпустимим та таким, що свідчить про порушення прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Загалом інститут підозрюваного являє собою складний правовий механізм щодо якого досі не вщухають дискусії, оскільки погляди вчених-процесуалістів поділилися на тих, хто повністю підтримує запровадження самостійного суб'єкта кримінального провадження з боку захисту, а інші

вважають його вкрай специфічним, неоднозначним та таким, що потребує додаткового обговорення.

Так, думки, що висловлюються в науці кримінального процесуального права щодо інституту підозрюваного, зводяться до того, що деякі вважають процесуальний статус підозрюваного некоректним, інші вважають, що статус підозрюваного порушує права людини, адже у разі здійснення слідчих дій може бути негативний вплив на його репутацію. Останні говорять про те, що запровадження цього статусу фактично надає безмежні повноваження слідчим для наділення будь-якої особи підозрюваною, не маючи достатніх для цього юридично обґрунтованих підстав.

На думку Ю.В. Лисюка, у цих висловлюваннях є «зерно правди», але він повністю не погоджується з думками щодо некоректного терміна, дещо згоден з іншими двома. Він вважає, що інститут підозрюваного в сучасному кримінальному процесуальному законодавстві, а таким є КПК в Україні, повинен в обов'язковому порядку існувати, і пояснює це так: по-перше, завдяки цьому інституту було заповнено прогалину у досудовому розслідуванні; по-друге, значно розширено повноваження слідчого в частині здійснення процесуальних дій щодо виявлення та визначення кола осіб, які можуть бути причетними до вчинення кримінального правопорушення; по-третє, надасть можливість чітко перевірити та встановити факт вчинення чи не вчинення підозрюваною особою кримінального правопорушення з метою недопущення порушення прав і свобод людини та притягнення невинуватої особи до відповідальності [128, с. 57 – 58].

Звертаючись до чинного КПК, необхідно зазначити, що особа набуває статус підозрюваного у порядку ст. 42 КПК. Розкриваючи цю норму, можна визначити три моменти появи такого учасника як підозрюваний. Так, частина 1 зазначеної статті визначає, що підозрюваним є особа:

- 1) якій у порядку, передбаченому статтями 276 – 279 КПК, повідомлено про підозру;

2) яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

3) щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК, для вручення повідомлень.

Розкриємо кожний із моментів, для з'ясування питання – коли ж особа набуває процесуального статусу «підозрюваний».

Так, згідно з ч. 1 ст. 42 КПК «Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276 – 279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, ...». При цьому в ч. 1 ст. 276 КПК визначено, що повідомлення про підозру здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК, відповідно до норм якої письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, встановлений КПК України для вручення повідомлень.

Повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у випадках, визначених КПК у порядку, передбаченому гл. 11 КПК, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи (ч. 3 ст. 111 КПК).

Водночас, у ст. 135 (Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід) вищеназваної гл. 11 КПК встановлено, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом: вручення повістки про виклик; надіслання її поштою; електронною поштою; факсимільним зв'язком; здійснення виклику по телефону; здійснення виклику телеграмою.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку: дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає; житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи; адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК).

Отже, на випадок неможливості безпосереднього вручення слідчим повідомлення про підозру особі в день його складання КПК містить низку бланкетних норм, які, зрештою, відсилають до загального порядку, встановленого для виклику слідчим, прокурором, судового виклику у

кримінальному провадженні. Такий порядок не вимагає обов'язкового вручення повідомлень персонально особі, щодо якої воно складене.

Окрім того, як зазначають окремі науковці, у разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру зазначеній у ньому особі слідчий або прокурор повинні використовувати інші способи, передбачені КПК, для вручення повідомлень [112, с. 698], проте перевагу віддати саме безпосередньому врученню такого повідомлення [114, с. 466].

При цьому постає питання: чи доцільною є вимога щодо належного підтвердження отримання особою повідомлення про підозру або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. Адже, якщо положення гл. 11 КПК визначають порядок здійснення повідомлення про підозру особі, то для підтвердження отримання повідомлення про підозру в будь-якому випадку мають бути проведені дії, зазначені у ст. 136 КПК (без вчинення яких повідомлення фактично не вважається здійсненим) [229, с. 181].

У свою чергу, автори науково-практичного коментаря до КПК, розкриваючи зміст ст. 278 зазначають, що вручення повідомлення про підозру має здійснюватись прокурором, слідчим або іншою уповноваженою особою безпосередньо, оскільки правова норма передбачає саме вручення, а не його передачу. Систематичне і буквальне тлумачення цих норм свідчить, що у спосіб, визначений гл. 11 КПК, здійснюється не вручення повідомлення про підозру особі, якій у цей момент неможливо його вручити, а виклик для слідчого чи прокурора для вручення повідомлення шляхом надання повістки про виклик, надсилання її поштою, електронною поштою.

Нерідко виникають ситуації, коли «запідозрена» особа на виклики не з'являється без поважних причин, навмисно уникає одержання повідомлення про підозру та унеможливорює проведення багатьох слідчих дій, які вимагають участі підозрюваного. У цьому разі до такої особи не може бути застосовано привід, тобто примусове супроводження до місця її виклику, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 140 КПК привід може бути застосований до

підозрюваного, обвинуваченого або свідка, а ця особа ще не набула офіційного статусу підозрюваного, обвинуваченого чи свідка [229, с. 181].

Як свідчить аналіз слідчо-судової практики, непоодинокими є випадки «набуття статусу підозрюваного» з моменту направлення повідомлення про підозру поштою, оскільки відповідно до статей 280 – 281 КПК у розшук можна оголосити лише підозрюваного. Отже, без визначення порядку повідомлення особі про підозру у разі, коли немає змоги вручити його безпосередньо, оголосити розшук фактично неможливо.

З іншого боку, безпідставні висновки сторони обвинувачення та суду про набуття особою статусу підозрюваного можуть стати однією з причин незаконного обмеження її прав та законних інтересів, як накладення арешту на майно особи без визначеного процесуального статусу як на майно «підозрюваного». При цьому варто зауважити, що на практиці в деяких випадках сторона обвинувачення «не бажає» встановлювати місце перебування особи (направлення повісток за адресою, де особа тривалий час не проживає, складання формальних рапортів про відсутність особи за місцем проживання, винесення постанови про оголошення особи в розшук одразу ж після направлення їй повістки про виклик тощо), щоб не ускладнювати процес доказування.

Зокрема, у роз'ясненні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 р. зазначено, що до осіб, які не є підозрюваними (яким у порядку, передбаченому статтями 276 – 279 КПК, повідомлено про підозру або яких затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення), обвинуваченими (особа, обвинувальний акт щодо якої передано до суду в порядку, зазначеному у ст. 291 КПК) або особами, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не може бути прийнято ухвалу про арешт майна. З огляду на це, навіть якщо у слідчого судді є достатні підстави вважати, що певною особою було вчинено кримінальне правопорушення, він не має

повноважень накладати арешт на майно особи, яка не є підозрюваним. Відтак, потребує невідкладного вирішення питання про відповідність до вимог КПК направлення особі слідчим повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення засобами поштового зв'язку.

У цьому контексті необхідно чітко визначити й конкретний момент, з якого особа набуває статусу підозрюваного у кримінальному провадженні (з моменту направлення їй повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку чи з моменту фактичного вручення поштового відправлення з повідомленням про підозру).

Системний аналіз положень КПК дає підстави стверджувати, що направлення особі повідомлення про підозру засобами поштового зв'язку відповідатиме вимогам КПК та буде вважатися належним способом такого повідомлення лише у разі вручення поштового відправлення особисто (безпосередньо) підозрюваному. Навряд чи буде логічною зміна процесуального статусу особи у кримінальному провадженні, якщо повідомлення про підозру було направлено їй засобами поштового зв'язку, але не було вручене адресату з будь-яких причин (для прикладу, повернуте відправнику у зв'язку з закінченням строку зберігання у поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання).

Отже, повідомлення про підозру повинно має вважатися здійсненим (а особа вважатиметься такою, що набула статусу підозрюваного) з моменту вручення поштового відправлення.

Відповідно, факт підтвердження отримання особою повідомлення про підозру або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є необхідним для набуття такою особою процесуального статусу підозрюваного, а порядок, передбачений ч. 1 ст. 136 КПК, повністю поширюється на повідомлення особі про підозру (у разі неможливості вручення цього документа в день його складення слідчим або прокурором).

Водночас з огляду на роль та значення повідомлення особі про підозру здійснення такого повідомлення може вважатися належним лише у разі, якщо

спосіб повідомлення дає можливість зафіксувати на матеріальних носіях інформації дотримання слідчим або прокурором вимог до змісту повідомлення (ст. 277 КПК) та встановити особу, яка отримала повідомлення, пересвідчитися у повноті роз'яснення прав та обов'язків підозрюваного.

Зважаючи на це, особа не може набувати статусу підозрюваного у разі направлення їй слідчим повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення електронною поштою, факсимільним зв'язком, по телефону, повідомлення телеграмою [229, с. 181].

Питання щодо виникнення статусу «підозрюваний» щодо особи, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, нами буде розглянуто нижче у другому розділі дослідження, а саме у п. 2.1.

Переходячи до розгляду третього моменту набуття статусу «підозрюваний», необхідним є зазначити, що з моменту вступу в законну силу КПК, нагально виникла необхідність внести зміни у ст. 42 КПК. Так, проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 08.08.2014 № 4448 передбачалось, що підозрюваним є також особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень [180].

Зазначені зміни проекту втілені у чинному КПК і висвітлені у ч. 1 ст. 42, яка роз'яснює, що «Підозруваним є особа, ... щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень». Але це доповнення у чинному КПК має ряд недоліків, що потребує подальшого вдосконалення.

Так, під час брифінгу экс-Генпрокурор В. Ярема повідомив, що «підписав підозру двом суддям Печерського райсуду м. Києва В. Кицюку та О. Царевич у вчиненні кримінальних правопорушень проти учасників «Автомайдану» за ч. 2

ст. 375 Кримінального кодексу України (далі – КК), які своїми судовими рішеннями незаконно притягували автомайданівців до адміністративної відповідальності».

До Вищої кваліфікаційної комісії суддів (далі – ВККС) надійшло клопотання Генпрокурора від 12.01.2015 про відсторонення судді В. Кицюка від займаної посади. У документі зазначається, що слідчий відділ прокуратури м. Києва 24.02.2014 відкрив кримінальне провадження за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених КК. У клопотанні йдеться про те, що 23.12.2014 «першим заступником Генпрокурора М. Герасимюком судді Печерського райсуду м. Києва В. Кицюку повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 375 (Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови) КК.

До ВККС надійшло заперечення В. Кицюка, в якому він зазначає, що не є підозрюваним, оскільки йому не вручено відповідного повідомлення, й обґрунтовує це тим, що повідомлення про підозру особи включає в себе два юридичні факти: підписання та вручення. Лише у цьому випадку воно спричиняє юридичний факт притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття нею статусу підозрюваного».

У свою чергу представник ГПУ О. Білоус розповів цілу епопею, як В. Кицюку намагалися вручити повідомлення. Він нагадав: відповідно до ст. 42 КПК підозрюваним є «особа, якій повідомлено про підозру, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито всіх заходів для вручення». За словами представника ГПУ, письмове повідомлення надсилалося за адресою, яку В. Кицюк указав у декларації про доходи. «Більше того, представник ГПУ із цією метою приходив у Печерський райсуд... «Комісії надано відеозапис, що на робочому столі судді В. Кицюка залишалося повідомлення про підозру», – зауважив О. Білоус. Також він зазначив, що слідчим були вчинені всі необхідні дії, визначені КПК. Є всі підстави вважати,

що суддя перебуває в процесуальному статусі підозрюваного у цьому провадженні», – резюмував О.Білоус.

Висловлюючи свою думку, В. Кицюк зауважив: повідомлення про підозру володарю мантиї має вручити спеціальний суб'єкт (Генпрокурор або його заступник) або особа, якій він делегував частину своїх функцій. «27 січня у мій кабінет зайшов слідчий прокуратури м. Києва, який наполягав на тому, щоб я отримав копію повідомлення. Однак він не може вчинити таку процесуальну дію, бо не є належним суб'єктом».

Комісія майже годину радилася на самоті й врешті-решт у задоволенні клопотання Генпрокурора відмовила, мотивуючи це тим, що у клопотанні зазначається, що М. Герасимюк повідомив про підозру 23 грудня минулого року. «Це при тому, що перший заступник Генпрокурора був звільнений наказом від 22.12.2014, тобто за день до того, коли він нібито повідомив про підозру». До того ж, на думку В. Кицюка, положення КПК про те, що підозрюваною є особа, якій не вручено повідомлення у зв'язку з невстановленням її місцезнаходження, у даному випадку не можна застосовувати. Адже прокуратурі відомо, де перебуває суддя.

Так, В. Кицюк став першим суддею, якому вдалося уникнути відсторонення.

Колега В. Кицюка – О. Царевич на засідання ВККС не прийшла у зв'язку тим, що вона перебуває в нарадчій кімнаті. Як розповів С. Козьяков, у клопотанні Генпрокурора зазначено: О. Царевич підозрюють у тому, що 23.01.2014 вона постановила завідомо неправосудне рішення. Вона, як і В. Кицюк, розглядала справу про адмінправопорушення щодо учасниці «Автомайдану», до якої було застосоване стягнення – позбавлення права керування транспортним засобом на відповідний строк.

«Також були спроби вручити їй повідомлення про підозру», – зауважив очільник ВККС. І не тільки на роботі, а й біля квартири, де проживає О. Царевич. До того ж, наголосив С. Козьяков, був складений акт про неможливість вручення судді процесуальних документів.

За словами О. Білоуса, коли О. Царевич намагалися вручити повідомлення про підозру, вона сказала: «Зараз, почекайте». «Зачинилася у кабінеті, а потім повідомила, що перебуває в нарадчій кімнаті», – пояснив представник Генпрокуратури і додав, що суддя «зловживає нарадчою кімнатою».

У свою чергу адвокат С. Демченко вказав на можливу помилку в клопотанні: 23 січня минулого року О. Царевич не приймала рішення в такій справі. «Це не відповідає дійсності. Як можна обвинувачувати особу в тому, чого не було?» – поцікавився адвокат.

Після півгодинного заслуховування аргументів двох сторін та наради за зачиненими дверима «кваліфікаційники» вирішили не відстороняти від посади й О. Царевич [71].

ВККС фактично стала першим органом, який захистив людей у мантиях, довівши: у двобої переможцем стає той, хто найкраще аргументує власну позицію.

«Повідомлення про підозру» може позначатися як певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності. Його можуть розуміти як сукупність кримінальних процесуальних дій та рішень, які здійснюються та приймаються на цьому етапі. Ми погоджуємося з О.В. Капліною, яка вказує, що значення повідомлення особи про підозру полягає в тому, що:

1) на цьому етапі формулюється підозра, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення;

2) з моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду);

3) з дня повідомлення особи про підозру починають відраховуватися строки досудового розслідування (ст. 219 КПК);

4) після складання повідомлення про підозру визначаються загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозра має бути перевірена та спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність;

5) у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, якій повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється центральна процесуальна фігура досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, з чим пов'язується виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК), та втілює сторону захисту;

б) розширюються повноваження слідчого для застосування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК); відсторонення від посади (ст. 154 КПК), арешт майна (ст. 170 КПК) та ін.);

7) з моменту повідомлення особи про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст. 468, 469 КПК) [90, с. 242].

За своїм процесуальним статусом підозрюваний є суб'єктом прав; суб'єктом обов'язків; особою, статус якої пов'язується із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження; особою, показання якої є одним із джерел доказів у кримінальному процесі.

Так, на нашу думку, під кримінальним процесуальним статусом особи, яку повідомлено про підозру (підозрюваного), пропонується розуміти сукупність прав та процесуальних обов'язків, які відображаються в усіх можливих процесуальних зв'язках і відносинах даного учасника кримінального провадження з державними органами і посадовими особами, у процесуальній формі, визначеній кримінальним процесуальним законом.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК особа, яка повідомлена про підозру, є одним з учасників досудового розслідування, стороною кримінального провадження з боку захисту, а отже, визнається суб'єктом кримінально-процесуальних відносин, що виникають на основі зазначеної галузі права. Виходячи з цього, вбачається існування у цього суб'єкта кримінального провадження процесуальної правосуб'єктності, яка означає, що за певних умов особа може набувати й особисто реалізовувати відповідні суб'єктивні процесуальні права і нести суб'єктивні процесуальні обов'язки, які є основними складовими елементами її правового статусу.

Суб'єктивні права й обов'язки, що закріплені в законі і надані такому учаснику кримінального процесу як підозрюваний, становлять важливі елементи правового статусу особи в кримінальному провадженні. Вони дають можливість стороні захисту здійснювати дії, що встановлені кримінальним процесуальним законом, користуватися соціальними та особистими благами, виражати свої потреби і захищати законні інтереси.

Вважаємо, що права особи, якій повідомлено про підозру, можна розділити на дві групи: перша – загальні права, передбачені Конституцією України та нормами міжнародного права (наприклад, Загальною декларацією з прав людини, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та права, закріплені іншими міжнародними нормативними документами, ратифікованими Україною), які мають бути враховані органами, що ведуть кримінальне провадження у своїй процесуальній діяльності на підставі засад кримінального провадження (ст. 7 КПК), і друга – спеціальні права, передбачені кримінальним процесуальним законом, що виникають з моменту повідомлення особі про підозру (ст. 42 КПК).

Проаналізувавши чинне законодавство, можна зазначити, що процесуальний статус підозрюваного необхідно розглядати як появу підозрюваного у кримінальному провадженні з моменту повідомлення йому про підозру або настання юридичного факту, визначеного вимогами ч. 1 ст. 42

КПК; вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням; можливість забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні за допомогою державного примусу в імперативному порядку.

Необхідно також звернути увагу на важливість виконання підозрюваним обов'язку, на сьогодні не закріпленого у чинному КПК, який полягає у неперешкоджанні встановленню істини шляхом знищення, фальсифікації доказів, підмови і погроз свідкам, потерпілим та вчинення інших незаконних дій. Перешкоджання встановленню істини, перерахованими вище шляхами, може призвести до невиконання наступного завдання кримінального процесу: кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, повинен бути притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Додержання норм кримінального, кримінального процесуального законодавства при проведенні досудового розслідування у кримінальному провадженні є гарантією встановлення істини. Тому вважаємо за необхідне ч. 7 ст. 42 КПК доповнити окремим положенням про обов'язок підозрюваного не перешкоджати встановленню істини шляхом знищення, фальсифікації доказів, підмови і погроз свідкам, потерпілим та вчиненням інших незаконних дій.

Отже, пропонуємо доповнити ч. 7 ст. 42 КПК п. 5, який має бути викладений у такій редакції: «Не перешкоджати проведенню судового розгляду кримінального правопорушення, зокрема шляхом впливу на учасників кримінального провадження з метою їхньої відмови від показань або дачі завідомо неправдивих показань».

Узагальнюючи, варто зазначити, що в результаті повідомлення особі про підозру кримінальний процес набуває певної спрямованості, встановлюється обсяг, предмет і межі досудового розслідування у кримінальному провадженні. Систему наслідків повідомлення особі про підозру складають: поява та процесуальний статус підозрюваного; виникнення обов'язків у слідчого, прокурора, уповноваженої службової особи щодо забезпечення реалізації процесуальних прав підозрюваного; початок строку досудового розслідування у

кримінальному провадженні; можливість застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження; застосування однієї із форм закінчення досудового розслідування. Правильне вирішення питання про підозру особи сприяє досягненню таких перспективних завдань кримінального провадження, як зміцнення законності та правопорядку, охорона інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

1.3. Співвідношення процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у кримінальному процесі України

У чинному КПК кримінальний процес прописаний у якісно новій формі, порівняно з тим процесом, який мав місце за попереднім КПК. Новий КПК став «революційним» у багатьох процесуальних нюансах. У ньому дістали відображення положення, раніше не відомі кримінальному процесуальному законодавству України. У новому КПК вдалося значною мірою усунути прогалини та недоліки регулювання, що мали місце у КПК 1960 р. Разом з тим, окремі положення кримінального процесу залишилися майже незмінними.

У цьому питанні, аналізуючи таке процесуальне рішення як «повідомлення про підозру» за новим КПК та згадуючи норми КПК 1960 р., які регламентували «притягнення особи як обвинуваченого», ми з'ясуємо, що в чинному КПК є новелами, а які норми не зазнали змін у визначеній проблемі.

Важко не погодитись з авторами, які вважають, що під терміном «притягнення до кримінальної відповідальності» позначається кримінальна процесуальна діяльність органів досудового розслідування та прокурора, починаючи з моменту повідомлення особі прокурором або слідчим за погодженням з прокурором про те, що вона підозрюється у вчиненні злочину [113, с. 270].

У п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК законодавець вперше говорить про визначення стадії кримінального провадження, про що не згадувалось у попередній правовій доктрині. Зокрема, притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

У свою чергу, Л.В. Юрченко та А.Г. Зарубіна, характеризуючи притягнення до кримінальної відповідальності як стадію кримінального провадження виокремлюють такі її риси:

1) це кримінальна процесуальна діяльність органів досудового розслідування та прокурора – сторони обвинувачення та суду, який здійснює функцію правосуддя;

2) така кримінальна процесуальна діяльність може бути здійснена лише у межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, які встановлюються у ст. 49 КК: два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі; три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі; п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості; десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину [109];

3) діє у межах стадій кримінального процесу (провадження) – досудового розслідування та судового провадження;

4) вона починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та появи такого суб'єкта кримінального провадження – підозрюваного – сторони захисту;

5) не збігається з початком кримінально-процесуальної діяльності сторони обвинувачення, а саме з початком стадії досудового розслідування (ст. 214 КПК), яка починається з моменту внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

б) продовжується у разі складання обвинувального акта та появи обвинуваченого – сторони захисту та підтримання в суді прокурором державного обвинуваченого або потерпілим – приватного обвинувачення у випадках, передбачених законом;

7) закінчується реалізацією кримінальної відповідальності щодо конкретної особи тільки тоді, коли набирає законної сили обвинувальний вирок, яким особа визнана винною та їй призначено покарання [287, с. 243].

У свою чергу, КПК 1960 р. навіть не встановлював моменту, з якого починалось «притягнення особи до кримінальної відповідальності».

Згодом частково цю проблему усунув Конституційний Суд України. За своїм змістом притягнення особи як обвинуваченого у кримінальній справі тотожне поняттю «притягнення до кримінальної відповідальності». З огляду на це Конституційний Суд України своїм рішенням у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (№ 9-рп/99 від 27 жовтня 1999 р.) визначив, що кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, водночас притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину, наголосивши при цьому, що поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» не тотожне поняттю «кримінальна відповідальність».

Кримінальна відповідальність передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної. Підставою кримінальної відповідальності є наявність у діяннях особи складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає у застосуванні до особи, яка вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду. Тому сам факт порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, затримання, взяття під варту, пред'явлення їй обвинувачення не можна

визнати як кримінальну відповідальність. Особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили [192].

Отже, на нашу думку, «повідомлення особі про підозру» за КПК 2012 р. як і «притягнення особи як обвинуваченого» за КПК 1960 р. є початковим етапом «притягнення до кримінальної відповідальності» у кримінальному законодавстві України.

Зупинимось детальніше на процесуальних рішеннях «повідомлення особі про підозру» за чинним КПК та «притягнення як обвинуваченого» відповідно до КПК 1960 р., оскільки саме вони є початковим етапом «притягнення до кримінальної відповідальності» у кримінальному законодавстві України, але для цього спочатку з'ясуємо, що теорія та закон розуміє під процесуальним рішенням.

Науковці не дають однозначної відповіді на це запитання. Так, П.А. Лупинська зазначає: «Рішення в кримінальному судочинстві може бути визначено як встановлений у визначеній законом процесуальній формі правовий акт, в якому орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя або суд у межах своєї компетенції, у визначеному законом порядку дають відповіді на правові питання, що виникають по справі, та висловлюють владне волевиявлення про дії, які витікають із встановлених обставин та приписів закону, направлених на досягнення завдань кримінального судочинства» [132, с. 18].

Ми погоджуємось з думкою О.Ю. Татарова, що при прийнятті того чи іншого рішення суб'єкти кримінального процесу мають враховувати певні встановлені у справі обставини, що мають різний характер як за формою, так і змістовно, але, безумовно, повинні відповідати певним критеріям [227, с. 282].

Зокрема, В.С. Зеленецький і Н.В. Глинська розуміють сукупність доказів, достатніх для прийняття обґрунтованого процесуального рішення як «сукупність взаємопов'язаних між собою фактичних даних, що переконує слідчого, прокурора або суд у доведеності конкретних обставин та приводить до достовірного висновку, наприклад, про подію злочину, винність конкретної

особи в його вчиненні або з інших питань, які повинні бути вирішені у справі» [82, с. 238].

Схожу позицію висловлювали і такі науковці як Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, М.Г. Авдюков [50, с. 61; 64, с. 20; 1, с. 21].

Отже, достовірність, повнота зроблених висновків, на яких ґрунтуються рішення, повинні забезпечувати їх правильність та законність. Тобто процес доказування окремих обставин у справі можна вважати першим етапом прийняття певного процесуального рішення. Встановлення цих обставин є гарантією його своєчасності та правильності.

До прийняття чинного КПК законодавство України не визначало поняття «процесуальне рішення». У КПК 1960 р. «рішення» використовувалось лише при роз'ясненні понять окремих процесуальних термінів таких як «вирок», «ухвала», «постанова».

Нарешті ст. 110 КПК розв'язала цю проблему, визначивши, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Причому рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови, яка виноситься у випадках, передбачених законом, а також, коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Крім цього законодавець звернув увагу і на форму постанови, передбачивши вимоги, що регламентують порядок складання і зміст постанов про проведення певної процесуальної дії.

Отже, можна констатувати, що процесуальне рішення – це оформлений працівником органу досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, судом відповідно до вимог КПК правовий акт, який містить відповіді на правові питання, що виникають під час кримінального провадження. Під постановою у кримінальному процесі слід розуміти процесуальні документи, якими оформляються рішення слідчого, прокурора під час провадження досудового розслідування.

Крім вищезазначених змін, пов'язаних із введенням у дію чинного КПК, в кримінальному процесі відбулась поява такої новели, як повідомлення особі

про підозру, процедури якої присвячена гл. 22, що, безумовно, підкреслює її значимість.

Аналіз норм чинного КПК дозволяє зробити висновок, що повідомлення особі про підозру здійснюється слідчим, прокурором за наявності правових та фактичних підстав. До правових підстав слід віднести здійснення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, спрямованих на об'єктивізацію підозри, що виникла (затримання особи та обрання запобіжного заходу), а до фактичних – наявність фактичних даних, які вказують на те, що особа причетна до вчинення злочину (наявність достатніх доказів для підозри) [253, с. 119].

У свій час ще М.С. Строгович зазначав, що для надання людині статусу підозрюваного необхідні докази, об'єктивні дані, що вказують на неї як на можливого злочинця. Для цього мало, щоб у слідчого просто виникла підозра про те, що саме ця особа вчинила злочин, оскільки «підозра» поняття суб'єктивне. Однак для того, щоб особа стала підозрюваним у кримінальній справі, необхідною є й інша умова: вчинення щодо цієї особи передбаченого законом процесуального акту [224, с. 236].

Ідея щодо єдиного документа про надання особі правового статусу підозрюваного була висловлена ще у радянські часи. У процесуальній літературі того періоду зазначалось, що сама по собі підозра у вчиненні злочину, навіть висловлена у постанові про порушення кримінальної справи, ще не є підставою для розгляду певної особи як підозрюваного – особливого учасника кримінального процесу. Належною формою визнання особи підозрюваним має бути не постанова про обрання запобіжного заходу чи протокол затримання, а особливий процесуальний акт, що міститиме мотивований висновок про визнання особи підозрюваним [4, с. 126 – 127].

А.Я. Дубинський розглядає концепцію, згідно з якою підозрюваним є особа з моменту винесення слідчим постанови про притягнення її як підозрюваного до затвердження прокурором висновку слідчого про направлення справи до суду для притягнення особи до кримінальної

відповідальності. Тобто протягом розслідування особа є підозрюваним, і лише з моменту надходження справи до прокурора стає обвинуваченим [65].

Г.І. Процько, надаючи правову оцінку даної проблематики, також наполягає на тому, що кримінальне судочинство потребує документа, через який особі може бути доведена сутність підозри у вчиненні злочину [176, с. 113].

Іншої думки дотримується Л.В. Франк, який зазначає, що при підозрі немає ні впевненості, ні внутрішньої переконаності в тому, що ця особа вчинила злочин. Оскільки, як тільки така впевненість, переконаність виникає, слідчий зобов'язаний пред'явити обвинувачення. Підозра, якщо вона, на думку слідчого, стала достовірною, тобто отримала своє підтвердження як гіпотеза, породжує для особи необхідність надання процесуального статусу обвинуваченого, а не підозрюваного [266, с. 76 – 77].

Ми не можемо погодитись з твердженням останнього автора, оскільки наявність у кримінальному процесі так званої перехідної ланки від «підозри» до «обвинувачення» не змінює процесуального статусу особи та зміст «підозри» чи «обвинувачення» і приєднуємося до позиції М.С. Строговича, Г.І. Процько та А.Я. Дубинського. До речі, саме їх концепція збігається з чинними сьогодні нормами КПК.

У чинному КПК законодавець відмовився від інституту «пред'явлення обвинувачення» у процесі досудового розслідування. Як було зазначено раніше, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також у подальших тлумаченнях Євросуду обвинуваченим вважається підозрювана особа, якій пред'явлено обвинувачення у будь-якому вигляді.

Так, ще М.М. Михеєнко підкреслював, що елемент функції обвинувачення виникає і здійснюється з моменту складання протоколу про затримання особи як підозрюваного. Цей протокол свідчить про висунення щодо певної особи елементів обвинувачення [148, с. 64].

Узагальнюючи, зазначимо, що підозру можна визнати як певний етап обвинувачення. Під час підозри висувається припущення про можливе

вчинення особою кримінального правопорушення. Під час розслідування воно трансформується за рахунок зібраних доказів у певне твердження, але за своєю сутністю продовжує бути лише офіційною постановкою питання про можливу винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Повідомлення особі про підозру – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК [253, с. 119].

Вважаємо, що повне розуміння процесуального рішення «повідомлення особі про підозру» можна отримати лише у зіставленні його з процесуальним рішенням «притягнення як обвинуваченого».

Так, прийняття процесуального рішення про притягнення особи як обвинуваченого регламентувалась гл. 12 КПК 1960 р. До речі, необхідно підкреслити, що так як і сьогодні в діючому КПК відсутнє визначення процесуального рішення «повідомлення особі про підозру», так і в попередньому не надавалось визначення терміна «притягнення особи як обвинуваченого».

З цього приводу в науковій літературі існують різні думки.

Так, О.В. Батюк стверджує, що «притягнення особи як обвинуваченого» слід розуміти у двох аспектах: перший – як окремий кримінально-процесуальний інститут, який містить такі елементи як: постанова про притягнення як обвинуваченого; строк пред'явлення обвинувачення; порядок виклику обвинуваченого; порядок пред'явлення обвинувачення; зміна і доповнення обвинувачення; роз'яснення обвинуваченому його прав на слідстві; допит обвинуваченого; другий – як самостійний кримінально-процесуальний акт органів досудового слідства, в якому на основі доказів, зібраних під час невідкладних та інших слідчих дій конкретна особа набуває статус одного із основних учасників кримінального процесу – обвинуваченого [25, с.16 – 17].

Російський вчений О.П. Рижаків зазначає, що поняття «притягнення особи як обвинуваченого» використовується процесуалістами у чотирьох значеннях, а саме:

1) рішення слідчого, оформлене у вигляді постанови про притягнення як обвинуваченого;

2) спеціальний етап стадії досудового розслідування – проміжок часу, на протязом якого вирішується питання про отримання особою статусу обвинуваченого, оголошується їй про це і відбувається допит обвинуваченого;

3) сукупність визначеного виду кримінально-процесуальних дій та рішень, які здійснюються та приймаються на однойменному етапі;

4) процесуальний інститут – сукупність норм, що стосуються підстав, умов та процедури отримання особою кримінально-процесуального статусу обвинуваченого [201, с. 308].

На нашу думку, О.П. Рижаков навів вичерпний перелік існуючих позицій науковців щодо даної проблеми. Водночас він узагальнює, що в якому б значенні не вживалось це поняття, сутність його визначена призначенням та місцем у кримінальному процесі рішення про притягнення особи як обвинуваченого, яке оформляється у вигляді постанови, приймається на однойменному етапі досудового розслідування, є основним елементом діяльності, що здійснюється у зазначений проміжок часу, регулюється правовими нормами вищевказаного кримінально-процесуального інституту [201, с. 308].

Погоджуючись з точкою зору О.П. Рижакова, варто звернути увагу і на позицію науковців про те, що сутність притягнення особи як обвинуваченого полягає у прийнятті процесуального акта.

Так, Л.М. Карнєєва вважає, що винесення слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченого є одномоментним процесуальним рішенням, пов'язаним з появою нового учасника процесу – обвинуваченого [93, с. 16].

З нею погоджується Л.Д. Удалова, яка стверджує, що акт притягнення особи як обвинуваченого вичерпується лише винесенням відповідної постанови [244].

Г.В. Лукашевич підкреслює, що з моменту винесення слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченого, виникає кримінально-процесуальна функція обвинувачення, оскільки саме з цього моменту процес ведеться проти конкретної особи – обвинуваченого [131, с. 46].

Згідно з положенням ст. 131 КПК 1960 р. за наявності достатніх доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою, слідчий виносить мотивовану постанову про притягнення цієї особи як обвинуваченого. Це, безумовно, свідчить про те, що притягнення особи як обвинуваченого вичерпується винесенням слідчим відповідної постанови, що є одномоментним актом, внаслідок прийняття якого з'являється основний учасник кримінального процесу – обвинувачений, який є суб'єктом права на захист, активною стороною кримінального провадження, яка відстоює свої права і законні інтереси; у слідчого, прокурора виникають обов'язки щодо забезпечення реалізації процесуальних прав обвинуваченим; у слідчого виникає право застосувати щодо обвинуваченого заходів процесуального примусу; обов'язок слідчого після пред'явлення обвинувачення допитати обвинуваченого, показання якого є не тільки джерелом доказів, й засобом захисту.

Отже, виходячи з вимог ст.ст. 43 та 131 КПК 1960 р., притягнення особи як обвинуваченого – це одне з важливих процесуальних рішень, яке згідно норм діючого кримінального процесуального законодавства приймає слідчий до закінчення розслідування у кримінальній справі, відображене у відповідній постанові, на основі доказів, зібраних під час невідкладних та інших слідчих дій, у результаті якого конкретна особа набуває статусу одного з основних учасників процесу – обвинуваченого.

Розглянувши визначення «повідомлення особі про підозру» за чинним КПК та «притягнення як обвинуваченого» відповідно до КПК 1960 р., зазначимо, що за своєю сутністю «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» збігаються, оскільки обидва поняття характеризуються появою процесуального документа (повідомлення, постанови), який пред'являється особі у строк та на підставах, визначених

законодавством на певному етапі, внаслідок чого у кримінальному процесі з'являється новий учасник (підозрюваний, обвинувачений) [253, с. 119].

Саме повідомлення особі про підозру, а не постанова про притягнення особи обвинуваченим, якнайкраще відображає об'єктивний стан фактичних даних про причетність особи до вчинення злочину, що має місце на цей момент. Повідомлення та постанова відрізняються різним ступенем обґрунтованості. Притягнення як обвинуваченого – це твердження про причетність особи до вчинення злочину. Повідомлення про підозру також має певну підставу, однак рівень доведення такого рішення на порядок нижчий, ніж у постанові про притягнення як обвинуваченого [176, с. 114].

Для більш об'єктивного та повного розкриття цього питання проведемо порівняльний аналіз процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» за чинним КПК та «притягнення як обвинуваченого» у контексті КПК 1960 р.

Безумовно, як «повідомлення особі про підозру», так і «притягнення особи як обвинуваченого» – процесуальні рішення, що є їх спільною рисою, та відмінність полягає в суб'єктах його прийняття. Отже, КПК передбачив, що письмове повідомлення може складати тільки прокурор або слідчий за погодженням з прокурором. Тобто, у попередньому КПК пред'явити обвинувачення міг слідчий без узгодження з прокурором, надіславши останньому лише копію постанови про притягнення як обвинуваченого, в чому проявлялась його самостійність та процесуальна незалежність як учасника процесу.

Що ж є підставами прийняття процесуальних рішень повідомлення особи про підозру та притягнення особи як обвинуваченого?

Статтею 276 чинного КПК встановлено три виключні випадки обов'язкового повідомлення особі про підозру: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому слід зауважити, що затримати особу може

уповноважена особа лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України, а також затримання на підставі ухвали слідчого судді на затримання з метою приводу. Інші випадки КПК не передбачені.

З іншого боку, ст. 131 КПК 1960 р. чітко визначала, що слідчий виносить мотивовану постанову про притягнення особи як обвинуваченого, коли є досить доказів, які вказують на вчинення нею злочину. Тільки після цього особа набувала процесуального статусу обвинуваченого, якою відповідно до ст. 43 КПК вважалась особа, щодо якої в установленому порядку винесена постанову про притягнення як обвинуваченого, на відміну від чинного КПК, де обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду, в порядку визначеному законодавством. Саме в цьому і полягає відмова законодавця від інституту обвинуваченого у процесі досудового розслідування, оскільки в досудовому провадженні бере участь лише один суб'єкт, щодо якого здійснюється кримінальне переслідування.

Але буде неправильним, якщо ми, розглядаючи цю проблему, обійдемо увагою інститут підозри, якому в попередньому КПК було відведено значне місце і чимало уваги приділялось ученими-процесуалістами.

Згідно зі ст. 43-1 КПК 1960 р. підозрюваним визнавалась: 1) особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину; 2) особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. Відповідно до цього, юридичним фактом, який вводив особу підозрюваного у кримінальний процес, виступало застосування одного з

названих заходів процесуального примусу, закріплене у протоколі затримання або у постанові про обрання запобіжного заходу.

Положення цієї статті викликали різні думки серед науковців.

Так, О.О. Чувільов вважав, що для визнання особи підозрюваним необхідно: а) наявність даних, які дозволяють вважати, що саме ця особа вчинила злочин; б) винесення процесуального акта, яким така особа ставиться в положення підозрюваного. Такими актами вбачалися протоколи затримання, ознайомлення з постановою про призначення експертизи, пред'явлення для впізнання, допиту як підозрюваного; постанови про застосування запобіжного заходу до пред'явлення обвинувачення, про проведення обшуку, про проведення освідування, про накладення арешту на майно [275, с. 6].

Е.Ф. Куцова пропонувала визнавати особу підозрюваною не лише коли вона затримана або щодо неї застосований запобіжний захід до пред'явлення обвинувачення, але й тоді, коли щодо неї винесена постанова про порушення кримінальної справи [121, с. 57].

П.М. Давидов зазначав, що підозрюваним повинна бути особа, щодо якої зібрані достатні дані, що дають змогу підозрювати її у вчиненні злочину і яка залучається до процесу шляхом провадження з нею слідчих дій [55, с. 67].

Ми не можемо підтримати жодну з цих позицій, оскільки всі вони повністю не відображають того реального процесуального статусу, який займав підозрюваний у кримінальній справі. Але б які дискусії не тривали з цього приводу, в кримінальному процесі поява підозрюваного відбувалась тільки в результаті обов'язкового застосування затримання або запобіжного заходу до пред'явлення обвинувачення, лише після цього слідчий мав право проводити будь-яку слідчу дію з участю підозрюваного.

Крім цього, необхідно розглянути й інший аспект проблеми. Так, в КПК 1960 р. існував інститут порушення кримінальної справи як за фактом вчиненого злочину, так і щодо конкретної особи. У разі порушення кримінальної справи щодо певної особи, прокурор (суддя) на підставі ст. 98-1 КПК мав право прийняти рішення про заборону такій особі виїжджати за

межі України до закінчення досудового розслідування чи судового розгляду, про що виносилась мотивована постанова (ухвала), в чому проявлялось обмеження прав особи без набуття нею будь-якого статусу в кримінальній справі, вона не визнавалась ні обвинуваченим, ні підозрюваним.

Чинний КПК скасував інститут порушення кримінальної справи. Відповідно досудове розслідування розпочинається уже не з моменту порушення кримінальної справи, а з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відповідно до ст. 214 КПК. Навіть беручи до уваги той факт, що постанову про притягнення як обвинуваченого згідно з КПК 1960 р. було можливо скасувати, а повідомлення про підозру – ні, скасування стадії порушення кримінальної справи спричинило припинення обмеження будь-яких прав особи, щодо якої є заява чи повідомлення про вчинення нею злочину. За чинним КПК прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після виявлення ознак необґрунтованого повідомлення про підозру особі – закрити кримінальне провадження (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК), чим забезпечуються кримінально-процесуальні гарантії законності, а ми можемо спостерігати дебіурократизацію досудового провадження.

Крім цього, відповідно до чинного КПК особа набуває статусу підозрюваного після повідомлення їй про підозру – після винесення процесуального акта або після затримання такої особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, що є позитивним моментом, адже у провадженні чітко відображено статус особи. За нормами КПК 1960 р. особа, яка мала статус підозрюваного, автоматично його втрачала у кримінальній справі, якщо після спливу 10 діб з моменту обрання міри запобіжного заходу особі не було пред'явлено обвинувачення.

Таким чином, законодавець у новому КПК відмовився від інституту обвинуваченого у процесі досудового розслідування та поєднав підстави набуття особою статусу підозрюваного та обвинуваченого. Також треба зауважити, що існуюче на сьогодні повідомлення особі про підозру є заміною

такого інституту як притягнення як обвинуваченого та постанови про порушення кримінальної справи щодо особи відповідно до КПК 1960 р. На нашу думку, правильне застосування норм кримінального процесуального законодавства щодо повідомлення про підозру буде сприяти виконанню завдань кримінального провадження та забезпеченню прав і свобод людини та громадянина.

«Повідомлення про підозру» обов'язково включає у себе і повідомлення підозрюваному його прав, передбачених ст. 42 КПК, а на прохання останнього слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа повинна детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

«Притягнення як обвинуваченого» також передбачало обов'язкове роз'яснення прав обвинуваченого у відповідній постанові. Так, ст. 142 КПК 1960 р. зобов'язувала слідчого при пред'явленні обвинувачення роз'яснити обвинуваченому його права, про що слідчий зазначав у постанові про пред'явлення обвинувачення, що стверджував своїм підписом обвинувачений.

Отже, положення про необхідність роз'яснення прав сьогодні підозрюваному, а раніше – обвинуваченому, в цілому не зазнало змін. Хоча при цьому треба зауважити, що перелік прав підозрюваного, визначений ст. 42 КПК значно розширено порівняно з минулим. Так, новими правами підозрюваного, зокрема, стали: право брати участь у проведенні процесуальних дій; під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу; застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь, що, безумовно, є значним кроком вперед у кримінальному процесі України [253, с. 119].

Аналізуючи ст. 277 КПК та ст. 132 КПК 1960 р. зазначимо, що зміст повідомлення про підозру і постанови про притягнення мало в чому відрізняються, оскільки в обох юридичних документах у повному обсязі

зазначаються обставини кримінального правопорушення у вчиненні якого обґрунтовано підозрюється або обвинувачується особа.

Наступною точкою дотику процесуальних рішень «повідомлення про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» є вручення повідомлення про підозру або постанови про притягнення як обвинуваченого.

Так, ст. 278 КПК зазначає, що письмове повідомлення про підозру має бути вручене в день його складання (для затриманої особи не пізніше 24 годин) або у спосіб, передбачений для вручення повідомлень, у разі неможливості його вручення одразу.

У свою чергу, попередній КПК у ст. 133 регламентував, що обвинувачення має бути пред'явлене не пізніше двох днів з моменту винесення слідчим постанови про притягнення даної особи як обвинуваченого і в усякому разі не пізніше дня явки обвинуваченого або його приводу. А відповідно до ст. 140 КПК слідчий має оголосити постанову, роз'яснити сутність обвинувачення та вручити її копію, склавши при цьому протокол із зазначенням години і дати пред'явлення обвинувачення, який підписується обвинуваченим, слідчим та захисником.

Тут доречним буде зауважити, що після повідомлення особи про підозру починає спливати строк досудового розслідування кримінального провадження, який згідно з чинним КПК може максимально тривати до 12 місяців, на відміну від КПК 1960 р., коли строк досудового слідства починав рахуватись з моменту порушення кримінальної справи щодо особи і в подальшому міг продовжуватись судом на необмежений термін.

Отже, повідомлення про підозру має бути вручене у більш стислі строки порівняно з пред'явленням обвинувачення та наданням копії постанови про притягнення як обвинуваченого за попереднім КПК, що є, безумовно, позитивною рисою нового КПК, спрямованою на дотримання прав і законних інтересів підозрюваного у кримінальному провадженні. Водночас процедура пред'явлення обвинувачення за КПК 1960 р. прописана більш детально. У нормах чинного КПК не роз'яснюється значення терміна «вручення», не

наводиться процедура його здійснення, що викликає певні ускладнення у процесі реалізації даного положення і потребує відповідних роз'яснень [253, с. 119].

Провівши детальний аналіз таких процесуальних рішень як «повідомлення про підозру» та «притягнення як обвинуваченого», зазначимо, що вони дійсно за своєю сутністю мають багато спільних рис, але водночас існують і суттєві відмінності. Окремі з них направлені на покращення положення підозрюваного у кримінальному провадженні та зміцненні позицій сторони захисту, а інші потребують уточнення та доопрацювання.

Так, до спільних ознак таких процесуальних рішень як «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» можна віднести: 1) є початковим етапом «притягнення до кримінальної відповідальності» у кримінальному законодавстві України; 2) суб'єктами прийняття є виключно сторона обвинувачення (слідчий, прокурор); 3) регламентованість кримінальним процесуальним законом та фактична доведеність у матеріалах кримінального провадження підстав для прийняття такого рішення; 4) поява особи, якій інкримінується вчинення конкретного кримінального правопорушення (підозрюваний (за КПК 2012 р.) та обвинувачений (за КПК 1960 р.); 5) обов'язкове складання процесуального акта (повідомлення, постанова); 6) у необхідних випадках можливість змінити підозру, повідомити про нову підозру, а за КПК 1960 р. – зміна або доповнення обвинувачення) злочину.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» мають не тільки спільні риси, а й суттєві відмінності. Вони полягають не тільки у назві, а й у кількості підстав прийняття цих процесуальних рішень (постанова про притягнення як обвинуваченого виносилась лише за наявності достатніх доказів, які вказували на вчинення злочину конкретною особою, а повідомлення про підозру є синтетичним поняттям, яке включає у себе ще й елементи тимчасового запобіжного заходу – затримання особи, а також випадок невручення

повідомлення про підозру внаслідок невстановлення місцезнаходження особи у разі вжиття стороною обвинувачення заходів для його вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, тобто здійснюється за наявності трьох випадків); повноваженнях суб'єктів прийняття даних рішень (скласти постанову та пред'явити обвинувачення мав право слідчий без узгодження з прокурором, надіславши останньому виключно копію постанови, а письмове повідомлення самостійно може скласти лише прокурор або слідчий за погодженням з прокурором), строках вручення процесуальних актів (повідомлення про підозру має бути вручене у більш стислі строки порівняно з пред'явленням обвинувачення); процесуальній формі реалізації процесуальних рішень (процедура пред'явлення обвинувачення за КПК 1960 р. прописана більш детально, у чинному КПК не роз'яснюється значення термінів «вручення», «нова підозра», «зміна раніше повідомленої підозри» та процедура їх застосування).

Крім цього, викладене вище дає достатньо підстав вважати, що під час досудового розслідування кримінальних проваджень буде доцільним використання досвіду, накопиченого при розслідуванні кримінальних справ та складанні постанови про притягнення як обвинуваченого у частині щодо кваліфікації кримінальних правопорушень, формулювання підозри тощо.

Висновки до розділу 1

1. Підозра є багатоаспектним поняттям, що може розглядатись у психологічному, криміналістичному та кримінально-процесуальному значеннях. У кримінально-процесуальному значенні під підозрою треба розуміти твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, передбаченому чинним КПК.

2. Розглянувши генезу інституту повідомлення про підозру, можна виокремити шість її етапів. Формування повідомлення про підозру бере початок з процесу становлення державності в цілому, тобто з давнього періоду Русі-України, та триває до сьогодні, коли 20.11.2012 набрав чинності прийнятий 13.04.2012 КПК та розпочато шостий етап розвитку зазначеного інституту.

3. Повідомлення про підозру – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК.

4. Під кримінальним процесуальним статусом особи, повідомленої про підозру (підозрюваного), пропонується розуміти сукупність прав та процесуальних обов'язків, які відображаються в усіх можливих процесуальних зв'язках і відносинах даного учасника кримінального провадження з державними органами і посадовими особами, у процесуальній формі, визначеній кримінальним процесуальним законом.

5. Процесуальне становище підозрюваного необхідно розглядати відповідно до таких умов: поява підозрюваного у кримінальному провадженні з моменту повідомлення особі про підозру; вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх фактичним повідомленням; забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні.

6. Визначено класифікацію прав особи, якій повідомлено про підозру, на дві групи: перша – загальні права, передбачені Конституцією України та нормами міжнародного права та спеціальні права, передбачені кримінальним процесуальним законом, що виникають з моменту повідомлення особі про підозру.

7. Після повідомлення особі про підозру кримінальний процес набуває певної спрямованості, встановлюється обсяг, предмет і межі досудового

розслідування у кримінальному провадженні. Загальними процесуальними наслідками повідомлення особі про підозру є: поява процесуального статусу підозрюваного; виникнення у сторони обвинувачення зобов'язання щодо забезпечення процесуальних прав підозрюваного; початок перебігу строків досудового розслідування; настання процесуальної можливості застосування до підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження; можливості завершення досудового розслідування у формі, визначеній статтями 290 – 293 КПК.

8. Пропонуємо доповнити ч. 7 ст. 42 КПК пунктом 5 щодо обов'язку обвинуваченого: не перешкоджати проведенню судового розгляду кримінального правопорушення, зокрема шляхом впливу на учасників кримінального провадження з метою їхньої відмови від показань або дачі завідомо неправдивих показань.

9. «Повідомлення про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» за своєю сутністю мають багато спільних рис, але разом з тим існують і суттєві відмінності. Окремі з них направлені на покращення положення підозрюваного у кримінальному провадженні та зміцнення позицій сторони захисту, а інші потребують уточнення та доопрацювання.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

2.1. Випадки повідомлення особі про підозру та їх характеристики

Велике практичне значення має з'ясування підстав або, як визначив законодавець у чинному КПК, «випадків» повідомлення особі про підозру, за яких його здійснення буде законним та обґрунтованим. В юридичній науці з приводу визначення поняття підстав існують різні позиції.

На думку О.Ф. Скакуна, підстави юридичної відповідальності – це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою та належною. Відсутність сукупності таких обставин виключає її [231, с. 27].

Якщо звернутися до етимологічного визначення поняття «підстава», то його розуміють як причину, достатній привід для виникнення іншого явища [160].

В.В. Рожнова зауважує, що під підставою в науці розуміють ті явища або сторони явищ, які є вихідним джерелом, що визначає сутність і розвиток всіх інших похідних явищ або їх сторін і знаходиться з ними у діалектичній взаємообумовленості [196, с. 60].

Згідно тлумачного словника української мови «випадок» – те, що трапилось, наявність того чи іншого факту, явища, зокрема юридичного факту [157].

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що закон не визначає, що саме необхідно розуміти під «підставами» повідомлення особі про підозру, але в ст. 276 КПК називає випадки, за яких воно відбувається, які де-факто і є підставами повідомлення про підозру.

Отже, під випадками повідомлення особі про підозру слід розуміти наявність таких явищ, за яких певній особі обов'язково повідомляється про підозру і які є їх причиною та приводом [260, с. 199].

Як вірно зазначає В.О. Гринюк підстави повідомлення про підозру є неоднорідними, у зв'язку з чим поділяє їх на дві групи: формальні та юридичні. До формальних підстав повідомлення про підозру віднесено такі, які передбачені п. 1, 2 ч. 1 ст. 276 КПК, юридичних – п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК. Для формальних характерне побічне твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення. Вони є вторинними, оскільки з'являються в результаті прийняття рішення про затримання особи чи застосування до неї запобіжного заходу. Юридична підстава для підозри є прямою, оскільки у слідчого, прокурора на досудовому розслідуванні зібрано достатню кількість доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [46, с. 122 – 123].

Випадки повідомлення про підозру, визначені у ст. 276 КПК мають вважатись підставами повідомлення про підозру та розглядатись як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, за яких щодо певної особи складається процесуальний документ – повідомлення про підозру, про що їй повідомляється у встановлений КПК строк.

Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК особа повідомляється про підозру у разі її затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення.

Отже, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише за наявності таких підстав: коли особа безпосередньо вчиняє злочин; якщо ця особа з прямим умислом вчинила діяння, спрямоване на вчинення злочину, однак не довела його до кінця з причин, що не залежали від її волі; коли безпосередньо після вчинення злочину потерпілий або очевидці прямо вказують на особу, яка вчинила цей злочин; якщо на тілі чи одязі особи містяться будь-які ознаки, які вказують на те, що дане суспільно небезпечне винне діяння було вчинене саме цією особою; якщо сукупність ознак на місці події підтверджують причетність даної особи до вчиненого нею злочину.

Важливість затримання у цих випадках полягає у тому, що зазвичай вдається вилучити предмети і речі, які згодом можуть стати речовими доказами. Водночас, такі предмети завжди потрібно правильно процесуально вилучати та оформляти належним чином.

Для прийняття рішення про затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, поряд із зазначеними в законі підставами необхідна наявність відповідного мотиву, яким у даному випадку може бути необхідність перешкодити особі сховатись від правоохоронних органів та ухилитись від досудового розслідування, виключити можливість продовження злочинної діяльності та перешкоджання встановленню істини у провадженні, забезпечити виконання процесуальних рішень.

Будь-які ознаки на тілі чи одязі особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, закон відносить до підстав затримання. Такі ознаки підлягають фіксації у протоколі затримання, а їх виявлення, вивчення та закріплення створюють невід'ємний елемент даної процесуальної дії.

Тому з метою забезпечення безпеки оточуючих громадян особа, яка провадить затримання, може проводити огляд одягу затриманого та предметів, які знаходяться при ньому, а також вилучення знайдених речовин та предметів, заборонених законом в обігу, тощо.

Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення включає досить широкий комплекс методів пізнання, адже воно містить як елементи безпосереднього візуального спостереження, так і елементи огляду та особистого обшуку.

З інститутом затримання пов'язана значна частина кримінально-процесуальної діяльності. Як зазначає В.Т. Томин «інститут затримання існує в тій чи іншій формі вже не одне століття, до того ж у самих різних правових системах» [236, с.14].

Отже, затримання є обґрунтовано необхідним інститутом і в чинному законодавстві його замінити нічим не можливо.

До прийняття чинного КПК науковці неодноразово звертались до даної проблематики. Так, за своєю процесуальною природою затримання називали в одних випадках заходом кримінально-процесуального примусу [149, с. 162], в інших – слідчою дією [149, с. 244].

Окремі вчені розглядали затримання як захід примусу і слідчу дію одночасно [115, с. 36].

Серед іншого затримання відносили, крім заходу примусу і слідчої дії, ще й до короткострокового арешту [53, с. 111; 178, с. 151]; короткостроковим позбавленням волі [61, с. 66].

Чинний КПК розв'язав цю проблему. Затримання, як тимчасовий запобіжний захід, разом з іншими, передбаченими законодавством заходами примусового характеру (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; запобіжні заходи), законодавець відніс до окремих видів заходів забезпечення кримінального провадження.

Особливість у визначенні затримання як тимчасового запобіжного заходу зумовлюється наявністю двох факторів: по-перше – своїм часом дії, який не може бути довшим за 72 години; а по-друге – особою, яка його може застосовувати, оскільки для його здійснення не завжди потрібно одержувати заздалегідь дозвіл слідчого судді, що є обов'язковим при обранні інших запобіжних заходів.

Відповідно до ст. 209 КПК особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Тобто при вчиненні громадянином України, іноземцем або особою без громадянства кримінального правопорушення або замаху на його вчинення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні,

або у разі, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин, службовою особою, уповноваженою здійснити затримання, вживаються негайні заходи з припинення протиправних дій підозрюваного, що в подальшому супроводжується обмеженням його волі та унеможливленням вчиняти будь-які дії, спрямовані на заподіяння шкоди інтересам суспільства.

У будь-якому випадку працівник правоохоронного органу або ж залишається на місці події разом із затриманою особою, або ж самостійно доставляє її до відповідного правоохоронного органу. У такому разі момент затримання особи визначається у двох аспектах:

1) коли особа фактично затримана працівником органів внутрішніх справ або іншою уповноваженою особою на місці вчинення кримінального правопорушення, або безпосередньо після його вчинення і вимушена залишатися поряд із працівником правоохоронного органу, який із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або без такого утримує її на місці події.

Наприклад, працівник поліції у громадському місці затримав особу, яка щойно вчинила тяжке кримінальне правопорушення, та, застосовуючи фізичну силу, утримує її до прибуття викликаної слідчо-оперативної групи. Так, у даному випадку особа вважається затриманою саме з моменту її фізичного утримання працівником міліції з метою унеможливлення її подальшого пересування, зникнення з місця події та продовження протиправної діяльності;

2) коли особу затримано громадянином України, іноземцем або особою без громадянства, тобто не уповноваженою на затримання особою, безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення або після його вчинення, то моментом затримання такої особи є доставлення її до найближчого правоохоронного органу, службові особи якого уповноважені процесуально оформити таке затримання.

Інший приклад: особа в громадському місці вчиняла хуліганські дії, застосовуючи при цьому предмет, заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, тобто вчиняла тяжкий злочин, після чого була затримана перехожим, який не є працівником поліції або іншою уповноваженою на затримання особою, та доставлена до місцевого відділення поліції. Отже, у даному випадку особа буде вважатись затриманою з моменту доставлення її до правоохоронного органу (відділення поліції).

Слід додати, що у разі здійснення затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, працівником органів внутрішніх справ або іншою уповноваженою особою, останній зобов'язаний доставити затриману особу до найближчого підрозділу: органів внутрішніх справ; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів державного бюро розслідувань (при його створенні).

У кожному із вищезазначених органів досудового розслідування згідно з вимогами чинного законодавства перебуває службова особа, відповідальна за перебування затриманих, яка негайно здійснює реєстрацію затриманої особи, зазначаючи дату, точний час (години і хвилини) доставлених затриманого, його анкетні дані, обставини, підстави затримання. Ця службова особа, відповідальна за перебування затриманих, підпорядковуються керівникові органу досудового розслідування.

Отже, порівняно з КПК 1960 р., відповідно до якого чіткий момент затримання взагалі не визначався, а особа вважалася затриманою з моменту складання протоколу про затримання, у чинному КПК це питання є більш врегульованим. До вступу в дію чинного КПК з моменту фактичного затримання і до моменту складання протоколу могло минути кілька годин і такі особи були обмежені у вільному пересуванні понад встановлений законом час, що істотно порушувало права і свободи людини і громадянина. Сьогодні законодавець зобов'язав уповноважену службову особу доставити затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно

реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Серед науковців у кримінальному процесі щодо співвідношення фактичного (фізичного) затримання і доставлення затриманого до правоохоронного органу існують різні думки.

Так, Л.Є. Тополь стверджує, що фізичне затримання і доставлення особи є поняття абсолютно тотожні [237, с. 210].

П.М. Давидов і П.П. Якимов наполягають на протилежній думці, що доставлення особи і її затримання є самостійними діями, відмінними одна від одної, [55, с.58]. З цією думкою погоджується і М.Я. Никоненко, вказуючи на необхідність розмежування доставлення і кримінально-процесуального затримання [156, с.154].

Проаналізувавши чинний КПК та позиції процесуалістів ми приходимо до висновку, що на даний час законодавець також розрізняє поняття «затримання» та «доставлення». Як зазначалося вище, відповідно до положень ст. 209 КПК строк затримання особи розпочинається з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Отже, доставлення особи може відбуватись після її затримання і є наслідком цієї процесуальної дії. В іншому випадку, коли затримання здійснювалось не уповноваженою службовою особою, доставлення відбувається до моменту затримання особи. Так, затримання є наслідком доставлення. Узагальнюючи, приходимо до висновку, що поняття затримання та доставлення є різними за своїм походженням та сутністю.

Ми вже звертали увагу на той факт, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання. Але, не зважаючи на короткочасний характер застосування, кримінально-процесуальне затримання – це один з найжорсткіших видів державного примусу. Затримана особа позбавляється свободи пересування,

можливості розпоряджатись майном, можливості вільного спілкування з іншими особами, вона потерпає від багатьох інших незручностей, пов'язаних з медичним обслуговуванням, проживанням, побутом, що істотно обмежує її права та законні інтереси. Слід також враховувати психологічний фактор, оскільки затримана особа перебуває у стані стресу, який може викликати почуття безвихідності навіть у невинуватої особи, що, в свою чергу, не рідко призводить до самообмови. Тому досить важливо, щоб законодавство, яке регулює затримання, гарантувало затриманим особам забезпечення їх прав та законних інтересів [133, с. 60].

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї запобіжного заходу.

Отже, затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як тимчасовий запобіжний захід забезпечення кримінального провадження є першим з передбачених чинним законодавством випадків, за наявності якого особі має бути повідомлено про підозру. При цьому згідно з ч. 2 ст. 278 КПК письмове повідомлення затримана особа має отримати не пізніше 24 годин з моменту її затримання.

Так, опитані нами респонденти зазначають, що до моменту повідомлення особі про підозру запобіжний захід не обирався: слідчі – 97%, прокурори – 86%, захисники – 83%.

Враховуючи власний досвід роботи та проведене анкетування, зазначимо, що затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як підстава повідомлення про підозру найчастіше застосовується у разі вчинення тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Водночас, оцінюючи всі позитивні моменти чинного КПК, ми не можемо обійти увагою й ті проблеми, що виникають у слідчих, прокурорів у процесі реалізації його норм у реальному житті.

На нашу думку, викладені в КПК України випадки затримання особи не охоплюють всі можливі ризики, що потребують застосування цього тимчасового запобіжного заходу. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ).

Згідно ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. У зв'язку з цим не зрозуміло, чому за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, віднесеного до підслідності НАБУ, за наявності обґрунтованих підстав про можливу втечу підозрюваної особи, законодавець дозволяє її затримати, а, наприклад, за вчинення умисного вбивства з кваліфікуючими ознаками, за яке передбачено покарання у вигляді довічного ув'язнення, – ні?

Розглянемо такий приклад. Під час проведення досудового розслідування слідчим встановлено, що особа, причетна до вчинення тяжких злочинів, є суспільно небезпечною та існує достатньо ризиків, передбачених ст. 177 КПК, для того, щоб застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Факт, що саме ця особа вчинила ці злочини встановлено згодом, тому особу не затримано на місці вчинення злочину чи безпосередньо після його вчинення. Через деякий час працівники поліції встановили її місцезнаходження, наявна інформація про можливу втечу цієї особи. Слідчий на цей момент ще не має ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання цієї особи. Постає питання: «Яким чином слідчий або прокурор може затримати суспільно небезпечну особу, коли є достатньо ризиків та підстав вважати, що підозрюваний у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів може втекти?» Негайно

затримати цю особу неможливо. Саме тому сьогодні слідчі мають значну кількість кримінальних проваджень, у яких оголошено розшук підозрюваних. До речі, ситуація ускладнюється можливістю переховування таких осіб на неконтрольованій Україною території Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим.

Отже, вважаємо за необхідне викласти п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК в наступній редакції: «Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину» [260, с. 200].

Другою підставою повідомлення про підозру відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК є обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів.

У теорії кримінального процесу існуючі запобіжні заходи розглядають з різних позицій.

За визначенням Л.М. Лобойко, запобіжні заходи – це частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їхніх особистих прав. Вони можуть бути застосовані тільки до певних суб'єктів кримінального процесу: підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого; мають особистий характер, бо обмежують особисті права цих суб'єктів процесу; характеризуються специфічними підставами і метою застосування; мають більший порівняно з іншими заходами ступінь примусу (обмеження прав) [129, с. 131].

На думку А.П. Рижаківа, запобіжні заходи – це визначені дізнавачем, слідчим, керівником (членом) слідчої групи, начальником слідчого відділу, прокурором, суддею, судом заходи кримінально-процесуального примусу, які здійснюють на підозрюваного (обвинуваченого) окремий психологічний вплив або обмежують його особисту свободу з метою позбавлення можливості ухилитися від дізнання, попереднього розслідування або суду, продовжувати зайняття злочинною діяльністю або перешкоджати провадженню у

кримінальній справі, а також з метою забезпечення виконання вироку [201, с. 229].

Існує позиція, що запобіжні заходи – це заходи процесуального примусу, що застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою забезпечення його належної процесуальної поведінки [153, с. 157].

Ми погоджуємось з визначенням, що під запобіжними заходами слід розуміти заходи забезпечення кримінального провадження, застосування яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. Ці обмеження стосуються свободи пересування та вільного вибору місця перебування [112, с. 247 – 308, 367 – 391].

До запобіжних заходів чинний КПК у ст. 176 відносить: особисте зобов'язання; особисту поруку; заставу; домашній арешт; тримання під вартою, а також у ст. 493 – передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд.

Особисте зобов'язання полягає у покладенні на особу зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, а саме: прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю або за викликом у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, зокрема, для проведення процесуальних дій; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та (або) місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; докласти зусиль до пошуку роботи або навчання; здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи,

що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; носити електронний засіб контролю (ст.ст. 179, 194 КПК).

Отже, зазначені обов'язки здебільшого стосуються обмеження щодо передбаченого ст. 33 Конституції України права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання чи перебування і право вільно залишати територію України.

Також особі у разі застосування даного запобіжного заходу письмово під розпис повідомляються покладені на неї обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до неї може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і може бути накладено грошове стягнення у розмірі від 0,25 розміру мінімальної заробітної плати до двох розмірів мінімальної заробітної плати.

Вважаємо за необхідне зазначити, що запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд, який був закріплений у КПК 1960 р., трансформувався в особисте зобов'язання, передбачене чинним КПК, яке полягає у покладенні на підозрюваного зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею, судом обов'язки, деякі з яких раніше не могли покладатися на особу, до якої було застосовано підписку про невиїзд або інші запобіжні заходи, не пов'язані з триманням під вартою, зокрема це обов'язки пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності, докласти зусиль до пошуку роботи або до навчання, носити електронний засіб контролю.

За даними судової статистики у 2013 р. на виконання положень КПК 2012 р. слідчі судді розглянули 57,9 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, з яких задоволено 52,6 тис. або 90,8 % від кількості розглянутих. Зокрема, слідчі судді розглянули 27,4 тис. клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, з яких було задоволено 26,1 тис. або 95,5% від кількості розглянутих [225].

Згідно із статистичними даними, наданими 23 місцевими судами Черкаської області за 2013 р., усього розглянуто 17 154 кримінальних провадження. З них про обрання запобіжного заходу у вигляді особистого

зобов'язання – 1 565; про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання – 58 [248].

Згідно із статистичною інформацією щодо кількості клопотань слідчих, прокурорів про обрання запобіжних заходів, станом на 1 березня 2013 р., наростаючим підсумком з 20 листопада 2012 р., місцевими загальними судами Кіровоградської області клопотань про особисте зобов'язання: надійшло – 249; задоволено – 234; відмовлено – 11; повернуто – 3; не розглянуто – 1 [247].

Наступним запобіжним заходом є особиста порука, яка полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, покладених на нього обов'язків відповідно до ст. 194 КПК і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ст. 180 КПК).

Особиста порука є не тільки заходом попередження спроб підозрюваного ухилитись від органів досудового розслідування, а й однією з процесуальних форм залучення громадськості до перевиховання правопорушників. Істотна відмінність цього запобіжного заходу від особистого зобов'язання (й деяких інших запобіжних заходів) полягає в тому, що реалізація особистої поруки передбачає менше обмеження прав і свобод підозрюваного, ніж інші запобіжні заходи, оскільки підозрюваний перебуває під виховним впливом людей, близьких їм по роботі, місцю проживання або пов'язаних з ними родинними зв'язками тощо.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який приймає рішення про обрання цього запобіжного заходу. Відразу ж законодавцем встановлюються обмеження щодо мінімальної кількості поручителів. На відміну від КПК 1960 року, в якому було передбачено не менше двох поручителів, наразі визначено, що у кримінальному провадженні може бути залучено й одного поручителя, якщо він заслуговує на особливу довіру. Під особливою довірою до особи слід розуміти те, що вона користується авторитетом у суспільстві, раніше належним чином виконувала роль

поручителя тощо. Це питання має вирішуватися окремо в кожному випадку, враховуючи тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та особу підозрюваного.

Поручителями можуть бути повнолітні громадяни, які завдяки своїм високим моральним якостям, чесному ставленню до праці і виконанню громадських обов'язків мають авторитет у колективі або за місцем проживання і реально спроможні забезпечити належну поведінку і виконання покладених на підозрюваного обов'язків. Під час застосування цього запобіжного заходу обов'язкове складання протоколу, роз'яснення підозрюваному та його поручителю (поручителям) обов'язків, де зазначаються відомості про оголошення поручителю у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання, право на відмову від прийнятих на себе зобов'язань та порядок реалізації такого права.

Так, законодавець передбачив право поручителя відмовитись від взятих на себе зобов'язань. Причини відмови не конкретизовано, але припускаємо, що це може бути й неналежна поведінка підозрюваного, переїзд поручителя в інше місце проживання, його тривале від'їздження, невиконання інших покладених на нього обов'язків тощо. Поручитель повинен виконати одну умову – забезпечити явку підозрюваного до органу досудового розслідування чи суду для вирішення питання про зміну йому запобіжного заходу на інший.

Контроль за додержанням виконання особистої поруки на стадії досудового розслідування здійснює слідчий, а під час судового провадження – прокурор.

Отже, слід констатувати, що з переліку запобіжних заходів виключено поруку громадської організації чи трудового колективу та нагляд командування військової частини. При обранні запобіжного заходу вже не враховуються вид діяльності та місце проживання підозрюваного, а натомість враховуються деякі нові обставини, зокрема: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; наявність у підозрюваного постійного місця

роботи або навчання; його репутацію; наявність судимостей; дотримання підозрюваним умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Крім цього, у КПК значно збільшено розмір грошового стягнення, яке накладається на поручителя у разі невиконання ним взятих на себе зобов'язань. Якщо у попередньому КПК максимальний розмір грошового стягнення становив 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то за КПК 2012 р. – 50 мінімальних зарплат.

Так, протягом 2013 р. слідчі судді розглянули 584 клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, з яких було задоволено 545 або 93,3 % від кількості розглянутих [225].

Згідно із статистичними даними, наданими 23 місцевими судами Черкаської області за 2013 р., слідчі судді розглянули 3 клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки [248].

Згідно із статистичною інформацією до місцевих загальних судів Кіровоградської області станом на 1 березня 2013 року клопотань слідчих, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки – не надходило [247].

Запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, визначений у чинному КПК, є новим, раніше невідомим вітчизняному законодавству. Відповідно до положень ст. 181 КПК домашній арешт полягає у забороні підозрюваному залишати житло цілодобово або у певний період доби. Виходячи з переліку запобіжних заходів, домашній арешт слід застосовувати у тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою – занадто суворим.

Домашній арешт може бути застосований лише у разі, якщо за кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. Якщо ж санкція статті передбачає більш м'яке покарання, цей вид запобіжного заходу не застосовується.

Законодавцем встановлено обов'язок органу внутрішніх справ при надходженні ухвали слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту негайно поставити на облік підозрюваного. Інформація про поставлення особи на облік заноситься до спеціального журналу, в якому зазначаються строк дії ухвали, відомості про підозрюваного, відповідальна особа за дотримання умов запобіжного заходу.

Під час досудового розслідування кримінального провадження орган внутрішніх справ повідомляє слідчого про факт постановлення на облік особи, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Для здійснення контролю за особою та за виконанням обов'язків, покладених на неї під час досудового розслідування, працівники органів внутрішніх справ мають право з'являтися за місцем проживання цієї особи, а також вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань. Зазначені перевірки не повинні порушувати нормальних умов життя громадян та здійснюватися, як правило, вдень. Винятки можуть бути у тому випадку, коли в органів внутрішніх справ є інформація про порушення особою, до якої застосовується запобіжний захід, його умов.

Крім цього, порівняно з КПК 1960 р. запроваджено принципово новий спосіб здійснення контролю за підозрюваним – застосування електронних засобів контролю. Метою їх використання є забезпечення безумовного виконання обов'язків підозрюваним, покладених на нього у зв'язку із застосуванням домашнього арешту.

Також КПК чітко встановлюються строки можливого застосування домашнього арешту до двох місяців. При особливій необхідності, пов'язаній із

складністю кримінального провадження, цей строк може бути продовжений до шести місяців, але він є граничним. Після цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Отже, домашній арешт є новим запобіжним заходом у кримінальному процесі, який полягає у забороні підозрюваному залишати житло цілодобово або у певний період доби, та може бути застосований тільки до тієї особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, за вчинення якого законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

Загалом, протягом 2013 р. слідчі судді розглянули 7,6 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, з яких було задоволено 7 тис. або 91,9 % від кількості розглянутих [225].

Згідно із статистичними даними, наданими 23 місцевими судами Черкаської області за 2013 р., слідчі судді розглянули клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту – 197; про відмову в застосуванні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту – 36 [248].

Згідно із статистичною інформацією, наданою місцевими загальними судами Кіровоградської області, станом на 1 березня 2013 р., клопотань слідчих, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту надійшло – 17; задоволено – 15; не розглянуто – 2 [247].

Статтею 182 КПК передбачено запобіжний захід у вигляді застави, яка полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави у разі невиконання цих обов'язків.

Так, сутність застави полягає в тому, що у разі невиконання підозрюваним покладених на нього обов'язків, визначених ст. 194 КПК, внесені ним кошти у вигляді застави передаються у дохід держави. Предметом застави можуть бути лише кошти. Інші матеріальні цінності – будь-яке майно або

нерухомість, що належать заставнику на правах його власності, щодо яких він володіє повною мірою правом володіння, користування і самостійного розпорядження, – не можуть бути предметом застави.

Заставу може внести сам підозрюваний або за нього – інші фізичні чи юридичні особи (заставадавці). Однак КПК передбачаються обмеження щодо можливості бути заставадавцем. Зокрема, заставадавцем не може бути юридична особа: державної або комунальної власності; така, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим; у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності; яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності.

У разі застосування застави у протоколі роз'яснення підозрюваному обов'язків, передбачених ст. 182, ч. 5 ст. 194 КПК, зазначаються відомості про оголошення заставадавцю у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється особа, передбачене законом покарання за його вчинення, обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків. Роз'яснення обов'язків підозрюваному та заставадавцю здійснює слідчий або прокурор.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК. Крім цього, слідчий суддя та суд повинен також враховувати, що цей розмір має достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, покладених на нього обов'язків, та не може бути завідомо непомірним для нього.

У виняткових випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно.

Наслідками невиконання підозрюваним та у зв'язку з цим і заставодавцем обов'язків, покладених на них через обрання запобіжного заходу у вигляді застави, є звернення грошових коштів у дохід держави, зокрема, зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України. Процесуально це рішення оформляється у формі ухвали слідчого судді, суду за власною ініціативою або на підставі заявленого клопотання прокурора.

У разі дотримання підозрюваним, заставодавцем покладених на них обов'язків у зв'язку з обранням запобіжного заходу у вигляді застави, вона повертається заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу.

Однією з найцікавіших особливостей застави, визначеною КПК 2012 р., є можливість її застосування щодо особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Отже, протягом 2013 р. слідчі судді розглянули 1,4 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, з яких було задоволено 1,1 тис. або 76,2 % від кількості розглянутих [225].

Згідно із статистичними даними, наданими 23 місцевими судами Черкаської області за 2013 р., слідчі судді розглянули клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді застави – 28; про відмову у застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави – 10 [248].

Згідно із статистичною інформацією, наданою місцевими загальними судами Кіровоградської області, станом на 1 березня 2013 року надійшло 3 клопотання слідчих, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, з них 3 задоволено [247].

І, нарешті, останній запобіжний захід – тримання під вартою, який полягає в ізоляції підозрюваного, обвинуваченого від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах.

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом і застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, пов'язаним із

перешкоджанням здійсненню кримінального провадження у будь-яких формах. Фактичною підставою обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є наявність сукупності неспростовних доказів вчинення підозрюваним кримінального правопорушення.

Одного лише зазначення у клопотанні про застосування запобіжних заходів обставин про те, що підозрюваний не виконує покладених на нього процесуальних обов'язків, а також намагається чи намагатиметься переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду чи вчиняти інші дії, направлені на протидію розслідуванню, недостатньо. Зазначене має підтверджуватися відповідними матеріалами, які має право дослідити слідчий суддя при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу.

Слід зауважити, що слідчий суддя, суд при постановленій ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним обов'язків, передбачених КПК, крім таких випадків: щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; щодо злочину, який спричинив загибель людини; щодо особи, до якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею.

Саме у цьому і проявляється гуманність та демократичність положень чинного КПК. Адже можливість внести заставу і виконувати обов'язки, які будуть визначені слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді застави більш позитивно сприймаються, ніж перебування у місцях попереднього ув'язнення.

Отже, тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК.

Так, протягом 2013 року слідчі судді розглянули 20,9 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, з яких було задоволено 17,8 тис. або 85,1 % від кількості розглянутих [225].

Згідно із статистичними даними, наданими 23 місцевими судами Черкаської області за 2013 р., слідчі судді розглянули клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – 517; про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – 139 [248].

Згідно із статистичною інформацією, наданою місцевими загальними судами Кіровоградської області станом на 1 березня 2013 р., клопотань слідчих, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту надійшло – 131; задоволено – 112; відмовлено – 16; застосовано більш м'який вид запобіжного заходу – 2; повернуто – 1 [247].

Проаналізувавши судову практику, хочемо зазначити дані обрання запобіжного заходу з проаналізованих нами кримінальних проваджень. Так, запобіжний захід під час досудового розслідування не обирався у 21%; обирався у вигляді особистого зобов'язання – 19%; особистої поруки – 7%; застави – 11%; домашнього арешту – 22%; тримання під вартою – 20%.

Також хочемо сказати, що за даними респондентів, а також власного практичного досвіду, при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, слідчі судді, пропонуючи заставу (як вимагає закон), її ж і обирали. Так, слідчі зазначають, що 34% з поданих клопотань про тримання під вартою обрано було заставу (у випадках платоспроможності підозрюваного). Прокурори вказують на цю саму обставину у 28%. При опитуванні захисників з'ясовано, що вони були ініціаторами обрання запобіжного заходу застави у 12%, інших запобіжних заходів – 23%, у решті випадків сторона захисту не заперечувала проти обраного запобіжного заходу.

Усі зазначені запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором або за клопотанням прокурора.

Розмежовуючи компетенцію слідчого і прокурора у цьому аспекті, слід звернути увагу на деякі процесуальні особливості: слідчий має право вносити клопотання тільки після його погодження з прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва і лише слідчому судді; прокурор уповноважений на самостійне внесення клопотання під час досудового розслідування і судового провадження.

Слідчий суддя за результатами розгляду вищевказаного клопотання слідчого або прокурора приймає одне з рішень: або задовольняє подане клопотання та обирає запобіжний захід щодо підозрюваного, або відмовляє у задоволенні заявленого клопотання.

Проілюструємо наші доводи таким прикладом. Підозрюваному за вчинення злочину невеликої тяжкості повідомлено про підозру, при цьому запобіжний захід до нього не обирався. Водночас, під час подальшого досудового розслідування цього злочину було зібрано достатньо доказів, що вказують на його причетність до вчинення іншого, більш тяжкого злочину. Стороною обвинувачення у матеріалах кримінального провадження зібрані достатні дані про наявні ризики, які дають підстави вважати, що підозрюваний може вчинити дії, передбачені ч.1 ст. 177 КПК. У зв'язку з викладеним слідчий, прокурор звернулися з клопотанням до слідчого судді про необхідність застосування щодо нього запобіжного заходу – тримання під вартою. За викликом слідчого судді для розгляду поданого клопотання підозрюваний з'явився до суду самостійно. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя обрав підозрюваному запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Враховуючи викладене, є необхідним визначити, що кримінальним процесуальним законом не передбачено алгоритм дій слідчого судді, а в подальшому слідчого та прокурора, які пов'язані з формою виконання ухвали слідчого судді щодо обрання до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо особі у кримінальному провадженні вже було повідомлено про підозру, а запобіжний захід не обирався. Так, постає питання: як

процесуально оформити затримання такої особи, адже слідчий суддя в своїй ухвалі задовольнив клопотання про тримання під вартою С., не посилаючись на таку процесуальну дію як затримання?

Як зазначалося вище, чинний КПК передбачив тільки три підстави затримання без ухвали слідчого судді: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України, а також затримання на підставі ухвали слідчого судді на затримання з метою приводу. Інші випадки КПК не передбачено. Отже, у разі обрання слідчим суддею запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без попереднього затримання особи, якій повідомлено про підозру, постає питання: яку процедуру при цьому слід використовувати?

Вважаємо за необхідне доповнити ст. 183 КПК пунктом 5, який передбачає затримання особи у залі судового засідання у разі обрання щодо неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Пропонуємо викласти його у такій редакції: «Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у разі, коли до особи не застосовувалось затримання, передбачене ст. ст. 207 – 208 КПК України, повинен зобов'язати уповноважену особу здійснити затримання в залі судового засідання» [260, с. 201].

Зауважимо також, що в практичній діяльності застосування запобіжного заходу до моменту повідомлення особі про підозру, за винятком затримання особи, який є тимчасовим запобіжним заходом, майже не застосовується, а навпаки, запобіжний захід обирається тільки після повідомлення особи про підозру.

Аналізуючи ч. 2 ст. 177 КПК, встановлюємо, що підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Отже, для обрання особі запобіжного заходу слідчому, прокурору необхідно спочатку повідомити цю особу про підозру у вчиненні злочину. Таким чином положення ст. 177 КПК виключають можливість застосування п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК як випадку повідомлення про підозру, що підтверджується і результатами анкетування.

За результатами анкетування 91% співробітників слідчих підрозділів та 78% працівників прокуратури вказують на недоцільність та фактичну неможливість використання цього положення у своїй практичній діяльності.

Отже, повідомлення про підозру на підставі п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК у практичній діяльності слідчих, прокурорів майже не здійснюється.

На підставі викладеного пропонуємо виключити п. 2 цієї норми у зв'язку з її нерентабельністю і відсутністю практики її застосування.

Наступним і останнім випадком повідомлення особі про підозру є наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Закон прямо не розкриває поняття достатності доказів і питання про достатність доказів для повідомлення про підозру вирішується неоднозначно як у науці, так і на практиці.

Саме тому слід погодитись з думкою А.І. Козакова, що саме неправильний висновок слідчого про наявність достатніх доказів для притягнення як обвинуваченого, зроблений як занадто рано, так і занадто пізно, є порушенням законності, прав людини у кримінальному провадженні [98, с. 47].

Що ж слід розуміти під «достатніми доказами», які повинні відповідно до вимог закону вказувати на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою.

На думку Л.М. Лобойко, достатність доказів означає таку їх сукупність, що викриває певну особу у вчиненні злочину і встановлює (доказує) в її діях склад злочину [129, с. 220].

В.З. Лукашевич зазначав, що будь-які спроби дати перелік доказів, що був би «достатнім» для пред'явлення обвинувачення (у нашому випадку – повідомлення про підозру) у кримінальному провадженні... приречені на невдачу. Кожне кримінальне провадження індивідуальне та має тільки йому властиві риси й особливості. Тому не можна дати в абстрактній формі ніякого вичерпного переліку й узагальнюючого визначення «достатніх доказів» для пред'явлення обвинувачення [130, с. 19].

Протилежну позицію висловлює Л.М. Карнеєва, яка зазначає, що докази можуть бути достатніми для пред'явлення обвинувачення тільки в тому випадку, коли вони характеризують кожний з елементів (сторін) інкримінованого складу кримінального правопорушення [92, с. 5].

Науковці Н.В. Жогін, Ф.Н. Фаткуллін зазначають, що наявні у розпорядженні слідчого докази визнаються достатніми тоді, коли ними встановлюються факти, з яких складається відповідний склад злочину [69, с. 185].

Б. Г. Розовський цілком справедливо відзначає, що доказову силу інформації (данім) надає не буква закону, а її зміст. На підставі цього учений робить висновок про те, що доказом можуть бути будь-які фактичні дані, способи отримання яких є безкінечними [197, с. 165 – 166].

На нашу думку, під достатніми доказами відносно акта повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим у встановленому законом порядку та у своїй сукупності дозволяють стороні обвинувачення інкримінувати особі вчинення конкретного кримінального правопорушення, передбаченого Законом України про

кримінальну відповідальність, за відсутності підстав до закриття кримінального провадження, обставин щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності або закінчення кримінального провадження у формах, визначених статтями 292 або 293 КПК [260, с. 201].

Поняття «достатність» охоплює кількісні і якісні сторони явища. Докази, які лежать в основі рішення, повинні бути достовірними, а їх кількість має складати сукупність, яка б дозволяла прийняти правильне рішення.

При цьому повідомлення особи про підозру має базуватися не на простій сукупності доказів, а на їх системі, під якою розуміється внутрішня узгодженість (не протиріччя) всієї кількості взаємозалежних доказів. Якщо немає системи доказів, а є лише окремі докази винуватості, що не узгоджуються з іншими, значить не можна приймати рішення про повідомлення особи про підозру.

Достатність – це зумовлена внутрішнім переконанням сукупність відносних, допустимих, достовірних доказів, необхідних для встановлення обставин злочину відповідно до дійсності та винесення обґрунтованих рішень у процесі розслідування й розгляду кримінального провадження [95, с. 138].

Слушною є думка Ю.М. Грошевого та С.М. Стахівського, які стверджують, що докази, які можуть служити підставою для притягнення як обвинуваченого (за чинним КПК – повідомлення про підозру), повинні бути достатньою мірою перевірені та «вагомі» [52, с. 123].

Отже, важливу роль у вирішенні питання про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру відіграє внутрішнє переконання слідчого, прокурора у вчиненні кримінального правопорушення саме цієї особи. Висновок слідчого, прокурора про наявність достатніх доказів для повідомлення особи про підозру являє собою результат оцінки визначеної сукупності доказів, а докази повинні оцінюватися не інакше як за внутрішнім переконанням.

Так, внутрішнє переконання слідчого, прокурора – це стан сформульованого професійного знання у його свідомості, коли він вважає

зібрані у справі докази достатніми для прийняття рішення, впевнений у правильності свого висновку і готовий до відповідних практичних дій – прийняття рішення відповідно до отриманих знань.

Слідчий та прокурор мають бути впевненими у достовірності висновку про причетність особи, яка повідомляється про підозру до вчиненого кримінального правопорушення. Це означає, що вони повинні мати тверду впевненість у правильності свого висновку, рішучість зафіксувати його у подальшому в обвинувальному акті та готовність відстоювати його перед вищестоящими контролюючими і наглядовими інстанціями, нести за нього відповідальність.

Необхідно зазначити, що у момент повідомлення про підозру знання слідчого, прокурора про обставини, що входять у предмет доказування, можуть мати як достовірний, так певною мірою і вірогідний характер, оскільки процес доказування у цей момент, як правило, не завершений. Однак доводи, на яких ґрунтується переконання слідчого, прокурора у винуватості конкретної особи, завжди повинні мати у своїй основі об'єктивні дані, що були отримані лише процесуальними засобами. При цьому міра впевненості слідчого (прокурора) повинна визначатися мірою обґрунтованості висновку, об'єктивністю, його професійним досвідом, відсутністю обвинувальної спрямованості, усвідомленням відповідальності за доручене провадження. Отже, у момент повідомлення про підозру уповноважена особа завжди має бути впевнена у винуватості особи, а тому випадки повідомлення про підозру, коли слідчий (прокурор) не впевнений у винуватості тієї або іншої особи, треба визнавати незаконними.

Впевненість – це психологічний стан особи, яка веде кримінальний процес, коли вона без вагань виражає своє ставлення до результату пізнання як істинного або неістинного. Почуття сумніву є протилежним почуттю впевненості, переконаності. Воно характеризується невпевненістю, усвідомленням непереконаності, незадоволенням щодо того, що приймається за

істину, за вирішення певного завдання. Повідомляти особу про підозру без переконання в ній на основі зібраних доказів забороняється категорично.

Кримінальне процесуальне законодавство не визначає поняття сумнівів. Непереборний, розумний сумнів – це такий сумнів, який залишається у слідчого, прокурора щодо винуватості особи після всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин провадження. Такий сумнів ґрунтується на нормальному (звичайному) стані речей, на звичайному ході подій, які характерні для здорового глузду тих, хто обвинувачує (підозрює). Наявність розумного сумніву щодо обґрунтованості обвинувачення (підозри) не дозволяє будь-якій неупередженій людині, яка міркує за належним розумом і сумлінням, пред'явити обвинувачення (повідомити особу про підозру) [120, с. 567].

Зрозуміло, що наявність непереборного сумніву щодо вчинення особою кримінального правопорушення в цілому спричиняє закриття кримінального провадження у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпаними можливостями їх отримання (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК).

Яку кількість доказів і яких саме потрібно для повідомлення особи про підозру, попередньо визначити неможливо. Ніякі докази для слідчого не мають наперед встановленої сили. У кожному кримінальному провадженні питання про достовірність доказів для правильного висновку про винуватість особи потрібно вирішувати, виходячи з конкретних обставин кримінального провадження.

Оскільки питання про достатність доказів для повідомлення про підозру можна вирішити, виходячи з конкретних обставин кожного кримінального провадження – це оціночне поняття, а висновок про їх наявність суто суб'єктивний. Тобто кожен раз слідчому доводиться самостійно визначати, чи має він достатньо доказів. Отже, проблема достатності доказів для повідомлення про підозру, тобто проблема обґрунтованості й правильності повідомлення про підозру ґрунтується на оцінці доказів слідчим, прокурором та його внутрішнім переконанням.

Оцінка доказів, згідно з внутрішнім переконанням зазначених осіб, залежить від прийняття останніми правильного рішення у кримінальному провадженні. Внутрішнє переконання не може бути відірване від об'єктивної властивості оцінених доказів, від того об'єктивного зв'язку, що є у дійсності між доказами.

Так, на думку Ю.П. Аленіна, внутрішнє переконання, як результат оцінки доказів, означає стан впевненості у своїх висновках щодо належності, допустимості, достовірності й достатності доказів, а також правильності висновку, зробленого слідчими на базі доказів про наявність або відсутність певних фактичних обставин [7, с. 152].

Достатність доказів визначається як наявність у кримінальному провадженні такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмета доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у провадженні.

Властивість достатності доказів у кримінальному провадженні є вимогою, що виражається в наявності такої системи належних, допустимих, достовірних доказів, що отримана в результаті повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження та всієї сукупності зібраних у ньому доказів і яка достовірно встановлює всі обставини, що утворюють предмет доказування.

Отже, достатність доказів складається з таких взаємопов'язаних компонентів: логічної послідовності, однозначності висновків, погодженості і несуперечності доказів, встановлених обставин, стійкості знань, повноти встановлених обставин предмета доказування.

Поняття «межі доказування» і «достатність доказів» співвідносяться таким чином: вони з різних боків характеризують одне й те саме явище. Межі доказування вказують на нього шляхом окреслення певних рамок, у яких знаходиться позначуване явище, а достатність доказів вказує на це саме явище, характеризуючи його сутність і зміст. Межі доказування

виокремлюють зі всієї гіпотетично можливої сукупності доказів, саме достатню їх сукупність, відмежовуючи її, з одного боку, від недостатньої сукупності доказів, а з іншого – від надмірної. Саме між цими двома межами і знаходиться достатність доказів.

Отже, під достатніми доказами відносно повідомлення особи про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим у встановленому законом порядку та у своїй сукупності дозволяють стороні слідчому, прокурору інкримінувати особі вчинення конкретного злочину, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність.

Узагальнюючи вищевикладене, зауважимо, що до моменту повідомлення особі про підозру слідчому, прокурору необхідно встановити: чи дійсно мало місце діяння, з приводу якого провадиться досудове розслідування у кримінальному провадженні; чи вчинене воно особою, щодо якої вирішується питання повідомлення про підозру; чи містить діяння, вчинене особою, яка повідомляється про підозру, склад кримінального правопорушення, передбачений КК; чи відсутні обставини, що виключають досудове розслідування у кримінальному провадженні; чи затримувалась особа на місці вчинення кримінального правопорушення, чи безпосередньо після його вчинення; чи обирався до особи один із передбачених КПК запобіжний захід; чи є достатніми наявні докази для повідомлення особі про підозру. Тільки після цього слідчий, прокурор може застосувати один із випадків, передбачених ст. 276 КПК, та повідомити особу про підозру.

Необхідно також зауважити, що у разі, якщо слідчий, прокурор мають інформацію поряд із доведеною про інші факти злочинної діяльності, що не повною мірою підтверджені доказами, вони не можуть бути включені до повідомлення про підозру.

Посилаючись на опрацьовані результати анкетування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України та прокуратури (працівників слідчих підрозділів 67%, прокуратури – 72%), зроблено висновок, що здійснення слідчим, прокурором повідомлення особі про підозру у разі

наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення є найбільш розповсюдженим випадком повідомлення особи про підозру.

Оскільки з моменту вручення особі письмового повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення вона набуває процесуального статусу підозрюваного, законодавець, крім визначення випадків, за наявності яких здійснюється повідомлення про підозру, положеннями ч. 2 та ч. 3 ст. 276 КПК зобов'язав слідчого, прокурора або іншу уповноважену службову особу (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) невідкладно повідомити підозрюваному про його процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК. Крім цього, на прохання підозрюваного службові особи зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

2.2. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру

У процесуальній науці кримінально-процесуальні рішення найчастіше розглядаються як процесуальні акти, в яких завжди містяться відповіді на правові питання, що виникають під час провадження.

Подібної характеристики не можна надати сутності процесуального акта, оскільки у правовій літературі це явище трактується неоднозначно.

Так, одна група науковців розглядає процесуальний акт як дію учасників процесуальної діяльності, втілену в процесуальну форму і закріплену в процесуальному документі [222, с. 200; 127, с. 149; 236, с. 11; 45, с. 42; 152, с. 9 – 10].

Друга група вчених під процесуальним актом розуміє документ, що видається державними органами, які ведуть кримінальний процес, що складається або виноситься в результаті діяльності зазначених органів, у встановленій законом процесуальній формі й містить у собі певне рішення у

справі або констатує хід чи порядок провадження слідчих дій [21, с. 6; 81, с. 213; 283, с. 145 – 154; 136, с. 7].

Точка зору третьої групи процесуалістів полягає у тому, що процесуальні акти передбачають і процесуальні дії, і процесуальні документи [64, с. 80; 239, с. 8].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що різноманітні підходи до розуміння процесуального акта зумовлені змістовною багатозначністю самого терміна «акт».

Термін «акт», запозичений з латинської мови, дослівно означає взагалі всяку дію. Інколи його вживають у значенні ділового паперу, а точніше, документа, що включає у себе будь-яку постанову чи рішення. У зв'язку з цим у словниках сучасної літературної мови цей термін інтерпретується у двох смислових значеннях, а саме: як одиничний прояв людської діяльності; дія; подія і як документ, що складається за певною формою в установі, яка має на те право і встановлює наявність будь-яких прав, обов'язків тощо [211, с. 785].

Ми погоджуємось з точкою зору Н.В. Глинської, яка зазначає, що у кримінальному процесі можна спостерігати акти-дії та акти-документи. Обґрунтовуючи свою позицію, вона наголошує, що викладений розподіл актів на дії і документи можливий, з одного боку, на підставі їх індивідуальної визначеності, а з іншого, – з урахуванням їх форми і змісту. Важливою особливістю актів-документів у кримінальному процесі є їх зовнішнє вираження в особливій процесуальній формі з чітко позначеним індивідуальним найменуванням. Акти-дії вчиняються фактично на підставі рішень, найчастіше не втілених у письмову форму. Про те, що такі рішення приймаються, можна судити лише виходячи з факту здійснення й отримання результатів провадження конкретної слідчої або іншої процесуальної дії [41, с. 21].

Отже, на стадії досудового розслідування кримінального провадження прикладом такого акта-документа є рішення прокурора або слідчого за погодженням з прокурором повідомлення особи про підозру.

Оскільки рішення у всіх випадках має бути внутрішньо упорядкованим, структурованим і обов'язково викладеним у визначеній формі, то його зміст не може існувати без властивої йому форми. Сама форма рішення виявиться беззмістовною, якщо вона не буде виражати правовий зміст, специфічну сутність конкретного процесуального акта.

З метою повного розкриття відповіді на питання процесуальної форми повідомлення про підозру необхідно розглянути поняття форми кримінально-процесуального рішення. В юридичній літературі існують різні позиції щодо цієї проблематики.

Так, Р.Д. Рахунов стверджує, що кримінально-процесуальна форма – це точно регламентований законом порядок здійснення кримінально-процесуальної діяльності [190, с. 71].

На думку Я.О. Мотовиловкер, процесуальна форма у кримінальному провадженні – це форма, якої набуває те чи інше провадження тієї чи іншої процесуальної дії [151, с. 72].

М.Л. Якуб зауважує, що під процесуальною формою (процесуальним порядком) необхідно розуміти як умови і послідовність провадження окремих процесуальних дій і прийняття рішень, так і умови провадження в цілому, тобто всі форми кримінального провадження в їх сукупності, в їх системі як єдине ціле. Відповідно може йти і про процесуальні форми кримінального провадження, і про процесуальну форму провадження окремої дії [291, с. 9].

В. М. Шпильов зазначає, що процесуальною формою є те, що охоплює не тільки сукупність умов, передбачених процесуальним законодавством для здійснення процесуальних дій, а й їх послідовність, порядок закріплення й оформлення процесуальних дій, процесуальні строки [281, с. 102 – 103].

В.В. Назаров та Г.М. Омеляненко підкреслюють, що кримінально-процесуальна форма – це передбачений кримінально-процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян, залучених до сфери цієї діяльності, як і порядок вчинення й оформлення окремих процесуальних дій,

прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень [153, с. 26].

Отже, будь-яке процесуальне рішення має особливу форму і властивий тільки йому зміст. Останні нерозривно пов'язані між собою, тому знаходяться в об'єктивній єдності. Зрозуміло, що індивідуальність, своєрідність конкретного рішення індивідуалізують, роблять специфічним як його зміст, так і властиву йому форму. Водночас, з урахуванням усього розмаїття рішень, їх форма і зміст містять у своєму складі не лише індивідуальне, й те загальне, що є властивим для всіх процесуальних рішень, так само як і їх форм.

Повідомлення про підозру – це один з найважливіших і відповідальних актів стадії досудового розслідування кримінального провадження, який має визначену процесуальну форму і зміст.

Отже, під процесуальною формою повідомлення особі про підозру в кримінальному процесі слід розуміти чітко визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок прийняття, оформлення та вручення процесуального рішення у вигляді повідомлення особи про підозру прокурором або слідчим за погодженням з прокурором [255, с. 204].

Відповідно до ст. 110 КПК прийняті у кримінальному процесі рішення слідчого, прокурора у випадках, коли вони визнають це за необхідне або передбачених КПК, виражаються у формі постанов. До речі, у цій самій нормі законодавець звертає увагу й на таке процесуальне рішення як обвинувальний акт, але не говорить про повідомлення про підозру. Отже, виникає питання: яку ж процесуальну форму має повідомлення про підозру?

Виходячи з положень ст. 277 КПК, можемо зробити висновок, що зміст письмового повідомлення відповідає змісту постанови і повинен містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Отже, повідомлення про підозру характеризується такими ознаками: об'єктивністю викладення фактичних даних; логічністю; законністю; обґрунтованістю; вмотивованістю; юридичною чіткістю формулювання підозри.

Об'єктивність – відповідність викладених у письмовому повідомленні про підозру відомостей та висновків про обставини справи об'єктивної дійсності, реальних фактів.

Логічність – відображення у змісті повідомлення про підозру внутрішнього зв'язку фактів між собою, відповідність змісту логіки фактичних обставин провадження.

Законність повідомлення про підозру означає, що постанова, винесена у внесеному в ЄРДР кримінальному провадженні уповноваженим на те органом або посадовою особою у межах їх компетенції за наявності для того передбачених законом підстав; у повідомленні надано правильну юридичну кваліфікацію дій підозрюваного; повідомлення відповідає встановленій законодавством процесуальній формі і містить передбачені реквізити, засвідчені підписами компетентних осіб.

Обґрунтованість повідомлення про підозру означає, що воно здійснюється виключно з підстав, передбачених чинним законодавством.

Під вмотивованістю постанови слід розуміти таку систему та форму викладення підозри, що приводять до логічного переконання у правильності прийнятого рішення.

Безперечно, письмове повідомлення про підозру буде викладене правильно, якщо буде посилатись на положення, істинність яких доведена. Викладені факти не повинні суперечити один одному. Кваліфікації кримінального правопорушення має передувати виклад усіх основних та кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, з яких, за правилами логіки, з необхідністю випливає сформульована підозра.

Вимогам щодо юридичної чіткості формулювання письмове повідомлення про підозру відповідатиме у разі, коли воно є лаконічним, чітко сформульованим і не містить у собі логічного протиріччя; фактичні обставини провадження викладені за допомогою тих юридичних понять і юридичних формулювань, які використовує законодавець щодо конкретного складу кримінального правопорушення.

При цьому треба зауважити, що норма ст. 277 КПК вказує лише на письмову форму повідомлення про підозру, зміст, але не визначає його складові частини [255, с. 204].

У теорії кримінального процесу будь-яке прийняте у провадженні рішення має не тільки індивідуальну, а й типову для всіх процесуальних актів структуру, що складається із вступної, описово-мотивувальної і резолютивної частин. Специфіка їхнього співвідношення і взаємозв'язку утворює структуру конкретного процесуального рішення.

Характеризуючи їх структуру, є необхідним зазначити, що вступна частина рішення повинна містити такі реквізити, як назву прийнятого рішення, число, місяць, рік і місце його складання, прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову і за яким провадженням (номер провадження)

воно винесене. Вступна частина рішення ще не торкається основних питань його змісту, а лише підводить до викладу сутності процесуального акта.

Щодо назви наступної частини рішення думки процесуалістів розділилися. Так, Т.В. Альшевський, С.В. Бородин, П.А. Лупинська стверджують, що нею є описова частина [10, с. 142; 186, с. 7; 132, с. 8].

Н.В. Глинська вважає, що такий підхід не зовсім повно відображає її сутність. Оскільки в цій частині рішення не тільки щось описується, але і відповідним чином мотивується, отже, її правомірно було б іменувати описово-мотивувальною [41, с. 33].

Ми погоджуємось з думкою, що при назві цієї частини рішення описовою ігнорується її мотивувальний аспект, що на практиці може призвести до винесення безмотивних, необґрунтованих рішень. До речі, чинним КПК ця частина постанови слідчого чи прокурора також визначається як мотивувальна (ст. 110 КПК).

Отже, наступною частиною процесуального рішення є описово-мотивувальна, яка відповідно до вимог законодавця повинна включати відомості про зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК.

Так, у цій частині описуються обставини, що встановлені у провадженні, а після цього викладається й мотивування рішення. Саме тут приводяться докази і мотиви, керуючись якими особа, яка веде процес, визнала встановленими конкретні обставини, що і зумовили ухвалення відповідного рішення. У цій самій частині процесуального акта дається посилання на норми КПК, що передбачають процесуальний порядок прийняття даного виду рішення, а в необхідних випадках і норми КК, що застосовуються. Мотивування рішення є не лише істотним, а й основним елементом описово-мотивувальної частини. Хоча вимогу вмотивованості закон пред'являє не до всіх рішень, проте, у процесуальній літературі більшість учених вважають, що

мотивування, тобто сукупність доводів повинна міститися у кожному кримінально-процесуальному акті [149, с. 162].

Аналогічного підходу до вирішення цього питання дотримується і юридична практика. Відсутність мотивування висновків або неправильний його виклад робить рішення непереконливим. У такому рішенні неправильно виражається внутрішнє переконання правозастосувача, що має міститися в основі будь-якого рішення. Тому назва центральної частини рішення – описово-мотивувальна має велике практичне значення, оскільки орієнтує осіб, які ведуть процес, на необхідність не лише опису обставин вчиненого діяння, а й наведення тих мотивів, з урахуванням яких на підставі закону й отриманих доказів прийнято конкретне рішення.

Оскільки описово-мотивувальна частина рішення складається з двох взаємозалежних розділів, виникає питання: в якому з них, «описовому» чи «мотивувальному» має викладатися обґрунтування прийнятого рішення. Оскільки обґрунтування завжди припускає приведення тих чи інших норм права, фактичних даних і відповідних їм доводів, то воно тісно пов'язане саме з мотивуванням рішення як «сукупністю аргументів, доводів, що обґрунтовують будь-яке положення» [101, с. 365]. Ця обставина обумовлена функціональним призначенням мотивування і покликано забезпечити об'єктивізацію зовні і той логічний процес, що утворює зміст обґрунтування правильності прийнятого рішення. Тобто мотивування є зовнішнім вираженням обґрунтованості прийнятого акта. А оскільки описово-мотивувальна частина завершується посиленням на сукупність тих норм, що становлять правову підставу прийнятого рішення, то й у цьому розділі документа міститься обґрунтування прийнятого рішення.

Викладене, однак, не применшує значення описового розділу рішення. Хоча обґрунтування структурно не розташовується у зазначеному розділі даної частини процесуального акта, однак тісно пов'язане з ним. І це дійсно так, оскільки саме тут описуються ті фактичні обставини, адекватність встановлення яких і підлягає обґрунтуванню в мотивувальному розділі

рішення. При такому підході взаємозв'язок описового і мотивувального розділів одного й того самого акта стає беззаперечним. Більш того, все викладене дозволяє зробити висновок про об'єктивну єдність і взаємозалежність названих розділів описово-мотивувальної частини.

Отже, вважаємо за необхідне, внести зміни до п. 2 ч. 5 ст. 110 КПК, замінивши назву мотивувальної частини постанови слідчого, прокурора на описово-мотивувальну. Цю норму пропонуємо викласти у такій редакції:

«...»

5. Постанова слідчого, прокурора складається з:

...

2) описово-мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу».

Третя, заключна частина рішення має назву резолютивної і, як правило, залежно від специфіки правового акта відмежовується від описово-мотивувальної словом «вирішив» чи «постановив», на відміну від описово-мотивувальної, яка, зазвичай, розпочинається з терміна «встановив». У цій частині формулюється, власне, рішення, до якого дійшла особа, яка його прийняла, і саме воно закріплюється підписом даної особи. Законодавець визначив, що резолютивна частина постанови повинна містити відомості про зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови. Також слід звернути увагу, що саме в цій частині рішення виражається його владно-розпорядницький характер. Саме тому воно є обов'язковим для виконання всіма установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами і громадянами.

Також необхідно відзначити, що окремі процесуальні акти настільки специфічні, що ця властивість не може не зумовлювати особливості їх індивідуальних структур. Це стосується, насамперед, такого специфічного процесуального акта, яким є повідомлення про підозру. На відміну від форми,

прийнятої для більшості процесуальних рішень, яким є притаманною тріада структурних елементів, ми можемо спостерігати в цьому акті лише дві його частини – вступну та описово-мотивувальну.

Так, у вступній частині повідомлення про підозру зазначаються такі елементи: назва документа, місце та дата його складення; посада, спеціальне звання (класний чин), прізвище та ініціали слідчого чи прокурора, який повідомляє про підозру; найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється таке повідомлення; точний час та дата повідомлення про підозру; особи (захисник, законний представник, перекладач та ін.), у присутності яких здійснюється повідомлення; анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру.

В описово-мотивувальній частині зазначається у зв'язку з яким випадком, передбаченим ч. 1 ст. 276 КПК, особі повідомляється про підозру; зміст підозри, тобто стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема – час, місце його вчинення, а також інші суттєві обставини, відомі на момент повідомлення про підозру.

На нашу думку, варто погодитися із науковцями, які вважають, що викладення фактичних обставин кримінального правопорушення полягає у конкретному описі об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Ця обставина відіграє важливу роль у забезпеченні підозрюваному гарантій захисту від повідомленої підозри [28, с. 55].

До змісту письмового повідомлення входить і правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа із зазначенням статті (пункту, частини) Закону України про кримінальну відповідальність. Ця складова частина повідомлення є особливо важливою для підозрюваного, тому процесуальний документ у вигляді повідомлення про підозру повинен містити відмітку, засвідчену особистим підписом

підозрюваного щодо факту оголошення йому про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення сутності підозри, а також точного часу і дати виконання зазначених дій слідчим чи прокурором.

Законодавець визначив і необхідність перерахування процесуальних прав підозрюваного, передбачених ст. 42 КПК, у письмовому повідомленні про підозру. Отже, факт повідомлення про процесуальні права, роз'яснення їх змісту, час та дата виконання зазначених дій слідчим чи прокурором повинні бути також засвідчені особистим підписом підозрюваного. Письмове повідомлення про підозру підписується слідчим чи прокурором, які здійснюють повідомлення.

Необхідно зауважити, що у разі вчинення однією особою декількох кримінальних правопорушень, що підпадають під ознаки різних статей КК України, у описово-мотивувальній частині повідомлення про підозру має бути зазначено, які саме діяння інкримінуються особі згідно з нормами КК.

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно зазначити, що розглянуті елементи є складовими частинами конкретного рішення, повідомлення про підозру, тому знаходяться в об'єктивному взаємозв'язку і взаємозалежності. Ця обставина не дозволяє їх протиставлення та відрив один від одного. Отже, названі частини викладаються у конкретному процесуальному акті в їх об'єктивній єдності. Будь-яка з частин рішення має певне функціональне навантаження, робить свій внесок у забезпечення законності й обґрунтованості прийнятого рішення. Виходячи з наведеного, іноді говорять про «баланс» елементів рішення, їх правильне співвідношення [235, с. 207]. З цим не можна не погодитись, тому що його недотримання спричиняє за собою скасування або зміну рішення.

Так, з метою вдосконалення чинного законодавства вбачається за необхідне доповнити ст. 277 КПК визначенням складових частин процесуального рішення повідомлення про підозру, а саме: вступної та описово-мотивувальної.

Водночас, слід звернути увагу на те, що у ст. 277 КПК дублюються пункти чотири та шість. Так, пункт четвертий визначає обов'язкове викладення в повідомленні змісту підозри, а пункт шостий надає йому роз'яснення, зазначаючи про необхідність стислого викладу фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру.

У зв'язку з цим ми пропонуємо викласти п. 4 ч. 1 ст. 277 КПК у такій редакції: «4) зміст підозри, тобто стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру», а п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК виключити.

Крім цього, ст. 277 КПК не зобов'язує зазначати у повідомленні про підозру місце, дату та час його складання. Незважаючи на те, що ч. 4 ст. 278 КПК зазначає про невідкладне внесення слідчим, прокурором дати та часу повідомлення про підозру до ЄРДР, вважаємо, що в повідомленні про підозру, яке вручається підозрюваному, необхідно обов'язково вказувати місце, дату його складання та місце, дату і час вручення, підпис підозрюваного, оскільки це має суттєве значення для останнього у контексті забезпечення його прав.

Отже, ми пропонуємо доповнити п. 1 та п. 8 ч. 1 ст. 277 КПК і викласти їх таким чином: п. 1 ч. 1 ст. 277 КПК – «1) місце, дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення» і п. 8 ч. 1 ст. 277 КПК – «8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення» [255, с. 119].

Враховуючи викладені пропозиції щодо змісту повідомлення про підозру, пропонуємо також внести до ст. 277 КПК зміни такого характеру.

До вступної частини письмового повідомлення про підозру слід віднести:
1) місце, дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора,

який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення.

Описово-мотивувальна частина повинна містити: 1) зміст підозри, тобто стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; 3) підставу повідомлення про підозру, тобто посилання на випадок, передбачений ч. 1 ст. 276 КПК, на підставі якого особі повідомляється про підозру; 4) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення.

Викладаючи елементи описово-мотивувальної частини повідомлення про підозру, ми не випадково виключили п. 7 ч. 1 ст. 277 КПК – права підозрюваного. Враховуючи той факт, що ч. 2 та ч. 3 ст. 276 КПК передбачає у всіх випадках повідомлення про підозру, обов'язок слідчого, прокурора або іншої уповноваженої службової особи невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК, а на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав, а також у відповідно до ч. 8 ст. 42 КПК підозрюваному обов'язково вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, вважаємо не доцільним дублювання прав підозрюваного після вручення вищезазначеної пам'ятки в письмовому змісті акта повідомлення про підозру.

Безперечно, запровадження пам'ятки про права та обов'язки підозрюваного у кримінальному провадженні є позитивним фактом, оскільки для цього уповноваженій службовій особі не потрібно складати про це

відповідний протокол, а підозрюваний матиме можливість у будь-який час «звернутись» до неї та дізнатись про свої права й обов'язки на зазначеній стадії. Це сприятиме процесуальній економії, зменшенню документообігу та підвищенню рівня обізнаності підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування.

Отже, з метою дотримання всіх засад кримінального провадження вважаємо за необхідне доповнити положення ч. 8 ст. 42 КПК таким змістом «... що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру». Саме за цієї умови можливе виключення п. 7 ст. 277 КПК, що в кінцевому результаті сприятиме удосконаленому викладенню положень ст. 277 і ст. 42 КПК та їх повній реалізації у практичній діяльності з усуненням непотрібних дублювань документів, невиправданого збільшення об'єму роботи та навантаження на слідчих, прокурорів [255, с. 206].

Слід додати, що пам'ятку про процесуальні права та обов'язки підозрюваного необхідно складати у двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження.

Отже, на нашу думку, ч. 8 ст. 42 КПК слід викласти у такій редакції: «Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного складається у двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, обвинуваченому, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження».

Крім цього, необхідно звернути увагу ще на один проблемний момент ст. 277 КПК. Так, ця норма починається з вимоги, що повідомлення про підозру має складатися прокурором або слідчим за погодження з останнім. До речі, жодна зі статей чинного КПК не регламентує порядок такого погодження.

Але ми звернемо свою увагу на інший аспект проблеми, а саме на доцільність прийняття рішення прокурором повідомлення особи про підозру.

Так, станом на липень 2013 року завантаженість прокурорів, наприклад, у деяких районних прокуратурах м. Києва, які здійснюють процесуальне керівництво за досудовим розслідуванням в органах внутрішніх справ, становить у середньому від тисячі до півтори тисячі кримінальних проваджень на кожного працівника прокуратури [18].

Проведене нами анкетування працівників прокуратури це підтверджує. Так, при опитуванні працівників прокуратури встановлено, що в середньому вони призначені у 100 кримінальних провадженнях.

Отже, стає очевидним, що прокурори не тільки не встигають скласти повідомлення про підозру, а навіть здійснювати повноцінний контроль та нагляд за досудовим розслідуванням.

Як свідчить практика, повідомлення про підозру готують слідчі, а прокурори лише перевіряють правильність зазначених у них даних. Так, 92% опитаних працівників слідчих підрозділів стверджують, що саме вони складають повідомлення про підозру. Зміна прокурором складеного повідомлення про підозру слідчим мала місце у 23%, яку також практично вони і склали. 78% опитаних працівників прокуратури стверджують, що саме слідчі складають повідомлення про підозру, яке вони погоджують; 38% прокурорів говорять, що самостійно змінювали повідомлення про підозру, яке надійшло від слідчого; 12% – зазначають, що самостійно склали повідомлення про підозру. При цьому, враховуючи таку завантаженість прокурорів, слідчі витрачають значну частину робочого часу на здійснення такого погодження, що не сприяє покращенню якості досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Тому ми переконані, що слідчий повинен самостійно приймати рішення про повідомлення про підозру і викладати його у письмовій формі, а прокуророві направляти копію цього рішення для перевірки його законності, оскільки головним завданням

прокуратури є нагляд за законністю органів досудового слідства, а не керівництво досудовим розслідуванням.

Крім цього, як слушно зазначає О.Ю. Татаров, погодження прокурором рішення про повідомлення про підозру певним чином знімає відповідальність за його правильність зі слідчого, що може негативно позначитися на якості розслідування кримінальних проваджень [227].

Вважаємо за необхідне зазначити, що письмове повідомлення про підозру має складатися лише слідчим з обов'язковим надсиланням копії прокурору.

Повідомлення про підозру має складатися у двох примірниках. Один із них приєднується до матеріалів кримінального провадження, а другий – вручається підозрюваному в порядку, визначеному ст. 278 КПК. Якщо повідомлення про підозру здійснює слідчий, то копію такого повідомлення він повинен надіслати прокуророві.

На нашу думку, є можливим внесення змін до ч. 2 ст. 277 КПК, що викладені у такій редакції: «Письмове повідомлення про підозру складається слідчим у двох примірниках з обов'язковим надсиланням прокурору копії, виготовленої з одного з примірників, не пізніше доби з моменту його складання...», а також доповнення даної норми ч. 2 ст. 277 КПК такого змісту: «Повідомлення про підозру складається у двох примірниках. Один із них приєднується до матеріалів кримінального провадження, а другий – вручається підозрюваному в порядку, визначеному ст. 278 цього Кодексу».

Існують пропозиції, що до матеріалів кримінального провадження має приєднуватися розписка підозрюваного щодо отримання письмового повідомлення про підозру із зазначенням часу та дати його вручення слідчим чи прокурором [112, с. 247 – 308, с. 367 – 391]. Ми не підтримуємо наведену точку зору, оскільки вважаємо достатнім внесення цих даних до самого змісту письмового повідомлення про підозру, про що ми вже згадували вище [255, с. 207].

Підводячи підсумок цього питання необхідно зазначити, що внутрішня і зовнішня форма повідомлення особі про підозру знаходяться у взаємній

додатковості. Зовнішня форма виражає зовні зміст прийнятого рішення, доводить його до інших суб'єктів кримінального процесу, насамперед до тих, кому це рішення адресоване. Водночас, зміст прийнятого рішення не може одержати зовнішнього вираження без дотримання властивої йому внутрішньої структури змісту документа. Отже, зовнішня і внутрішня форми повідомлення особі про підозру не лише взаємозалежні, й знаходяться у невід'ємній функціональній взаємозалежності. Тільки при такому співвідношенні зазначених форм останні можуть забезпечити адекватне відображення змісту процесуального акта у вигляді повідомлення про підозру, надати йому функціональну значущість. Викладене свідчить про неприпустимість не тільки протиставлення, а й відступу як від письмової, тобто зовнішньої форми акта, так і його внутрішньої форми, що відображає зміст і правову сутність повідомлення особі про підозру.

2.3. Зміна повідомлення особі про підозру на досудовому розслідуванні

Досудове розслідування основним завданням має охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних та забезпечення правильного застосування чинного законодавства, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності із застосуванням належної правової процедури, а жоден невинуватий не був покараний. Тільки проведення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування надасть суду можливість дослідити усі обставини вчиненого особою діяння і надати їм належну правову оцінку. Повідомлена особі підозра, що базується на зібраних під час досудового розслідування доказах, визначає межі судового розгляду.

Однак, встановлюючи ці межі, слідчий, прокурор не обмежують розслідування провадження тільки один раз повідомленою підозрою.

Подальше досудове розслідування провадження може виявити обставини, що спричинять зміну підозри або складання нової підозри. В ідеалі акт повідомлення про підозру є так званим підсумком досудового розслідування, оскільки саме на ньому базується обвинувальний акт, який після закінчення досудового розслідування відповідно до вимог ст. 291 КПК вручається підозрюваному.

Доречно зазначити, що у практичній діяльності найкращим бажаним варіантом для слідчих, прокурорів було б повідомлення особі про підозру наприкінці досудового розслідування, оскільки саме в цей час у матеріалах провадження знаходиться достатня кількість доказів для його направлення до суду і з'ясовані всі обставини вчиненого кримінального правопорушення, що дає змогу скласти так зване «зразкове» повідомлення про підозру, яке не потребує змін та доповнень. Так, проведеним нами анкетуванням було з'ясовано, що 91% респондентів зіслались на цю обставину (60% – слідчих, 31% – прокурорів).

Якщо повідомлення про підозру здійснюється у випадку, передбаченому п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК, то зрозуміло, що відкласти повідомлення особі про підозру неможливо, але якщо розглядати випадок повідомлення особі про підозру на підставі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, то можливість складання та вручення повідомлення про підозру особі наприкінці досудового розслідування існує. Але такий варіант повідомлення про підозру особі, на нашу думку, не є прийнятним.

Обґрунтовуючи свою позицію, зазначимо, що у практичній діяльності під час досудового розслідування встановлюється велика кількість нових фактів і доказів. Одні з них безпосередньо відносяться до провадження, інші – походять з перших і бувають певною мірою допоміжними. Це також стосується даних, що характеризують особу підозрюваного, потерпілого, свідків. Одні

факти і докази слідчий та прокурор отримують вже на початковому етапі досудового розслідування, інші – через деякий час, під час проведення слідчих (розшукових) дій на подальшому етапі розслідування. Отже, ситуація у конкретному провадженні постійно змінюється, а з появою у кримінальному провадженні нових фактів та учасників процесу може змінюватися й обсяг підозри.

Також доцільно звернути увагу на той факт, що у разі повідомлення особі про підозру наприкінці досудового розслідування особа, яка фактично підозрювалась стороною обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якої слідчий, прокурор збирали докази вини і фактично проти якої тривало досудове розслідування без вручення повідомлення про підозру, була позбавлена можливості захищатися від підозри у вчиненні цього кримінального правопорушення. Отже, несвоєчасне повідомлення особі про підозру у кримінальному провадженні порушить право підозрюваного на захист, позбавить можливості збирати і подавати докази, одержувати копії процесуальних документів та реалізації інших прав [257, с. 402].

Так, ще видатний російський юрист А.Ф. Коні справедливо критикував «однобічну обвинувальну творчість», що виявляється у притягненні як обвинуваченого лише наприкінці досудового розслідування, «...коли до винесення постанови про притягнення як обвинуваченого людина була позбавлена прав, які закон надає обвинуваченому» [103, с. 136].

Своєчасності притягнення як обвинувачення приділяє багато уваги О.П. Рижаків. Зокрема, він констатує, що за наявності відповідних підстав винесення постанови про притягнення як обвинуваченого – обов'язок, а не право слідчого [200, с. 37].

На думку О.Р. Михайленка [146, с. 57], подібним «затягуванням» моменту притягнення як обвинуваченого слідчий не тільки порушує права цієї особи, але створює несприятливі наслідки і для себе, бо притягнення як обвинуваченого наприкінці досудового розслідування зв'язує слідчого часовими рамками при вирішенні заявлених клопотань обвинуваченого чи його

захисника, а це у свою чергу не сприятиме забезпеченню законності та права на захист.

Таким чином, умисне відкладання моменту повідомлення особі про підозру слідчим, прокурором наприкінці досудового розслідування є протиправним та незаконним.

Крім цього, слід зауважити, що вимога закону про повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень не повинна трактуватися на користь багаторічного досудового розслідування кримінальних проваджень. Воно має бути проведене в об'єктивно необхідний для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень термін, тобто в розумний строк, що є однією із засад кримінального провадження.

Зв'язаність слідчого вимогою швидкості проведення розслідування може призвести до помилкової кваліфікації злочинного діяння, повідомлення про підозру в момент, коли ще не всі необхідні для прийняття цього рішення дані зібрані, що іноді призводить до незаконного повідомлення про підозру невинуватій особі та до інших важких помилок.

У даному випадку ми торкнулися питання ефективності провадження досудового розслідування, підсумком якого має бути доведена, неспростовна, чітка, об'єктивна та справедлива підозра. Для того, щоб стати таким, повідомлення про підозру неодноразово корегується, вмотивовується, змінюється.

Отже, під час досудового розслідування кримінального провадження, після повідомлення особі про підозру слідчим, прокурором можуть бути отримані нові докази або може бути надана інша оцінка вже відомим доказам, у зв'язку з чим до того моменту, як слідчим буде прийнято остаточне рішення у провадженні відповідно до вимог ст. 283 КПК, формула повідомлення про підозру, викладена в повідомленні про підозру та вручена підозрюваному, може: 1) залишитися без змін з точки зору як фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення певною особою, так і їх юридичної оцінки; 2) зазнати певних змін; 3) містити нову підозру [257, с. 406].

Чинний КПК у ст. 279 пояснює, що у разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язані виконати дії, передбачені ст. 278 КПК. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.

Виходячи з положень цієї норми, приходимо до висновку, що законодавець не тільки не розкриває сутність термінів «зміна підозри», «нова підозра», але навіть не зазначає випадків їх застосування, обмежившись лише посиланням «у випадку виникнення підстав». Отже, реалізація викладеної ст. 279 КПК у практичній діяльності не могла не викликати певних проблем.

Наприклад, такий випадок із слідчої практики автора: особа вчинила декілька кримінальних правопорушень, які були внесені до ЄРДР, після чого їй було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за одним із них. Пізніше ці кримінальні провадження об'єднані в одне провадження на підставі ч. 1 ст. 217 КПК, оскільки в матеріалах досудових розслідувань, за одним з яких особа була повідомлена про підозру, а за другим, хоч повідомлення особі і не було вручено, проте були достатні підстави вважати, що обидва кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою. Коли були зібрані достатні докази для повідомлення цієї особи про підозру за вчинення другого кримінального правопорушення, у слідчого та прокурора виникло питання: яким чином повідомляти дану особу про підозру: як нову підозру або як зміну раніше повідомленої? При цьому слід зауважити, що при внесенні відомостей прокурором до ЄРДР автоматизована система виключала можливість обрання пункту «повідомлення нової підозри», пропонуючи тільки вибір «зміни раніше повідомленої». На даний час це питання залишається відкритим.

До речі, у КПК 1960 р. зміна і доповнення обвинувачення регламентувалась ст. 141, у якій чітко зазначалось: «...якщо під час досудового слідства виникне необхідність змінити пред'явлене обвинувачення або

доповнити його, слідчий зобов'язаний заново пред'явити обвинувачення з виконанням необхідних вимог».

Отже, чинний КПК виключив процедуру перепред'явлення підозри, замінивши її такими процесуальними рішеннями як «нова підозра» або «зміна раніше повідомленої», які потребують визначення, детального роз'яснення, можливо навіть і змін у зв'язку із забезпеченням подальшого правильного застосування їх на практиці.

Для розкриття питання зміни підозри в аспекті ст. 279 КПК потрібно з'ясувати підстави, за наявності яких відбувається зміна підозри або повідомляється нова підозра, а також визначити сутність понять «зміна раніше повідомленої підозри» та «нова підозра».

У юридичній літературі науковцями запропоновано декілька різновидів і систем підстав зміни підозри (або зміни обвинувачення за КПК 1960 р.).

Так, Р.Х. Якупов поняттям «зміна обвинувачення» позначає ситуацію, коли первинне обвинувачення змінюється:

а) на більш тяжке (одночасно обвинуваченому разом з первинним виноситься інше обвинувачення, що уявляє собою не якісь додаткові епізоди того самого кримінального правопорушення, а самостійне кримінальне правопорушення);

б) на таке, що суттєво відрізняється за своїми фактичними обставинами;

в) на більш легке.

У кожному з цих випадків має бути складена нова постанова про притягнення як обвинуваченого, роз'яснено сутність обвинувачення [290, с. 70].

Аналізуючи запропоноване Р.Х. Якуповим визначення зміни обвинувачення (у нашому випадку – підозри) на більш тяжке, відзначимо, що для правильного його розуміння необхідно виявити, як розмежовується автором поняття «епізод злочинної діяльності» і «самостійне кримінальне правопорушення». Сутність питання полягає у тому, що як за виявлення епізодів певного кримінального правопорушення, так і за виявлення вчиненого

особою іншого кримінального правопорушення обсяг обвинувачення (підозри) змінюється.

Звернемося до теорії кримінального права, зокрема до поняття сукупності злочинів. Ідеальна сукупність злочинів, як відомо, має місце там, де однією дією особи вчинені два або більше злочинів, передбачених різними статтями КК (вбивство особи шляхом підпалу будинку, де знаходився потерпілий, набуття майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, приховування тяжкого злочину та інші). У даному випадку кваліфікація дій винного тільки за однією нормою КК була б недостатньою і вимагає кваліфікації за кількома статтями. У разі наявності реальної сукупності злочинів, за якої особа різними самостійними діями вчиняє два чи більше злочинів, імовірність помилки у кваліфікації буде значно нижчою, оскільки вчинення кількох однорідних злочинів буде кваліфікуватися за однією статтею, а вчинення різних злочинів – за різними.

Якщо говорити про виявлення епізоду злочинної діяльності особи, яка не вимагає доповнення обвинувачення (підозри), Р.Х. Якупов мав на увазі саме ідеальну сукупність злочинів, тоді з його твердженням слід погодитися. Хоча у даному випадку обвинувачення (підозра) змінюється.

В.М. Тертишник говорить, що необхідність зміни обвинувачення виникає у випадках: коли під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні після притягнення як обвинуваченого були виявлені інші епізоди злочину або обставини, що вимагають перекваліфікації дій обвинуваченого; коли буде встановлено, що обвинувачений вчинив інші кримінальні правопорушення, щодо яких досудове розслідування не проводилося взагалі; коли частина обвинувачення не дістала підтвердження [232, с. 399].

П.Д. Біленчук звертає увагу тільки на загальні випадки зміни обвинувачення, а саме: коли виникає необхідність доповнити її або змінити; коли частина обвинувачення не дістала підтвердження [26, с. 25].

А.Я. Дубинський і В.А. Сербулов зазначають, що зміна обвинувачення у широкому сенсі цього поняття виражається у відпаданні частини обвинувачення; доповненні обвинувачення та власне зміні обвинувачення (називаючи останнє зміною обвинувачення у вузькому сенсі) [66, с. 40].

М.І. Бажанов запропонував більш конкретне формулювання наведених вище положень, умовно поділяючи всі випадки зміни обвинувачення на три групи, а саме:

а) зміна обвинувачення у зв'язку з відпаданням частини обвинувачення, пред'явленого обвинуваченому;

б) зміна обвинувачення у зв'язку з виявленням нових кримінальних правопорушень, скоєних обвинуваченим;

в) зміна обвинувачення у зв'язку зі зміною юридичної кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого обвинуваченим [20, с. 12].

Л.М. Карнєєва визначає такі випадки певним чином:

- коли встановлені обставини, що раніше не були включені до обвинувачення (з'ясовані нові обставини, що впливають на індивідуалізацію відповідальності, встановлені епізоди злочинної діяльності, що раніше обвинуваченому не інкримінувалися);

- коли діяння обвинуваченого кваліфікуються інакше, ніж у попередній постанові про притягнення як обвинуваченого, що не залежить від тяжкості санкції;

- коли досудовим розслідуванням встановлено, що обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення щодо якого обвинувачення не висувалось [93, с. 61].

Аналізуючи такий перелік, не можна не помітити, що автор, виділяючи першу і третю позицію на два окремих випадки, не звернув уваги на той факт, що неможливо за критерії такого розподілу приймати формулювання «коли встановлені епізоди злочинної діяльності, що раніше обвинуваченому не інкримінувалися» і «обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось», оскільки вони мають одне і те саме

сміслове значення. Вони визначають випадок, коли особою вчинено кримінальне правопорушення, не враховане раніше при притягненні особи як обвинуваченого (на даний час – повідомленні про підозру).

На нашу думку, найбільш повний і детальний перелік підстав для зміни притягнення як обвинуваченого наводить Ю.М. Грошевий. Такими підставами, на його думку, є:

- не підтвердження будь-якої події кримінального правопорушення, що інкримінується обвинуваченому;
- відсутність у діях особи складу кримінального правопорушення;
- недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні одного або декількох кримінальних правопорушень з числа тих, що ставляться йому у вину під час притягнення як обвинуваченого;
- не підтвердження обставин, що обтяжують відповідальність;
- встановлення обставин, що змінюють оцінку і кваліфікацію вчинку (замах, закінчений злочин, повторність, продовжуваний злочин);
- встановлення обставин, що спричиняють зміну оцінки ступеня співучасті обвинуваченого у кримінальному правопорушенні (або деяких з них), зокрема закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами щодо інших осіб;
- встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність;
- наявність достатніх доказів, що вказують на вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, що не інкримінувалося йому раніше [110, с. 260].

На нашу думку, зміна повідомлення про підозру у широкому розумінні цього поняття полягає у не підтвердженні частини повідомлення про підозру; доповненні повідомлення про підозру; зміні повідомлення про підозру.

Не підтвердження частини повідомлення про підозру означає, що повідомлення про підозру за окремим епізодом чи самотійним діянням не підтвердилося; не дістала підтвердження кваліфікуюча ознака; не дістала підтвердження та чи інша дія у структурі окремого епізоду або діяння;

виявилась зайвою кваліфікація діяння за сукупністю кримінальних правопорушень (за декількома статтями КК).

Не підтвердження частини повідомлення про підозру щодо окремого кримінального правопорушення або правопорушень найчастіше виникає внаслідок спростування будь-якої ознаки складу кримінального правопорушення, який інкримінується; самообмови підозрюваного; неякісного проведення досудового розслідування або слідчих дій; декриміналізації діяння.

Внаслідок не підтвердження частини повідомлення про підозру можуть виникнути ситуації, коли змінювати кваліфікацію не потрібно і коли це є необхідним, що зумовить складання нової підозри.

Доповнення повідомлення про підозру необхідне у тих випадках, коли у процесі розслідування, після повідомлення про підозру, з'ясовуються нові факти злочинної діяльності особи. Додаткові обставини можуть зумовити підозру у новому кримінальному правопорушенні або заміну підозри в одному кримінальному правопорушенні на підозру в іншому.

В юридичній літературі підставами доповнення обвинувачення (повідомлення про підозру) прийнято вважати випадки, коли:

а) після обвинувачення з'ясувалося, що обвинувачений крім інкримінованого, вчинив ще інше кримінальне правопорушення;

б) у діях обвинуваченого, за вчинення яких його вже було притягнуто як обвинуваченого, виявляється самостійний склад кримінального правопорушення;

в) з'ясувалося, що особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, вчинила кримінальне правопорушення у співучасті з іншими особами, які до відповідальності не були притягнуті [274, с. 68].

Виявлення після повідомлення про підозру факту вчинення підозрюваним іншого кримінального правопорушення, крім інкримінованого, завжди призводить до зміни підозри шляхом його доповнення. При цьому може змінитися лише фабула підозри (викладені в повідомленні обставини кримінального правопорушення), якщо підозрюваним вчинено злочин, який

кваліфікується за тією самою нормою КК, що й інкриміноване кримінальне правопорушення. Так, наприклад, після повідомлення особі про підозру за вчинення крадіжки з проникненням у житло, виявляється, що особа, крім того, вчинила ще аналогічну крадіжку. Фабула підозри доповниться, з'являється кваліфікуюча ознака повторності, але кваліфікація дій підозрюваного залишиться незмінною [13].

У разі включення до підозри іншого вчиненого підозрюваним кримінального правопорушення загальна кваліфікація його дій може змінюватися, якщо це правопорушення кваліфікується за іншою статтею (частиною статті) КК, ніж інкримінований. У такому разі доповниться фабула підозри, а також зміниться кваліфікація дій підозрюваного. При цьому може змінитися частина статті (за кваліфікуючою ознакою) або перелік статей може доповнитися ще однією статтею або частиною статті.

Виявлення у діях підозрюваного, крім кримінальних правопорушень, за вчинення яких йому вже була повідомлена підозра, самостійного складу кримінального правопорушення у кримінально-процесуальній практиці зустрічається не часто. Але у разі застосування п.п. 1, 2 ч. 276 КПК та негайного повідомлення особі про підозру, коли ще певні обставини на початковому етапі розслідування встановлюються, наприклад, за допомогою показань підозрюваного (потерпілого або свідка) і відразу іншими засобами перевірити їх неможливо, а під час подальшого розслідування ці показання спростовуються чи уточнюються, виникає необхідність змінити підозру.

Так, наприклад, особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК, тобто у вчиненні крадіжки за попередньою змовою групою осіб з проникненням у інше приміщення. Під час проведення подальшого досудового розслідування було встановлено, що підозрюваний запропонував вчинити крадіжку неповнолітньому, достовірно знаючи про вік останнього, на що неповнолітній погодився і здійснив крадіжку з підозрюваним. Отже, у діях підозрюваного, крім ч. 3 ст. 185 КК, вбачається

склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 304 КК. Таким чином підозра доповнилась ст. 304 КК [14].

Виявлення факту вчинення особою, якій повідомлено про підозру, кримінального правопорушення у співучасті з іншими особами, які про підозру не повідомлялись, безперечно вплине на зміну підозри у бік її обтяження, оскільки фабула підозри у повідомленні про підозру доповниться детальним викладенням злочинних дій кожного із співучасників кримінального правопорушення, а також кваліфікуючою ознакою – вчинення кримінального правопорушення групою осіб. При цьому, як правило, стаття підозри залишається незмінною, а змінюється тільки її частина, але й вона може залишитися незмінною. Зміна частини статті КК відбудеться за умови, що первинно дії підозрюваного кваліфікувалися за частиною першою певної статті КК, оскільки вчинення кримінального правопорушення групою осіб як кваліфікуюча ознака зазвичай міститься у другій або третій частині тієї самої статті КК. Якщо первинно дії підозрюваного кваліфікувалися за тією частиною статті, якою регламентується і кваліфікуюча ознака «вчинення злочину групою осіб», кваліфікація у разі доповнення підозри залишається такою самою.

Виявлення після повідомлення про підозру будь-яких обставин кримінального правопорушення чи відомостей про особу підозрюваного, які впливають на кваліфікацію його дій, також є підставою доповнення підозри. До таких фактів належать відомості про обставини кримінального правопорушення та особу підозрюваного.

Межа між уточненням підозри та його доповненням досить тонка. Ключовим моментом при вирішенні цього питання є правова оцінка нових фактів, виявлених після повідомлення особи про підозру. Наприклад, виявлення додаткового предмета крадіжки і включення його до повідомлення особі про підозру може вважатися як уточнення переліку викраденого. Але якщо вартість цього предмета в сукупності з вартістю решти викрадених речей у шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення, з'являється така

кваліфікуюча ознака, як особливо великий розмір, і йдеться вже про зміну підозри [274, с. 112].

Отже, доповнення повідомлення про підозру може привести до зміни кваліфікації. Тому слідчий, прокурор при необхідності доповнити повідомлення про підозру повинен скласти нове повідомлення особі про підозру та вручити їй це повідомлення.

Зміна повідомлення про підозру (у вузькому розумінні цього поняття) може зумовлюватися виявленням обставин, які змінюють характер відомостей, викладених у попередньому повідомленні про підозру. Можуть бути уточнені фактичні обставини вчиненого (місце, час, спосіб діяння, характер і розмір шкоди і т. ін.), виправлена раніше допущена помилка або неточність у формулюванні підозри.

Так, уточнення даних про місце, час і спосіб вчинення кримінального правопорушення має вкрай важливе значення і в усіх випадках ці дані повинні відображатися у формулюванні підозри. З питанням про місце і час злочину пов'язана можливість підозрюваного вказати на алібі або використати інші засоби захисту від підозри. Уточнення відомостей про способи вчинення кримінального правопорушення може взагалі поставити під сумнів вчинення його саме даною особою.

Конкретизацію фактичних обставин кримінального правопорушення, яка призводить до зміни сутності підозри, важливо відрізнити від випадків уточнення фабули підозри, що не є зміною підозри, та від виявлення таких даних, які зумовлюють збільшення обсягу підозри.

Особливих проблем при виокремленні зміни сутності підозри від збільшення обсягу підозри на підставі конкретизації обставин кримінального правопорушення не виникає, оскільки збільшитися обсяг підозри може тільки за умови, що ці виявлені обставини кримінального правопорушення впливають на кваліфікацію дій підозрюваного. Тобто, якщо виявлення таких обставин спричиняє появу кваліфікуючої ознаки або необхідність додаткової кваліфікації

ще й за іншою нормою КК, то ми матимемо випадок збільшення обсягу підозри.

Зміна сутності підозри відбувається на підставі таких обставин, що призводять до зміни кваліфікації дій підозрюваного з однієї норми на іншу. Тим самим зміна сутності підозри відрізняється також і від простого уточнення фабули підозри, за якого кваліфікація у всіх випадках залишається незмінною.

Зміна кваліфікації дій підозрюваного може виникнути у результаті іншої оцінки доказів. Якщо, наприклад, з'ясується, що має місце не закінчене кримінальне правопорушення, а початкова стадія злочинної діяльності, діяння підозрюваного слід кваліфікувати, окрім, як за відповідною статтею КК, так і за ст. 14, 15 КК (готування чи замах на злочин). У випадках, коли встановлено, що форма співучасті підозрюваних у вчиненні злочину не однакова, дії організаторів, підмовників і посібників слід кваліфікувати відповідно до статті КК, а також за відповідною частиною ст. 27 КК.

При необхідності зміни повідомлення особі про підозру слід мати на увазі, що нове повідомлення про підозру має бути узагальненим і здійснюватися не в доповнення до попередніх повідомлень, а замість раніше складених. У цьому випадку раніше повідомлена підозра, яка залишається у матеріалах провадження, автоматично втрачає свою силу [274, с. 124].

Так, за твердженням Л.М. Лобойка, нове обвинувачення (у нашому випадку й далі за текстом – повідомлення про підозру) – це одночасне ставлення особі первинного обвинувачення та іншого, самостійного кримінального правопорушення [129, с. 198].

Як зазначає В.В. Шимановський, винесення постанови, у якій сформульовано нове обвинувачення, лишає процесуальної сили раніше винесену постанову [279, с. 112].

Деяку іншу позицію з цього приводу висловлює Л.М. Карнєєва, яка стверджує, що наявність в одному провадженні кількох різноманітних постанов про притягнення як обвинуваченого може дезорієнтувати й обвинуваченого, і суд [93, с. 61].

Схожу думку висловлюють А.Я. Дубинський і В.А. Сербулов, визначаючи, що наявність у провадженні декількох постанов про притягнення як обвинуваченого однієї особи може дезорієнтувати самого обвинуваченого, а також прокурора і суд [66, с. 45].

Отже, ми погоджуємось з позицією Л.М. Карнеєвої, яка стверджує, що нова постанова про притягнення як обвинувачення має бути узагальненою і виноситися не в доповнення до попередніх постанов про притягнення як обвинуваченого, а замість раніше винесених постанов [92, с. 51]. У цьому випадку раніше повідомлена підозра, залишаючись у матеріалах кримінального провадження, втрачає свою силу, про що повинно бути зазначено у новому повідомленні про підозру.

На нашу думку, саме такий порядок дозволяє підозрюваному найповніше реалізувати своє право на захист, а також інші процесуальні права. Ознайомившись з актом, який містить повідомлення про підозру у повному обсязі, підозрюваний має можливість глибше і ясніше усвідомити сутність підозри, яку важко було б досягти, якби підозра була викладена в окремих повідомленнях про підозру в межах одного кримінального провадження. Наявність у даному провадженні декількох діючих повідомлень про підозру щодо однієї особи може дезорієнтувати самого підозрюваного, прокурора, слідчого суддю і суд. Щоб таке не трапилось, нове повідомлення особи про підозру має бути мотивованим, тобто містити пояснення необхідності винесення нового узагальнюючого повідомлення та обов'язкове зазначення факту втрачання дії попереднього повідомлення.

Розглянувши вищенаведені позиції процесуалістів, зазначимо, що в них на відміну від чинного КПК розмежування між поняттями «зміна раніше висунутого обвинувачення» («зміна раніше повідомленої підозри») та «нове обвинувачення» («нова підозра») не здійснюються, що й не дивно, оскільки ці положення є своєрідними новелами чинного КПК, закріпленими у ст. 279. З'ясуємо сутність зазначених понять.

Звернувшись до словника української мови, визначимо, що в ньому термін «зміна» тлумачиться як перехід, перетворення чого-небудь у щось якісно інше, змінювання [210, с. 621].

Так, під словом «новий» в українській мові розуміють: який недавно виник, з'явився, не існував раніше; недавно зроблений, створений [211, с. 433].

Отже, застосувавши ці визначення до поняття «підозра у кримінальному процесі», розуміємо, що різниця між «змінною раніше повідомленою підозрою» та «новою підозрою» полягає лише у тому, що «зміна раніше повідомленою» має місце тільки при наявності попередньої підозри і в разі виникнення потреби її зміни, а «нова підозра» з'являється лише у тому разі, коли за окремим фактом особа ще не була повідомлена про підозру взагалі. При цьому слід звернути увагу, що в результаті внесення змін до «раніше повідомленою підозрою» слідчий, прокурор та інші учасники процесу вже будуть мати справу з наявністю у кримінальному провадженні «нової підозри», яка виникла внаслідок отримання змін, що були внесені до попередньої підозри [257, с. 406].

У зв'язку з реалізацією положень ст. 279 КПК постає й інше питання: яку назву повинне мати повідомлення про підозру, коли, наприклад, зміни в одному кримінальному провадженні настільки суттєві, що торкаються і зміни вже оголошеного повідомлення про підозру, і появи додаткових кримінальних правопорушень, за якими необхідно здійснювати визначене законодавцем «нове повідомлення про підозру», і закриття в окремій частині повідомленою підозри?

Виходячи з наведеного розуміння понять «нова підозра» та «зміна раніше повідомленою», у такому кримінальному провадженні підозра змінюється, оскільки до цього особі вже було повідомлено про підозру і частина змін стосується саме кримінальних правопорушень, де підозра вже була повідомлена. Але, з іншого боку, враховуючи наявність нових фактів, тобто інших кримінальних правопорушень, які попередньо об'єднані в одне провадження, виникає необхідність у повідомленні особі новою підозрою. Яку ж процесуальну дію повинен вчиняти слідчий або прокурор: змінювати підозру

чи повідомляти нову? Або взагалі складати два акти: перший – про зміну раніше повідомленої підозри, а другий – про нову підозру. Що взагалі треба розуміти як нонсенс! На жаль законодавець не дає відповіді на ці питання.

Тому сьогодні слідчі та прокурори вирішують цю проблему на власний розсуд: дехто змінює підозру, інші повідомляють про нову, треті – повідомляють нові підозри, змінюють раніше повідомлені, а потім об'єднують кримінальні провадження, щоб уникнути названих проблем, зокрема й тих, про які ми згадували у першому розділі нашого дослідження. Як наслідок дій останніх, у кримінальному провадженні існує декілька окремих повідомлень про підозру і відсутнє єдине узагальнююче повідомлення про підозру, що у кінцевому результаті дезорієнтує підозрюваного й ускладнює роботу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду [257, с. 406].

Аналізуючи положення ст. 279 КПК, ми приходимо до висновку, що зміна раніше повідомленої підозри у будь-якому випадку спричиняє складання нової підозри. Знову постає питання: де ж та межа, яка відокремлює «нову підозру» від «зміни раніше повідомленої»?

Під час проведення нами опитування слідчих та прокурорів з метою встановлення підстав, за якими вони розмежовують випадки повідомлення особі «нової підозри» і «зміну раніше повідомленої підозри», у багатоепізодних кримінальних провадженнях було встановлено, що 62% «нова підозра» повідомляється – коли з'являються нові факти кримінальних правопорушень за якими підозра не повідомлялась, зокрема «нова підозра» містить і повідомлення про правопорушення, за якими підозра вже була повідомлена; коли повністю змінюється кваліфікація раніше повідомленого кримінального правопорушення на інший склад кримінального правопорушення (тобто фактично відбувається зміна підозри на новий склад кримінального правопорушення); «зміна раніше повідомленої підозри» відбувається – коли за даними фактами підозра особі повідомлялась, а зміни стосуються тільки частини статті КК, за якою здійснено повідомлення особи про підозру; за даними фактами особа повідомлялась, а зміни стосуються суб'єкта, об'єкта,

способу або інших обставин вчиненого правопорушення, які не впливають на його кваліфікацію, або виправлення допущених у попередньому повідомленні помилок чи неточностей, що також не впливають на зміну кваліфікації.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що існуючі положення ст. 279 КПК не можуть залишатися у такому викладенні, оскільки розмежування законодавцем «зміни раніше повідомленої підозри» та «нової підозри» є недоцільним, навіть виходячи із сутності цих понять, змінена підозра вже є новою підозрою. Так, нове повідомлення про підозру має здійснюватись у порядку, передбаченому ст. 276 – 278 КПК, без надання йому назви «нова підозра».

Крім цього, розмежування зазначених визначень не спричиняє за собою жодних процесуальних наслідків, а лише ускладнює процес реалізації даного положення у практичній діяльності, сприяючи створенню у кримінальному провадженні окремих повідомлень про підозру, які, насамперед, дезорієнтують підозрюваного та інших учасників кримінального процесу. Тому ми пропонуємо замінити ч. 1 ст. 279 КПК і викласти її в наступній редакції: «У разі виникнення підстав для зміни повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу, і заново у повному об'ємі повідомити особу про підозру. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор, який здійснив таке повідомлення про підозру» [257, с. 406].

Вважаємо за доцільне звернути увагу ще на один проблемний аспект зміни підозри. Це зміна підозри, яка відбувається у бік її пом'якшення. До підстав виникнення такої зміни слід віднести ситуації, коли має місце: не підтвердження підозри щодо окремого кримінального правопорушення або правопорушень; відпадання кваліфікуючої ознаки; зайва кваліфікація вчинку за сукупністю кримінальних правопорушень.

До цих підстав помилково було б віднести такі, як: не підтвердження будь-якої події кримінального правопорушення, що інкримінується підозрюваному; відсутність у діях особи складу кримінального

правопорушення, оскільки вони є підставами виключення провадження досудового розслідування у провадженні в цілому, хоча за своєю сутністю схожі з підставами пом'якшення підозри, але за їх наявності підозра взагалі не може існувати, а тим більше – його зміна.

Деякі процесуалісти висловлюють думку про те, що коли постає необхідність зміни кваліфікації діяння обвинуваченого згідно з нормою КК, яка передбачає менш тяжке покарання, і при цьому фактична сторона обвинувачення залишається незмінною, тоді немає необхідності ні в закритті провадження у частині висунутого обвинувачення, ні у пред'явленні нового обвинувачення. У цьому випадку досить назвати нову кваліфікацію кримінального правопорушення в обвинувальному висновку [39, с. 18].

Свого часу Ф.Н. Фаткуллін висловлював думку, яка також полягала у спрощенні порядку зміни обвинувачення за умов, які передбачають менш сувору санкцію. Так, автор вважав, що досить винести спеціальну постанову про зміну обвинувачення і в найкоротший термін вручити її копію обвинуваченому [263, с. 25].

В.М. Блінов також пропонував користуватися спрощеним порядком зміни обвинувачення і вважав, що достатньо винести спеціальну постанову про зміну з наступним врученням її копії обвинувачення в найкоротший термін. Роз'яснення ж обвинуваченому сутності зміненого обвинувачення не повинні передбачатися процедурою [29, с. 28].

З ним не погоджувався А.Я. Дубинський, який стверджував, що зміна кваліфікації, зокрема й така, що покращує становище обвинуваченого, є новим обвинуваченням, оскільки особа притягується як обвинувачений у вчиненні іншого кримінального правопорушення, а не того, який йому інкримінувався раніше. Тому обвинувачений має бути своєчасно поставлений до відома про нове обвинувачення, бо в іншому випадку порушується його право на захист [66, с. 26].

Ми погоджуємося з А.Я. Дубинським, оскільки дійсно без роз'яснення слідчим, прокурором сутності зміненої підозри підозрюваний може не

розібратися у ній самостійно. На нашу думку лише оголошення повідомлення, що констатує зміну підозри та вручення підозрюваному копії повідомлення не забезпечить повною мірою реалізацію підозрюваним свого права на захист.

Як ми вже зазначали, сьогодні чинний КПК не передбачає процедуру закриття кримінального провадження у частині не підтвердження раніше повідомленої підозри, але це не означає, що цієї проблеми не існує.

У юридичній літературі має місце точка зору про те, що не завжди за умови відсутності частини обвинувачення (підозри) слід приймати рішення про часткове закриття провадження. Саме Ф.Н. Фаткуллін та Н.В. Жогін наводять приклад ситуації, коли при наявності фактичної фабули складного обвинувачення відбувається вилучення з неї окремих діянь або епізодів, які становили частину інкримінованого обвинувачення сукупного, повторного або збірного злочину. Вони зазначають, що в таких випадках слід приймати рішення про зміну обвинувачення, про вилучення з нього фактів, які не підтвердилися, і коли в цьому є необхідність, про перекваліфікацію злочинного діяння в частині, що залишилась [69, с. 148].

Ми вважаємо, що слідчий, прокурор повинні не просто констатувати факт зміни обставин, а й чітко пояснити, чим завершилось розслідування конкретного епізоду кримінального правопорушення, тому наявність лише повідомлення про зміну підозри або повідомлення про нову підозру не в повному обсязі відобразить сутність того, що відбувається.

У зв'язку з цим ми пропонуємо внести зміни до ст. 279 чинного КПК, доповнивши її частиною другою такого змісту: «Якщо під час досудового розслідування кримінального провадження частина повідомленої підозри не дістала свого підтвердження, слідчий, а в разі повідомлення підозри прокурором – виключно прокурор, своєю постановою закриває провадження у цій частині повідомленої підозри в порядку, передбаченому статтями 283 та 284 цього Кодексу, про що оголошує підозрюваному, з обов'язковим роз'ясненням її сутності» [258, с. 111].

Надаючи детальний аналіз ст. 279 чинного КПК, необхідно звернути увагу і на таке позитивне положення: у разі повідомлення про підозру прокурором, повідомлення про нову підозру або зміна раніше повідомленої підозри здійснюється виключно прокурором. Отже, слідчий, виявивши нові обставини у матеріалах кримінального провадження, які будуть впливати, наприклад, на зміну кваліфікації діяння, повинен перед прокурором клопотати про необхідність зміни підозри. Вважаємо, що це свідчить про унеможливлення слідчим самостійно змінити кваліфікацію, що виключить маніпулювання, пов'язані зі зміною кваліфікації з тяжкого злочину на менш тяжкий і навпаки, та в кінцевому результаті сприятиме контролю з боку не тільки прокурора, а й відомчого керівництва щодо проведення належного досудового розслідування у даному кримінальному провадженні.

Підводячи підсумок, зазначимо, що ст. 279 КПК потребує невідкладного доопрацювання та внесення відповідних змін, що сприятиме виконанню основних завдань кримінального провадження, і вважаємо, що зміни та доповнення, викладені вище, можуть бути нами використані при удосконаленні нового КПК.

2.4. Вручення повідомлення особі про підозру

Чинний КПК регламентує процесуальний порядок та строки вручення особі слідчим чи прокурором письмового повідомлення про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення.

Так, зі змісту ч. 1 ст. 278 КПК можна виокремити, що письмове повідомлення про підозру слідчий або прокурор повинні вручати безпосередньо тій особі, яка зазначена у повідомленні. Якщо в матеріалах кримінального провадження є дані про те, що кримінальне правопорушення вчинене кількома особами, то повідомлення про підозру має вручатися кожній із них окремо.

Законодавець не надав роз'яснення значення терміна «вручення», проте зазначив про необхідність вручення у день його складання, а в разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру зазначеній у ньому особі слідчий або прокурор повинні використовувати інші способи, передбачені КПК, для вручення повідомлень.

На нашу думку, вручення повідомлення про підозру включає такі етапи: 1) підготовчий, який включає діяльність щодо 1.1) встановлення місцезнаходження особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, та її виклик до слідчого, прокурора; 1.2) повідомлення про місце, дату та час вручення повідомлення про підозру інших учасників кримінального провадження, зокрема захисника у випадках, передбачених законом; перекладача, якщо особа не володіє мовою, якою проводиться кримінальне провадження; законного представника у разі вручення письмового повідомлення про підозру неповнолітньому при досягненні ним віку кримінальної відповідальності; 2) основний, до складу якого входить 2.1) усне оголошення особі повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення сутності підозри; 2.2) повідомлення особі про її процесуальні права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснення їх сутності; 3) заключний, що полягає у діяльності щодо 3.1) фіксації у письмовому повідомленні про підозру підпису слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, відомостей про місце, дату, час його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення; 3.2) фактичній передачі пам'ятки про права та обов'язки; 3.3) фактичній передачі письмового повідомлення про підозру особі [256, с. 114 – 118].

Так, виклик особи для здійснення повідомлення про підозру здійснюється відповідно до вимог КПК. Законодавець передбачив право слідчого, прокурора викликати для участі у процесуальній дії особу, якщо її участь є обов'язковою. Виклик слідчого, прокурора, незважаючи на незначне обмеження прав особи при здійсненні цієї дії кримінального провадження, пов'язаний із застосуванням примусу, оскільки, по-перше, примушує особу

підкоритися вимозі слідчого, прокурора про явку, а по-друге, неприбуття учасника кримінального провадження за викликом без поважних причин спричиняє негативні для неї правові наслідки, що полягають у можливості застосування грошового стягнення або приводу.

Фактичною підставою застосування приводу є неявка підозрюваного за викликом, який був здійснений у порядку, встановленому КПК. Зокрема, у кримінальному провадженні має міститися підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. При цьому мають бути відсутні поважні причини неприбуття або відсутні будь-які дані щодо причини невиконання обов'язку з'явитися за викликом. Правовою підставою застосування приводу на досудовому провадженні є ухвала слідчого судді.

Законодавець передбачив такі способи виклику осіб у кримінальному провадженні: шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Чинний КПК передбачає строк, коли особа має бути повідомлена про виклик, – не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Це законодавче положення має значення гарантії забезпечення прав особи, насамперед права на захист, яке є загальносуб'єктивним і тому має гарантуватися будь-якій особі, права та законні інтереси якої можуть бути обмежені у зв'язку із здійсненням кримінального провадження.

Законодавець також зумовив винятки із правила щодо дотримання строку повідомлення про виклик. Ними є випадки, коли КПК встановлено такі строки здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик не пізніше ніж за три дні. Проте і в цих ситуаціях законодавець вимагає, щоб особі було надано необхідний час для підготовки до участі у процесуальній дії та прибуття за викликом. Безумовно, це повною мірою стосується і вручення повідомлення про підозру.

У разі затримання особи в порядку ст. 208 КПК письмове повідомлення про підозру має бути вручене їй не пізніше 24-х годин з моменту затримання, при цьому слідчий або прокурор повинні дотримуватися загального правила, згідно з яким письмове повідомлення про підозру вручається особі в день його складення. Якщо затриманому в порядку ст. 208 КПК після закінчення 24-х годин з моменту затримання не вручено письмове повідомлення про підозру, то службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана негайно звільнити таку особу. У такому випадку звільнена особа втрачає процесуальний статус підозрюваного.

З аналізу слідчої практики встановлено, що досить часто виникають ситуації, коли особа, яку підозрюють у вчиненні злочину, на виклики не з'являється без поважних причин, навмисно уникає одержання повідомлення про підозру та унеможливує проведення багатьох слідчих дій, які вимагають участі підозрюваного.

Згідно з нормами КПК до такої особи не може бути застосовано привід, оскільки він застосовується лише до підозрюваного, обвинуваченого або свідка, а ця особа відповідного статусу немає. Також неможливо застосувати до такої особи затримання на підставі ухвали слідчого судді, оскільки його застосування без набуття особою статусу підозрюваного КПК не передбачено. Відповідно до статей 280 – 281 КПК у розшук можна оголосити лише підозрюваного.

Як правильно зазначають Ю.П. Алєнін, І.В. Гловюк шляхів до вирішення цієї проблеми запропоновано три. Перший з них викладено у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо слідчих, що здійснюють досудове розслідування» від 14.03.2014 № 4444. Зокрема, запропоновано ч. 1 ст. 42 викласти в такій редакції: «1. Підозрюваним є особа, щодо якої в установленому цим Кодексом порядку складено повідомлення про підозру, або особа, яку затримано за підозрою в учиненні кримінального правопорушення» [179].

Інші шляхи запропоновано у наукових джерелах. Більшість із них характеризується необхідністю винесення попереднього процесуального

рішення, у якому формулюється зміст підозри [85, с. 92]. Як альтернативу – обов'язковість винесення постанови про підозру слідчим чи прокурором, а зазначена постанова вручалась запідозреній особі в порядку вручення повідомлень, вказує В.О. Гринюк [47, с. 666].

А.В. Андрейчук пропонує на слідчого за погодженням з прокурором, прокурора покласти обов'язок оформити до повідомлення особи про підозру у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК, процесуальне рішення про притягнення особи як підозрюваного постановою, яка виступатиме юридичною підставою визнання особи підозрюваним. Постанова про притягнення як підозрюваного повинна підлягати винесенню у всіх випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК. Зокрема, КПК потрібно доповнити статтею 276-1 у такій редакції: «Стаття 276-1. Постанова про притягнення як підозрюваного. 1. У випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 цього Кодексу, прокурор, слідчий за погодженням з прокурором виносить постанову про притягнення як підозрюваного. 2. У постанові зазначається зміст підозри, фактичні обставини і правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність і наводяться мотиви прийнятого рішення. 3. Копія постанови вручається підозрюваному одночасно з врученням письмового повідомлення про підозру» [11, с. 204 – 205].

Г.М. Гапотченко вважає за доцільне доповнити КПК статтею «Постанова слідчого, прокурора про визнання особи підозрюваною» наступного змісту: «Коли у кримінальному провадженні отримані докази, які вказують на вчинення кримінального правопорушення певною особою, слідчий, прокурор з додержанням вимог ст. 110 цього Кодексу виносить мотивовану постанову про визнання такої особи підозрюваною. Коли у кримінальному провадженні отримані докази, які вказують на вчинення особою декількох кримінальних правопорушень певною особою, слідчий, прокурор з додержанням вимог ст. 110 цього Кодексу виносить єдину мотивовану постанову про визнання такої особи підозрюваною із зазначенням обставин вчинення усіх доведених

доказами кримінальних правопорушень. Окрім загальних відомостей, визначених статтею 110 цього Кодексу, у резолютивній частині постанови про визнання особи підозрюваною зазначається стаття (статті) кримінального закону, що передбачає відповідальність за скоєння кримінального правопорушення, у вчиненні якої (яких) підозрюється особа. Про визнання особи підозрюваною має бути повідомлено письмово у спосіб та терміни, передбачені цим КПК. Підозрюваний, що затриманий, повідомляється письмово через адміністрацію ізолятора тимчасового тримання. Копія постанови має бути вручена підозрюваному не пізніше двох днів з моменту її винесення слідчим, прокурором. У разі переховування від органів досудового розслідування чи неявки підозрюваного без поважних обставин для отримання копії постанови, копія постанови вручається підозрюваному не пізніше дня явки підозрюваного до слідчого, прокурора або його приводу. Відомості про визнання особи підозрюваним вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР у порядку, передбаченому цим КПК» [40, с. 163 – 164].

Ю.П. Алєнін, І.В. Гловюк пропонують з метою уніфікації рішення про надання особі статусу підозрюваного із ч. 3 ст. 110 КПК, у відповідності до якої рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови, передбачити у гл. 22 КПК не складення слідчим за погодженням із прокурором або прокурором повідомлення про підозру, а винесення постанови про залучення як підозрюваного. Відповідно, гл. 22 повинна іменуватися «Залучення як підозрюваного», у зв'язку з чим необхідно внести зміни до інших статей цієї Глави та інших пов'язаних статей КПК. 2. У разі винесення постанови про залучення як підозрюваного втрачає сенс існування такого акту, як повідомлення про підозру, оскільки особі слід вручати саме її копію. У зв'язку з цим, відповідні текстуальні зміни повинні бути внесені до інших статей гл. 22 та інших пов'язаних статей КПК [8, с. 167].

Третій шлях запропонований Є. Наливайком. На його думку необхідно змінити ч. 1 ст. 278 та викласти її у такій редакції: «Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у разі

неможливості такого вручення після виконання слідчим усіх можливих дій для виклику особи, після чого, вважаючи, що особа належним чином повідомлена про підозру та має статус підозрюваної, слідчий за згодою із прокурором має право зупинити досудове розслідування та оголосити особу в розшук. Після знайдення особи, слідчий повинен вручити останній повідомлення про підозру протягом 24 годин» [154, с. 377].

Сьогодні існує така практика діяльності слідчих, прокурорів. Орган досудового розслідування, вживши всіх заходів для вручення повідомлень, вважає особу повідомленою про підозру, після чого вживає заходів щодо затримання цієї особи (клопотання про обрання запобіжного заходу, дозвіл на затримання та оголошення в розшук) та безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру.

Разом з цим М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, О. Г. Яновська вказують, що безпідставні висновки сторони обвинувачення та суду про набуття особою статусу підозрюваного можуть стати однією з причин незаконного обмеження її прав та законних інтересів, як-от накладення арешту на майно особи без визначеного процесуального статусу як на майно «підозрюваного» [170, с. 273].

Ми поділяємо точку зору, висловлену Ю.П. Аленіним та І.В. Гловюк, що для правильного вирішення цих проблем необхідно підходити до їх вирішення із урахуванням необхідності забезпечення балансу приватних та публічних інтересів у кримінальному провадженні. Так, неможливість повідомлення особи про підозру і надалі здійснювати щодо неї кримінальне переслідування суперечить публічному інтересу щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного розслідування, хоча із позицій інтересу приватного, а саме особи, щодо якої складено, але не вручено, повідомлення про підозру, права цієї особи знати про те, у чому її підозрюють, і набути статусу підозрюваного лише при врученні повідомлення, дотримані повністю. Однак, вважаємо, у даному випадку перевагу слід віддати інтересу публічному, і змінити порядок надання особі статусу підозрюваного, не ставлячи це у залежність від її явки до

слідчого, прокурора, місцезнаходження, бажання отримати це повідомлення тощо. Баланс із приватним інтересом буде дотримано, оскільки у особи з моменту отримання статусу підозрюваного виникає комплекс відповідних прав, передбачених ч. 3 ст. 42 КПК, у тому числі і базове право – на захист від підозри та обвинувачення [8, с. 167].

У зв'язку з викладеним, з метою удосконалення чинного законодавства пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 278 КПК положенням наступного змісту: «Після вжиття слідчим, прокурором заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, особа вважається повідомленою про підозру. У разі затримання або явки цієї особи до органу досудового розслідування слідчий, прокурор зобов'язаний вручити їй дане письмове повідомлення про підозру не пізніше 24 годин з моменту затримання або явки».

У науковій літературі зазначено, що момент притягнення особи як обвинуваченого відбувається за обов'язкової наявності підготовчого етапу, що включає в себе такий захід як посвідчення особи обвинуваченого за допомогою перевірки документів (паспорта, посвідчення). Лише після виконання підготовчого етапу, слідчий або прокурор вголос оголошує постанову про притягнення як обвинуваченого [287, с. 239].

Так, лише попередньо впевнившись в особі підозрюваного, слідчий, прокурор може оголосити особі повідомлення про підозру та роз'яснити її сутність.

Аналізуючи роз'яснення суті повідомленої підозри, слідчий, прокурор зобов'язані у доступній для підозрюваного формі роз'яснити юридичну та іншу спеціальну термінологію, що використовується у тексті, ознайомити його з диспозицією відповідної статті КК або закону про кримінальну відповідальність.

Після роз'яснення сутності повідомлення про підозру слідчий або прокурор повинні вручити підозрюваному пам'ятку про його процесуальні права та обов'язки, одночасно роз'яснивши їх. Як зазначалося вище, ми

вважаємо за необхідне отримання пам'ятки засвідчувати підписами підозрюваного та особою, яка повідомляє про підозру, а також складати її у двох примірниках.

Наступним кроком вручення повідомлення про підозру є зазначення у повідомленні про підозру підписів слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місця, дати, часу його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення. Зазначення цих даних у повідомленні про підозру є особливо важливим, оскільки так підтверджується не тільки сам факт процедури повідомлення про підозру, а й факт роз'яснення сутності самої підозри та факт вручення самого повідомлення особі, яка підозрюється.

Завершує порядок повідомлення особи про підозру такий захід як безпосереднє вручення слідчим, прокурором копії повідомлення про підозру особі, яка підозрюється.

У цьому параграфі вважаємо за необхідне розкрити таку дію як допит підозрюваного, що має бути відображений у чинному КПК.

До вступу в дію КПК 2012 р. інститут притягнення особи як обвинуваченого висвітлювався з різних позицій і до його структури науковці відносили різні елементи.

Р.Г.Сердечна пропонувала таку структуру правового інституту притягнення особи як обвинуваченого: винесення постанови про притягнення як обвинуваченого; виклик обвинуваченого; участь захисника; пред'явлення обвинувачення; роз'яснення прав обвинуваченого; допит обвинуваченого; зміна й доповнення обвинувачення [206, с. 19 – 20].

Ю.В. Францифоров та Н.А. Громов вважали, що для створення цілісної системи притягнення особи як обвинуваченого, а також для забезпечення прав та законних інтересів обвинуваченого на досудовому слідстві процесуальний порядок притягнення особи як обвинуваченого повинен складатися із вживання заходів щодо забезпечення явки обвинуваченого; винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; роз'яснення прав і

обов'язків обвинуваченого; пред'явлення обвинувачення; допиту обвинуваченого; зміни й доповнення обвинувачення [268, с. 44].

Так, К. Панько зазначала, що притягнення особи як обвинуваченого складається з таких процесуальних дій слідчого: складання постанови про притягнення особи як обвинуваченого; підготовки до пред'явлення обвинувачення й допиту обвинуваченого: виклику обвинуваченого для допиту або його привід; забезпечення участі у пред'явленні обвинувачення захисника, перекладача, педагога або психолога, законних представників неповнолітнього обвинуваченого; роз'яснення обвинуваченому його прав; підготовки засобів фіксації показань обвинуваченого, якщо під час його допиту слідчий планує проводити фотографування, аудіо- або відеозапис, кінозйомку; пред'явлення обвинувачення: встановлення особи обвинуваченого; оголошення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; роз'яснення обвинуваченому сутності пред'явленого обвинувачення, а також його прав, про що робиться запис у постанові про притягнення особи як обвинуваченого; вручення обвинуваченому і його захисникові копії постанови про притягнення особи як обвинуваченого; допиту обвинуваченого [94, с. 242 – 246]

Звертаючи увагу на такий елемент структури правового інституту пред'явлення обвинувачення як допит обвинуваченого, є необхідним зазначити, що чинний КПК сьогодні не включає допит підозрюваного до обов'язкової процесуальної дії інституту повідомлення про підозру, на відміну від КПК 1960 р., коли слідчий повинен був допитати обвинуваченого негайно після його явки або приводу і в усякому разі не пізніше доби після пред'явлення йому обвинувачення.

На нашу думку, негайний допит підозрюваного після повідомлення особи про підозру має бути включений до обов'язкових елементів структури інституту повідомлення про підозру.

Завдяки проведеному допиту підозрюваного слідчий отримує можливість одержати відомості про ставлення підозрюваного до здійсненого процесуального рішення, про ступінь його участі, інших осіб у вчиненні

кримінального правопорушення, про обставини, що спростовують або підтверджують підозру.

У свою чергу, для підозрюваного – це засіб захисту, який полягає у тому, що показання підозрюваного – це зроблені ним на допиті роз'яснення з приводу повідомленої підозри, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин у провадженні і доказів, що є у провадженні, тобто викладення ним фактів, розповідь про відомі йому події.

Отже, проведений допит підозрюваного у найкоротші строки після здійснення самого повідомлення про підозру має сприяти забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження. Одержані від підозрюваного покази дають можливість слідчому, прокурору перевірити обґрунтованість підозри та визначити додаткові заходи щодо збирання доказів для з'ясування обставин провадження. Допит підозрюваного негайно після повідомлення про підозру також допомагає одержати від нього правдиві показання, бо обмежує можливість підготувати неправдиві свідчення. Одночасно з цим такий допит надає останньому можливість захищатися від повідомлення про підозру шляхом викладення своїх показань [256, с. 117].

При допиті підозрюваного слід мати на увазі, що дача показань – це його право, а не обов'язок. Закон забороняє домагатися показань обвинуваченого шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Підозрюваний може відмовитись давати покази у будь-який момент, а також відповідати на будь-які запитання з приводу підозри тощо.

Процесуальне положення підозрюваного характеризується тим, що він є учасником кримінального процесу, який володіє певними правами, за допомогою яких він може захищатися від підозри. Тому підозрюваний не тільки повідомляє про відомі йому факти, а й робить висновки, наводить аргументи, погоджується з одними та заперечує інші.

На нашу думку, є необхідним включити до обов'язкового структурного елемента інституту повідомлення про підозру, процесуальну дію у вигляді

допиту підозрюваного. Пропонуємо доповнити ст. 278 КПК частиною 5, в якій зазначити: «Слідчий, прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний допитати її як підозрюваного не пізніше доби з моменту вручення повідомлення про підозру» [256, с. 118].

Слід звернути увагу, що у чинному КПК має місце така новела: слідчий або прокурор повинні невідкладно внести до ЄРДР інформацію про дату та час повідомлення особи про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) КК. Під терміном «невідкладно» треба розуміти факт вчинення зазначених дій слідчим чи прокурором негайно після вручення ними особі письмового повідомлення про підозру.

Ми переконані, що обмежений термін вручення повідомлення про підозру, внесення даних до ЄРДР сприятиме своєчасному та ефективному проведенню слідчим досудового розслідування, а також належному керівництву досудовим розслідуванням прокурором.

Необхідно зауважити, що особа, отримуючи письмове повідомлення про підозру та набуваючи статусу підозрюваного, з одного боку, обмежується в деяких своїх правах (наприклад, у праві на свободу й особисту недоторканість, вільного пересування, розпорядження майном та ін.), а з іншого – наділяється специфічними правами, реалізація яких можлива і необхідна у рамках кримінально-процесуальних правовідносин (право на захист, надавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати дії слідчого та ін.).

Ще М.С. Строгович зазначав, що притягнення особи як обвинуваченого певною мірою можна вважати позитивним для особи, якій пред'явлено обвинувачення, оскільки в силу закону це зумовлює надання йому низки процесуальних прав та їхніх гарантій для заперечування обвинувачення, що було б неможливим, якби досудове розслідування щодо даної особи велося без її залучення як обвинуваченого [223, с. 31].

Водночас, враховуючи особливу складність повідомлення особі про підозру у разі неможливості вручення їй повідомлення про підозру, коли не

встановлено місцезнаходження особи або вона переховується від органів розслідування, пропонуємо такий алгоритм дій слідчого та прокурора.

1. Встановлення певного випадку повідомлення про підозру відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК.

2. Складання письмового повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим за погодженням із прокурором згідно зі ст. 277 КПК.

3. У день складання повідомлення особі про підозру письмове повідомлення про підозру разом з пам'яткою про її процесуальні права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК, надсилаються за останнім відомим місцем проживання чи перебування особи, яка повідомляється про підозру у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень (ст. 135 КПК), зокрема шляхом надіслання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком.

4. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання письмове повідомлення про підозру разом з пам'яткою про її процесуальні права та обов'язки для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

5. Належним підтвердженням отримання особою повідомлення про підозру та пам'ятки про її процесуальні права та обов'язки є підпис цієї особи на певних документах, на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повідомлення про підозру разом з пам'яткою, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі зазначених документів або ознайомлення з їх змістом.

У разі попереднього повідомлення цієї особою слідчого, прокурора про адресу своєї електронної пошти, надіслане на таку адресу повідомлення про підозру разом з пам'яткою про процесуальні права та обов'язки, дає підстави вважати, що зазначені документи отримані у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти.

У разі наявності у слідчого, прокурора належного підтвердження отримання особою повідомлення про підозру та пам'ятки про її процесуальні

права та обов'язки, а також у разі вжиття ними заходів для його вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, особа вважається повідомленою про підозру.

6. Внесення відповідних даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

7. Подання слідчим, прокурором до слідчого судді клопотань про застосування запобіжного заходу та про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу відповідно до ст. 187 – 192 КПК.

8. Оголошення в розшук підозрюваного згідно зі ст. 280 – 281 КПК.

9. У разі затримання особи відповідно до ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу безпосереднє вручення слідчим, прокурором повідомлення про підозру згідно до вимог ст. 278 КПК (Додаток В).

Крім цього, слід звернути увагу на такі питання, що є актуальними під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, які визначені у главі 37 КПК.

Враховуючи, що з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності, то у ст. 481 КПК законодавець фактично визначив суб'єктів, правомочних притягувати до кримінальної відповідальності осіб, до яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження.

При цьому, слід зауважити, що у ст. 481 КПК відображена лише формула «здійснення письмового повідомлення про підозру», яка не містить більше жодних роз'яснень щодо процедури так званого «здійснення». Ми погоджуємось з науковцями, які стверджують, що це визначення означає складання тексту письмового повідомлення про підозру правомочним прокурором [112, с. 247 – 308, 367 – 391].

Отже, складання письмового тексту повідомлення про підозру щодо осіб, зазначених у ст. 481 КПК, здійснюється уповноваженим прокурором.

Щодо вручення письмового повідомлення відповідній особі, то зміст ст. 481 КПК не зобов'язує безпосередньо здійснювати такі дії Генерального

прокурора України, його заступника, керівника регіональної прокуратури у межах його повноважень. Вручення письмового повідомлення, як визначає ст. 278 КПК, за певних умов може здійснюватися у спосіб, передбачений КПК, для вручення повідомлень, тобто направлення поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком тощо.

Отже, вручення повідомлення може виконуватися як особами, уповноваженими на складання письмового повідомлення про підозру, так і слідчим, який проводить досудове розслідування, чи прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному провадженні.

У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 1 ст. 481 КПК, які полягають у заміні терміна «здійснюється» на «складається», тобто ця частина зазначеної норми має виглядати так: «Письмове повідомлення про підозру складається:...».

Крім цього, пропонуємо доповнити цю статтю ч. 2, де має відобразитися порядок вручення повідомлення про підозру, складеного уповноваженим прокурором. Так, ч. 2 ст. 481 КПК має містити наступні положення: «Письмове повідомлення вручається прокурором, який склав повідомлення про підозру, згідно з ч. 1 цієї статті, або слідчим, який проводить досудове розслідування, або прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у даному провадженні, в порядку та строк, що передбачені цим Кодексом» [259, с. 103].

Саме такий виклад змісту ст. 481 КПК надасть можливість запобігти виникненню проблем, пов'язаних з тлумаченням та реалізацією даної норми на практиці слідчими, прокурорами під час повідомлення про підозру у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

На нашу думку, поняття «здійснення» повідомлення про підозру полягає у «складанні» даного процесуального акта та «вручення» його особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

При цьому, складання повідомлення про підозру – це прийняття слідчим, прокурором у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування процесуального рішення про повідомлення особи про підозру і письмового

оформлення його у вигляді акта-документа відповідно з чітко визначеними нормами кримінального процесуального права.

Під врученням повідомлення про підозру слід розуміти такі дії слідчого, прокурора, після складання повідомлення про підозру у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, які полягають в особистій фактичній передачі ними особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, даного акта-документа, що супроводжується роз'ясненням сутності підозри, прав і обов'язків, передбачених ст. 42 КПК, фактичної передачі пам'ятки про права та обов'язки підозрюваного, а в разі неможливості вчинити зазначені дії, здійснити їх в інший спосіб, без усних роз'яснень, шляхом направлення поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком тощо.

Узагальнюючи сказане, слід зазначити, що незважаючи на окремі розглянуті недоліки щодо здійснення особливого порядку повідомлення про підозру окремої категорії осіб, закріплення норм, що передбачені главою 37 чинного КПК, сприятиме спрощенню діяльності правоохоронних органів, оскільки попередній КПК мав прогалину з цього питання, яка зумовлювала практичні проблеми.

Застосування законодавцем запропонованих нами змін до ст. 481 КПК дозволить усунути недоліки, виявлені нами під час проведеного дослідження, що в цілому значно полегшить реалізацію даної норми на практиці (Додаток Д).

Висновки до розділу 2

1. Випадки повідомлення про підозру, визначені у ст. 276 КПК мають вважатись підставами повідомлення про підозру та розглядатись як юридичні факти або сукупність правових висновків сторони обвинувачення, отриманих на підставі оцінки доказів у конкретному кримінальному провадженні, за яких

щодо певної особи складається процесуальний документ – повідомлення про підозру про що їй повідомляється у строк, встановлений КПК України.

2. Поняття «затримання» та «доставлення» є різними за своїм походженням та сутністю. Затримання є наслідком доставлення.

3. Вважаємо за необхідне внести зміни до п. 3 ст. 208 КПК та викласти їх у такій редакції: «якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину».

4. Доцільно доповнити ст. 183 КПК частиною 5, яка передбачає затримання особи у залі судового засідання у разі обрання щодо неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Пропонуємо викласти його у такій редакції: «Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у разі, коли до особи не застосовувалось затримання, передбачене ст. ст. 207 – 208 КПК України, повинен зобов'язати уповноважену особу здійснити затримання в залі судового засідання».

5. Запропоновано виключити положення п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК, що стосується такого випадку повідомлення про підозру, як обрання до особи одного із передбачених КПК запобіжних заходів. Однією з підстав застосування запобіжного заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що виключає можливість застосування п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК, як випадку повідомлення про підозру.

6. Під достатніми доказами повідомлення особі про підозру слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені слідчим у встановленому законом порядку та у своїй сукупності дозволяють стороні обвинувачення інкримінувати особі вчинення конкретного кримінального правопорушення, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, за відсутності підстав до закриття кримінального провадження, обставин щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності або закінчення кримінального провадження у формах, визначених статтями 292 або 293 КПК.

7. Під процесуальною формою повідомлення особі про підозру в кримінальному процесі слід розуміти чітко визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок прийняття, оформлення та вручення процесуального рішення у вигляді повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

8. З метою вдосконалення чинного законодавства вбачається за необхідне доповнити ст. 277 КПК визначенням складових частин процесуального рішення повідомлення про підозру, а саме: вступної та описово-мотивувальної.

До вступної частини письмового повідомлення про підозру слід віднести: 1) місце, дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення.

Описово-мотивувальна частина повинна містити: 1) зміст підозри, тобто стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність; 3) підставу повідомлення про підозру, тобто посилення на випадок, передбачений ч. 1 ст. 276 КПК, на підставі якого особі повідомляється про підозру; 4) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення.

9. Доцільно викласти п. 4 ст. 277 КПК у такій редакції: «4) зміст підозри, тобто стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру», а п. 6 ст. 277 КПК виключити з даної статті.

10. Необхідно доповнити п. 1 та п. 8 ст. 277 КПК і викласти їх таким чином: п. 1 ст. 277 КПК: «1) місце, дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення» і п. 8 ст. 277 КПК – «8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення».

11. Вважаємо за необхідне ч. 8 ст. 42 КПК викласти у такій редакції: «Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного складається у двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, обвинуваченому, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження».

12. Формула повідомлення про підозру, викладена у повідомленні про підозру та вручена підозрюваному, може: 1) залишитися без змін з точки зору як фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення певною особою, так і їх юридичної оцінки; 2) зазнати певних змін; 3) містити нову підозру (повну – щодо кримінального правопорушення у цілому; або часткову – щодо окремих епізодів злочинної діяльності).

13. Нове повідомлення про підозру має здійснюватись у порядку, передбаченому ст.ст. 276 – 278 КПК, без надання йому назви «нова підозра». Пропонуємо замінити ч.1 ст. 279 КПК і викласти її у такій редакції: «У разі виникнення підстав для зміни повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу, і заново у повному об'ємі повідомити особу про підозру. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор, який здійснив таке повідомлення про підозру».

14. Вважаємо за доцільне внесення змін до ст. 279 чинного КПК, доповнивши її ч. 2 такого змісту: «Якщо під час досудового розслідування кримінального провадження частина повідомленої підозри не дістала свого

підтвердження, слідчий, а в разі повідомлення підозри прокурором – виключно прокурор, своєю постановою закриває провадження у цій частині повідомленої підозри в порядку, передбаченому статтями 283 та 284 цього Кодексу, про що оголошує підозрюваному, з обов'язковим роз'ясненням її сутності».

15. Вручення повідомлення про підозру включає такі етапи: 1) підготовчий, який включає діяльність щодо 1.1) встановлення місцезнаходження особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, та її виклик до слідчого, прокурора; 1.2) повідомлення про місце, дату та час вручення повідомлення про підозру інших учасників кримінального провадження, зокрема захисника у випадках, передбачених законом; перекладача, якщо особа не володіє мовою, якою проводиться кримінальне провадження; законного представника у разі вручення письмового повідомлення про підозру неповнолітньому при досягненні ним віку кримінальної відповідальності; 2) основний, до складу якого входить 2.1) усне оголошення особі повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення сутності підозри; 2.2) повідомлення особі про її процесуальні права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснення їх сутності; 3) заключний, що полягає у діяльності щодо 3.1) фіксації у письмовому повідомленні про підозру підпису слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, відомостей про місце, дату, час його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення; 3.2) фактичній передачі пам'ятки про права та обов'язки; 3.3) фактичній передачі письмового повідомлення про підозру особі.

16. Пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 278 КПК положенням такого змісту: «Після вжиття слідчим, прокурором заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, особа вважається повідомленою про підозру. У разі затримання або явки цієї особи до органу досудового розслідування слідчий, прокурор зобов'язаний вручити їй

дане письмове повідомлення про підозру не пізніше 24 годин з моменту затримання або явки».

17. Оскільки негайний допит підозрюваного є реалізацію його права на захист, запропоновано включити його до обов'язкових елементів структури інституту повідомлення про підозру та внести доповнення до ч. 5 ст. 278 КПК такого змісту: «Слідчий, прокурор після повідомлення особи про підозру зобов'язаний допитати її як підозрюваного не пізніше доби з моменту вручення повідомлення про підозру».

18. Пропонуємо внесення змін до ч. 1 ст. 481 КПК, які полягають у заміні терміну «здійснюється» на «складається», тобто цю частину зазначеної статті треба читати так: «Письмове повідомлення про підозру складається:...».

19. Вважаємо за необхідне доповнити ст. 481 КПК ч. 2, де повинен відобразитися порядок вручення повідомлення про підозру, складеного уповноваженим прокурором. Так, ч. 2 ст. 481 КПК повинна містити такі положення: «Письмове повідомлення вручається прокурором, який склав повідомлення про підозру, згідно з ч. 1 цієї статті, або слідчим, який проводить досудове розслідування, або прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у даному провадженні, в порядку та строк, що передбачені цим Кодексом».

РОЗДІЛ 3.

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА ТА ЗАХИСНИКА ПРИ ПОВІДОМЛЕННІ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

3.1. Процесуальна діяльність прокурора при повідомленні особі про підозру

Проголошення курсу на створення правової держави, визнання людини, її прав і свобод вищою цінністю, взятий орієнтир на світові стандарти юриспруденції спричинили істотні перетворення у сфері кримінально-процесуальної діяльності, одним з важливих напрямків якої є забезпечення прав і законних інтересів особи під час повідомлення про підозру. Захист конституційних прав та свобод підозрюваного під час досудового розслідування – одне із найважливіших, ключових завдань держави та її органів, на яких покладено здійснення кримінального переслідування.

Особлива роль у забезпеченні прав особи під час повідомлення про підозру у кримінальному провадженні належить прокуратурі, яка здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; підтримання публічного обвинувачення в суді; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (ст. 131-1).

В юридичній літературі під поняттям «прокурор» розуміють суб'єкта кримінального процесу, який бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення у суді [119, с. 169].

У теорії кримінального процесу існують й інші визначення поняття «прокурор». Так, М.Й. Курочка та П.М. Каркач зауважують, що прокурор – це

фізична особа, яка перебуває на постійній чи тимчасовій службі в органах прокуратури, приймається на службу відповідно до Закону України «Про прокуратуру» і виконує посадові обов'язки, що передбачені тим самим законом і наказами вищого прокурора [118, с. 3].

У свою чергу, говорячи про прокурора як суб'єкта кримінального процесу, С.А. Альперт зазначав: «Його діяльність має специфічні форми, які залежать від її конкретних умов та завдань під час досудового розслідування. Він здійснює властиву йому кримінально-процесуальну функцію та виступає одним із важливих суб'єктів кримінального процесу, оскільки наділений значними повноваженнями на стадії досудового розслідування» [9, с. 11].

КПК визначає, що прокурором у кримінальному провадженні є особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 17 Закону України «Про прокуратуру» та діє у межах своїх повноважень (п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК). З аналізу чинного законодавства необхідно зробити висновок, що порівняно з попереднім КПК, у новому – зникло поняття «помічник прокурора», а замість нього законом передбачено прокурорів Генеральної прокуратури України, регіональної прокуратури, місцевої та військової прокуратури, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Розглядаючи цю новелу чинного КПК, доречно пригадати позицію В.М. Юрчишина, який, наполягаючи на збереженні за прокуратурою функцій досудового розслідування, визначав, що слідчі прокуратури мають більш високий професійний рівень, ніж слідчі інших відомств, оскільки це пояснюється багаторічними традиціями кваліфікованої слідчої діяльності, відпрацьованою системою підготовки кадрів і «введення їх у професію слідчого», прямою передачею практичного досвіду слідчої майстерності молодим спеціалістам. Не дарма до слідчих прокуратури висуваються більш високі професійні вимоги, ніж до слідчих інших відомств [288].

З огляду на вищезазначене, постає питання: чим саме керувався законодавець, коли, приймаючи чинний КПК України, вчорашніх помічників прокурора (за КПК 1960 р.), які не проводили досудового розслідування у

жодній кримінальній справі, сьогодні перетворив на прокурорів-керівників слідчих ОВС та інших відомств, хоч і не таких «досвідчених», як слідчі прокуратури, але все ж таки тих, які мали певний досвід, на відміну від їх сьогоднішніх процесуальних наставників? Вважаємо, що сьогодні в умовах реалізації зазначеної норми КПК на практиці це питання залишиться риторичним [254, с. 39].

Згідно з Основним Законом України на прокуратуру покладається нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку (п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України). Отже, відповідно до конституційних повноважень, прокурор під час досудового розслідування кримінального провадження – це єдиний суб'єкт із нагляду за додержанням законів посадовими особами, які здійснюють провадження. Прокурорський нагляд є однією з гарантій кримінального процесу, що сприяє забезпеченню дотримання законності органами досудового слідства та відновлення порушених прав громадян.

В юридичній літературі існують різні погляди щодо визначення поняття «прокурорський нагляд». Так, під прокурорським наглядом розуміють вид діяльності спеціально уповноважених органів державної влади, наділених повноваженнями для виявлення порушень законів, вжиття заходів до поновлення порушених прав громадян і юридичних осіб та притягнення винних до відповідальності [185, с. 155].

Головну мету прокурорського нагляду В.М. Савицький вбачає у забезпеченні нормального, відповідно до законів, провадження розслідування, а також вчасного попередження порушень процесуальних норм [203, с. 27].

На думку О.Ю. Татарова, сутність прокурорського нагляду на досудовому провадженні, з одного боку, полягає у спостереженні за тим, щоб органи і посадові особи, на яких розповсюджуються наглядові повноваження, дотримувалися покладених на них обов'язків та правил, а з іншого – у разі порушення цих правил – у своєчасному застосуванні заходів для відновлення законності з притягненням винних до відповідальності. Об'єктом

прокурорського нагляду є встановлений законом порядок вирішення заяв і повідомлень про злочини та процес їх розслідування [227, с. 526 – 527].

На нашу думку, під прокурорським наглядом слід розуміти діяльність органів прокуратури, пов'язану з перевіркою точності додержання вимог чинного законодавства та здійснення заходів щодо усунення виявлених правопорушень за допомогою засобів, якими наділені виключно органи прокуратури [254, с. 39].

Здійснюючи свої повноваження згідно з вимогами чинного законодавства, прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Така незалежність є цілком обґрунтованою та зрозумілою, оскільки забезпечує можливість прокурору повно, всебічно та об'єктивно з'ясувати всі обставини провадження, виявляти різного роду порушення принципу законності з боку обох сторін провадження та вживати всіх передбачених нормами КПК заходів для їх усунення, виключає можливість протиправного втручання у провадження осіб, які не мають на те законних повноважень.

Отже, прокурор є однією з центральних постатей кримінального процесу. Та процесуальна діяльність, яку він здійснюватиме, завжди матиме суттєвий вплив на процес та результат досудового розслідування у кримінальному провадженні.

КПК України уповноважує прокурора здійснювати прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням при повідомленні особі про підозру у наступних напрямках: а) за процедурами застосування заходів забезпечення кримінального провадження; б) за наявністю у матеріалах кримінального провадження підстав для повідомлення особі про підозру, а також належних, допустимих, достатніх та достовірних доказів, які вказують на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою;

в) за процедурою повідомлення особі про підозру щодо її відповідності положенням чинного КПК України та дотримання при цьому прав підозрюваного; г) за реалізацією положень диференційованої процесуальної форми у разі повідомлення про підозру окремій категорії осіб у порядку, визначеному ст. 481 КПК України.

Мета, завдання та функції органів прокуратури реалізуються через надані їй повноваження. В етимологічному розумінні «повноваження» – це «право, надане кому-небудь для здійснення чогось» [157, с. 256].

На нашу думку, найбільш вдале визначення повноважень сформульовано Ф.М. Кобзаревим, який вважає, що під повноваженнями прокурора треба розуміти ті чи інші правові засоби, які використовуються прокурорами щодо забезпечення верховенства закону, утвердження єдності законності, охорони прав і свобод громадян та досягнення інших цілей [97, с. 9].

Отже, законодавець відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК визначив такі повноваження прокурора під час кримінального провадження: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу, або у разі неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК,

зокрема щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особу про підозру; пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення; оскаржувати судові рішення; здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК. Письмові вказівки прокурора органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, надані у межах їх повноважень, є обов'язковими для цих органів і підлягають негайному виконанню [75].

Забезпечення виконання кримінального процесуального законодавства під час повідомлення особи про підозру є одним з найважливіших завдань прокурорського нагляду. Закон зобов'язує прокурорів стежити за тим, щоб

жодного громадянина не було піддано незаконному, необґрунтованому та безпідставному затриманню, обранню запобіжного заходу, повідомленню про підозру без наявності достатніх доказів у кримінальному провадженні, а сама процедура повідомлення про підозру відбувалась лише у суворій відповідності з нормами кримінально-процесуального законодавства, з обов'язковим дотриманням вручення пам'ятки прав підозрюваному, роз'ясненню змісту його прав та підозри та забезпеченням права останнього на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника, а в разі повідомлення про підозру окремої категорії осіб застосування відповідних норм чинного законодавства.

Аналіз норм чинного КПК дозволяє зробити висновок, що законодавець надав право прокурору як самому приймати процесуальне рішення чи виконувати будь-яку слідчу дію у провадженні, так і брати участь у процесуальній дії, що проводиться слідчим. Це повною мірою стосується і повідомлення про підозру під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, яке може здійснювати як прокурор, так і слідчий, але за погодження з прокурором.

Під час здійснення процесуальної діяльності прокурор має право як погодити повідомлення особі про підозру, складене слідчим, так і відмовити у його погодженні.

Погодженням повідомлення особі про підозру є процесуальним рішенням прокурора, яке надає дозвіл слідчому на виклик та вручення письмового повідомлення особі про підозру відповідно до вимог чинного КПК України.

Відмова у погодженні, навпаки, забороняє проводити дії щодо виклику та вручення письмового повідомлення про підозру та створює передумови для процесуальної діяльності слідчого за умови відсутності (не встановлення) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Погоджуючи або затверджуючи відповідний процесуальний акт слідчого, прокурор надає йому юридичної сили. Відмова прокурора у згоді, затвердженні процесуальних рішень упереджає порушення закону, оскільки у цих випадках

повідомлення про підозру, хоч і зберігається у матеріалах кримінального провадження, але процесуального значення не має.

Здійснюючи нагляд за дотриманням законності слідчим, прокурор перед погодженням (чи відмові у погодженні) письмового повідомлення про підозру, перевіряє, чи є достатні докази, які вказують на вчинення кримінального правопорушення певною особою.

Під достатністю доказів, що є підставою для повідомлення про підозру, треба розуміти узгоджену, взаємопов'язану, без внутрішніх протиріч систему доказів, оцінка яких за правилами, встановленими у законі, формує у слідчого та прокурора внутрішнє переконання про наявність події кримінального правопорушення та його вчинення конкретною особою, а також впевненість у тому, що сформульована підозра підтвердиться під час подальшого досудового розслідування, а потім, безсумнівно, буде доведена під час судового розгляду. Тому прокурор має оцінити законність складеного повідомлення про підозру з огляду на наявність достатніх підстав для цього та його вмотивованість.

Вирішуючи питання про законність та обґрунтованість повідомлення про підозру, прокурор виходить з того, що всі діяння, які інкримінуються підозрюваному, підтверджені доказами, зібраними у провадженні; до особи, яка буде повідомлятися про підозру, застосовувалось законне затримання виключно у випадках та з дотриманням належної процедури, передбачених у ст.ст. 207 – 213 КПК; до підозрюваної особи без порушень чинного законодавства застосовано один із запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК. При цьому прокурор повинен враховувати, що формула викладеної підозри у повідомленні має бути конкретною, а дії підозрюваного – максимально індивідуалізовані.

Отже, здійснюючи нагляд за виконанням закону, який регламентує повідомлення особі про підозру, прокурор уповноважений вимагати від органу досудового розслідування матеріали кримінального провадження для перевірки законності та обґрунтованості здійснення повідомлення про підозру; брати участь у повідомленні особи про підозру та допиті підозрюваного; давати

вказівки про повідомлення про підозру у провадженні, кваліфікацію злочину та обсяг підозри; особисто повідомляти про підозру; доручати слідчому проведення у встановлений строк слідчих дій; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчого у провадженні; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування.

Складовою нагляду прокуратури за дотриманням прав підозрюваного є нагляд за своєчасним роз'ясненням йому права мати захисника, а також забезпеченням його участі у справі. Саме тому кожного разу прокурор має переконатись у тому, що відмова від захисника є невимушеною і не обумовлена відсутністю у підозрюваного коштів на оплату адвокатських послуг. Якщо відмова від захисника викликана неплатоспроможністю особи, яка притягується до відповідальності, прокурор вживає заходів для призначення підозрюваному захисника.

Отже, використовуючи надані повноваження та засоби процесуального нагляду, прокурор уповноважений забезпечувати обґрунтоване та законне здійснення повідомлення особи про підозру з дотриманням усіх вимог законодавства.

Враховуючи той факт, що з прийняттям КПК 2012 р. прокурор став безпосереднім учасником інституту повідомлення особи про підозру, а процедуру щодо дотримання законності під час його здійснення слідчим та прокурором ми детально розглядали у попередньому розділі, обмежимось вищенаведеним та звернемо увагу на інший, не менш важливий аспект проблеми участі прокурора на даній стадії досудового розслідування.

Концептуальною новелою чинного КПК стала визначена ч. 2 ст. 36 як основоположна норма про те, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

З'ясуємо сутність поняття «процесуальне керівництво прокурора». Слід зауважити, що законодавець у чинному КПК та інших нормативних актах не надає роз'яснення цього поняття.

Тлумачний словник української мови термін «керівництво» трактує як спрямування процесу, вплив на розвиток, стан чого-небудь; спрямування діяльності кого, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; давати вказівки, розпоряджатись. Це поняття тісно перегукується із поняттям контролю, що є перевіркою, обліком діяльності, нагляду за кимось, чимось [286, с. 82].

У науковій літературі термін «керівництво» розуміють як поняття тотожне до поняття «управління» або як самостійну функцію управління. При розгляді поняття «керівництво» як функції управління пропонується використовувати цей термін для визначення діяльності керівника, пов'язаної із висуненням перед об'єктами управління завдань, пов'язаних з вимогами процесу управління [99, с. 140].

У свою чергу А.Ф. Смирнов зазначає, що поняття «керівництво» як функція управління передбачає діяльність, спрямовану на визначення цілей для вже існуючої системи, визначення напрямів її діяльності, а також з управлінням процесом виконання запланованого [212, с. 96].

Отже, будь-який керівник має право надавати вказівки, розпорядження підконтрольному органам, втручатися у безпосередню діяльність, спрямовувати її, доручати здійснення роботи іншим працівникам або взяти її виконання на себе.

На думку авторів коментаря КПК, «процесуальне керівництво прокурора» – це організація прокурором процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення додержання у процесі розслідування вимог законів України [112].

На думку О. Антонюк, процесуальне керівництво досудовим слідством є напрямом діяльності прокурора, здійснюваним з використанням владно-розпорядчих повноважень з організації законності порушення кримінальних

справ, визначення найбільш ефективніших напрямів проведення досудового розслідування, активізації зусиль органів дізнання та досудового слідства, спрямованих на повне, всебічне та об'єктивне і достовірне встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі та забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законодавства України [12, с. 410].

Розглядаючи процесуальне керівництво у контексті здійснення прокурором функції нагляду під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, О.Р. Михайленко зауважує, що участь прокурора у слідчих діях «дає йому можливість безпосередньо розібратися в усіх тонкощах кримінальної справи, виявити недоліки і порушення, покращити якість розслідування. Тому буде неправильним обмежувати прокурора правом безпосередньо брати участь у розслідуванні злочинів чи особисто розслідувати справу. Кращим засобом нагляду прокурора за дізнанням і досудовим слідством, недопущення порушень є власний його приклад, показати, як це потрібно робити» [147, с. 161].

Цю точку зору поділяє і В.М. Юрчишин, який зазначає, що розслідування кримінальної справи – складний процес як за своїм змістом, так і за характером питань, які вирішуються протягом нього. У зв'язку з цим звужувати повноваження прокурора, пов'язані з його безпосередньою участю у розслідуванні справи, ні в якому разі не можна [288]. На його думку, процесуальне керівництво – це упорядкування досудового розслідування з використанням не внутрішніх організаційно-управлінських повноважень прокурора, які виконуються за межами кримінального судочинства, а специфічних кримінально-процесуальних повноважень владно-розпорядчого характеру, закріплених ст. 36 КПК. Це специфічний вид правового керівництва кримінально-процесуального спрямування. Він направлений не на організацію праці підлеглих, а на забезпечення всебічного, об'єктивного і повного розслідування кримінальної справи [289, с. 29].

В.М. Савицький стверджував, що нагляд за виконанням законів на досудовому слідстві є процесуальним керівництвом розслідуванням злочинів, що передбачає застосування прокурором усього арсеналу наданих йому владних повноважень [203, с. 26].

Ідею В.М. Савицького щодо виконання прокурором функції процесуального керівництва у досудовому провадженні підтримав і розвиває В.С. Шадрін, який зазначає: «Від цього діяльність прокурора на стадії досудового слідства не перестає бути прокурорським наглядом, одним із аспектів якого у теперішній час є нагляд за додержанням прав людини і громадянина» [276, с. 226].

Л.Р. Грицаєнко наголошує, що завдяки своїм владно-розпорядчим повноваженням прокурор, здійснюючи нагляд на стадії досудового слідства, проводить одночасно процесуальне керівництво слідством. Сутність процесуального керівництва полягає у тому, що прокурор у цій сфері є не пасивним спостерігачем за діяльністю слідчого, а активним учасником досудового слідства [48, с. 171].

Отже, дискусія серед процесуалістів з цієї проблеми в юридичній літературі триває. Здійснюючи правовий аналіз позицій науковців щодо співвідношення прокурорського нагляду і процесуального керівництва розслідуванням, В.М. Юрчишин надає вичерпний перелік існуючих точок зору. Він зауважує, що в юридичній літературі існує чотири основні погляди на цю проблематику.

Одні автори повністю відкидають керівну роль прокурора при розслідуванні злочинів, стверджуючи, що керівництво несумісне з прокурорським наглядом. Інші вважають, що прокурор керує лише слідчими органів прокуратури, а в ролі керівників слідчих підрозділів інших правоохоронних органів виступають начальники цих слідчих підрозділів. Деякі автори відстоюють наявність у прокурора функції процесуального керівництва розслідуванням, але тлумачать його (як і український законодавець) у формі нагляду, вважаючи, що між першим і другим чіткої межі провести неможливо.

I, насамкінець, є прихильники висновку, що прокурорський нагляд і процесуальне керівництво – це самостійні функції прокурора у досудовому провадженні [289, с. 29].

Ми погоджуємося з таким розподілом і вважаємо, що найбільш правильною є позиція тих авторів, які вважають, що за досудовим розслідуванням прокурор повинен здійснювати виключно нагляд. Обґрунтуємо власну позицію.

Аналізуючи повноваження прокурора, викладені у ст. 36 КПК, треба зазначити, що незважаючи на кількісне обмеження повноважень прокурора на стадії досудового розслідування порівняно з попереднім КПК, їх загальний обсяг та сутнісний зміст лише розширились, і насамперед це відбулося за рахунок обмеження процесуальної самостійності слідчого. Отже, прокурор був і залишається центральним суб'єктом сторони обвинувачення, в його руках зосереджено такий обсяг повноважень, який визначатиме рух усього провадження, саме від його кваліфікованості та неупередженості, процесуальних дій та рішень значною мірою залежить успіх усього провадження.

Загалом процесуальне керівництво прокурора під час досудового розслідування кримінальних проваджень має наскрізний характер, тобто воно розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та закінчується або закриттям кримінального провадження, або звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, чи зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування заходів медичного або виховного характеру.

Таке розширення повноважень прокурорів та обмеження повноважень слідчих академік О.М. Бандурка вважає необґрунтованим, зауважуючи, що подібне розширення повноважень прокурора призведе до деформації його прокурорських функцій – він перетвориться ще на одного керівника слідчого підрозділу, а не на орган державного нагляду [227].

Екс-генеральний прокурор СРСР М.С. Трубін також категорично заперечує проти процесуального керівництва досудовим розслідуванням з боку прокурора. Обґрунтовуючи свою позицію, він зауважує, що керувати – означає спрямовувати, нести відповідальність за стан справ, мати право на організаційне рішення, а прокурор подібними повноваженнями наділений бути не може. При цьому термін «процесуальне керівництво» не відображає характер правовідносин прокурора й органів досудового розслідування [238].

З посиланням на процесуальну самостійність слідчого В.А. Стрёмовський заперечував процесуальне керівництво розслідування прокурором. Він зазначав, що слідчий самостійно здійснює все досудове розслідування і визначає коло таких дій, яких потребує провадження. Ця процесуальна самостійність слідчого необхідна для успішного виконання його завдань. Тому слідчому необхідно надати можливість працювати так, щоб він не побоювався за прийняте ним рішення щодо справи, не виходив би з того, сподобається це прокуророві чи не сподобається [219, с. 112].

На думку О.Ю. Татарова, положення, що визначають статус прокурора на досудовому провадженні у чинному КПК, треба розцінювати як «крок назад». Адже нелогічно поєднувати у діяльності прокурора декілька несумісних функцій: здійснення керівництва досудовим слідством, нагляд за виконанням законів органами досудового слідства і підтримання державного обвинувачення. Ці функції не лише «несумісні», а й повинні реалізовуватися лише за умови розмежування компетенції різних суб'єктів.

Не маючи достатніх організаційних і технічних можливостей, прокуратура не зможе «перебрати на себе» функції щодо здійснення керівництва слідством у всіх сотнях тисяч кримінальних справ, які щорічно розслідують слідчі у державі, водночас забезпечуючи ефективний нагляд за провадженням слідства. Кількісний штат прокуратури не спроможний забезпечити впровадження в життя цієї новели, тому її буде скориговано практикою, адже слідчому неминуче доведеться скласти для прокурора проекти постанов і рішень [227].

Виходячи з вищевикладеного та власного практичного досвіду, ми повністю погоджуємося з позицією О.Ю. Татарова. Більш того, необхідно зазначити, що слідчі на даний час не тільки складають проекти повідомлень про підозру, клопотання та інші процесуальні документи, які потребують погодження з прокурором, а й вимушені витратити «левову частку» робочого часу на очікування прокурорів для здійснення процедури «погодження», після чого спілкуватись із слідчим суддею у зв'язку з розглядом цих самих погоджених клопотань, тобто виконувати ту роботу, що повинні за чинним КПК здійснювати прокурори [254, с. 39].

При опитуванні працівників слідчих підрозділів 92% сказали, що саме вони складають повідомлення про підозру, 78% працівників прокуратури це підтверджують і зазначають, що саме слідчі складають повідомлення про підозру, і тільки 12% прокурорів ствержують, що самостійно склали повідомлення про підозру.

Ми не розділяємо позицію О. Банчука, який вважає, що із введенням у дію КПК 2012 р. прокурори переплутали процесуальне керівництво з адміністративним, і зазначає, що в тандемі прокурор-слідчий не може бути керівника і підлеглого. Він наголошує: «Прокурор не вищий за слідчого – просто у них різні функції. Відносини між ними мають будуватися на основі співпраці і кожен повинен виконувати притаманну лише йому роботу: слідчий – проводити слідчі дії, прокурор – спілкуватися із судом, слідчим суддею» [24].

Обґрунтовуючи свою незгоду з викладеним, вважаємо за необхідне зазначити, що КПК чітко визначив, що прокурор здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, при цьому він може доручати слідчому проведення слідчих та інших процесуальних дій. Тому слід зазначити, що особа, яка здійснює керівництво, ніколи не буде перебувати на одному процесуальному чи адміністративному рівні з особою, яка повинна виконувати надані їй вказівки.

Отже, повертаючись до практики, зауважимо, що якщо у випадку із судом, прокурор ще вимушений буде відвідати судові засідання при розгляді клопотання, складеного слідчим, бо зобов'язує закон, то уявити собі прокурора, складаючого повідомлення про підозру особі у кримінальному провадженні, якщо це може зробити слідчий в рамках чинного законодавства, практично неможливо.

Тут буде слушним додати, що непоодинокими є випадки, коли «вчорашні помічники прокурорів», переповнені почуттями від отриманих повноважень згідно з новим КПК та статусом прокурора під час здійснення погодження повідомлення про підозру та в процесі подальшого його вручення або під час виконання інших слідчих дій навіть принижують слідчих у присутності інших учасників процесу.

У таких випадках порушується не тільки питання службової етики та процесуального керівництва, а й право підозрюваного на захист. Сьогодні слідчих часто звинувачують у тому, що вони навмисно повідомляють особу про підозру в кінцевому етапі досудового розслідування, перед направленням провадження до суду, чим суттєво у часі обмежують підготовку захисту підозрюваного [24]. Навіть якби слідчий при наявності достатніх доказів і захотів повідомити особу про підозру раніше, процедура «погодження» з прокурором, враховуючи значну завантаженість останніх, не дозволить йому цього зробити [254, с. 41].

Внаслідок опитування співробітників слідчих підрозділів можемо узагальнити, що 31% слідчих говорять про те, що очікували погодження на повідомлення про підозру у прокурора до однієї години; 27% – до 2-х годин; 13% – до 3-х годин; 12% – понад 3 години; 17% – відмовились відповідати на це питання.

Історичний досвід також свідчить про недоцільність закріплення за прокурором повноважень щодо керівництва слідством. Наприклад, у Статуті кримінального судочинства 1864 р. було визначено, що «спостереження» прокурора не має переходити у «керівництво», адже це нівелюватиме

самостійність слідчого (ст. 280). Цією самою нормою регламентувалося право прокурорів і їх товаришів «бути присутнім при всіх слідчих діях і розглядати на місці справжнє провадження, не зупиняючи власне слідства». Водночас «прокурори і їх товариші» не мали права провадити попереднє слідство, а давали тільки «пропозиції про його провадження» судовим слідчим і «спостерігали постійно за ними» (ст. 278) [227].

Отже, ще судова реформа 1864 р. змусила органи прокуратури відмовитися від участі у проведенні досудового розслідування.

До цього закликали вчені і за радянських часів. Так, В.В. Гаврилов наполягав на тому, щоб за прокурором залишили право наглядати протягом розслідування тільки за законністю дій та актів. «Зніміть усі зайві хомути з прокурора, – закликав він, – залиште за ним нагляд, дайте йому зайнятися повністю тим, до чого він призначений» [38, с. 34].

Саме з метою забезпечення належного прокурорського нагляду під час виконання зобов'язань, покладених на Україну ще у 1995 р. при набутті членства у Раді Європи, про необхідність ліквідації прокурорської функції досудового слідства, що обґрунтовується унеможливленням поєднання в одному органі слідчих повноважень і здійснення нагляду за їх реалізацією, адже такий нагляд не може бути об'єктивним, законодавець позбавив прокуратуру функції досудового розслідування [35]. Так, ще у 2001 р. були внесені зміни до Закону України «Про прокуратуру», пов'язані з вилученням зі ст. 5 функції досудового розслідування в органах прокуратури [74].

Водночас, розглядаючи положення ч. 2 ст. 36 чинного КПК, спостерігаємо, що прокурору гарантована головна та визначальна роль під час досудового розслідування. Від його процесуальних дій та рішень залежить успіх усього провадження з певними обмеженнями, встановленими в КПК.

Отже, законодавець, з одного боку, позбавляючи прокурора функцій досудового розслідування (п. 1 «Перехідних положень» КПК передбачає передачу слідчими прокуратури кримінальних проваджень, які на даний час належать до підслідності прокуратури, відповідним органам з урахуванням

підслідності, з чого випливає висновок, що в майбутньому слідчі прокуратури не будуть самостійно проводити досудове розслідування зазначених кримінальних проваджень), з іншого – наділяє його новими повноваженнями, у результаті реалізації яких, прокурор стає не тільки безпосереднім учасником досудового розслідування, а й керівником у формуванні та реалізації функції обвинувачення.

Отже, відбувається сумісництво в одному органі слідчих функцій та нагляду за законністю проведення досудового розслідування, що суперечить Конституції України, яка не покладає на органи прокуратури здійснення функції кримінального переслідування на етапі досудового розслідування, на що ми вже звертали увагу раніше [254, с. 42].

На нашу думку, основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів у діяльності слідчих під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, зокрема й при повідомленні особи про підозру, слід вважати: своєчасне вжиття заходів щодо недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина, їх поновлення та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності, забезпечення безумовного додержання вимог закону про швидке, повне, неупереджене дослідження всіх обставин провадження, своєчасне скасування незаконних і необґрунтованих рішень у кримінальних провадженнях.

Не можна не звернути уваги на той факт, що практично всі перераховані у ст. 36 КПК повноваження прокурора не містять ознак нагляду, оскільки їх реалізація пов'язана з необхідністю активного, владного втручання у досудове розслідування кримінального провадження.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що процесуальне керівництво, яке полягає у визначених чинним КПК повноваженнях прокурора, є одним із засобів здійснення кримінального переслідування. У разі здійснення керівництва досудовим розслідуванням прокурор не зможе здійснювати належний нагляд, оскільки для цього під час проведення досудового розслідування він має бути незалежним, об'єктивним, з «незаангажованої

позиції» виконувати свої функції за дотриманням законності під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Отже, можна зазначити, що чинний КПК потребує змін щодо розмежування прокурорських функцій нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Вважаємо, що нагляд прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням не може існувати апріорі: є або нагляд прокурора, або керівництво прокурором досудовим розслідуванням, що включає у себе і виконання окремих елементів досудового розслідування, при сумісництві прокурором даних функцій нагляд зводиться нанівець.

Прокурорський нагляд, на нашу думку, – це самостійна функція прокуратури за додержанням законів органом досудового розслідування, яка реалізується через відповідні прокурорські повноваження, визначені законом, та не може поєднуватись з процесуальним керівництвом у кримінальному провадженні [254, с. 42].

З цих причин вважаємо за необхідне виключити зі ст. 36 КПК положення про здійснення прокурором нагляду у формі процесуального керівництва, залишивши за цим органом тільки здійснення функції нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування слідчим у кримінальних провадженнях. Так, на нашу думку, ч. 2 ст. 36 КПК може бути викладена: «Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, уповноважений...» При цьому необхідно відредагувати і повноваження прокурора, закріплені у даній частині статті, але вважаємо, що у межах здійснюваного нами дослідження зупинитися на цьому не доцільно. Зазначимо лише, що внаслідок залишення за прокурором лише функції нагляду повинні значно збільшитися повноваження слідчого.

Щодо здійснення повідомлення особи про підозру, вважаємо, що слідчому необхідно дозволити самостійно приймати дане процесуальне рішення з обов'язковим повідомленням про це орган прокуратури.

З опитаних нами респондентів 98% слідчих говорять про необхідність самостійно приймати це рішення. Прокурори у 26% вказали на себе, як суб'єкта, який би був уповноважений на це, і 74% – вказали на слідчих.

Отже, у межах досліджуваної проблеми, ми пропонуємо виключити п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК та внести зміни до п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК і викласти їх у такій редакції:

«2. Слідчий уповноважений:

1)...

б) повідомляти особу про підозру, надіславши прокурору копію письмового повідомлення особі про підозру не пізніше доби з моменту його складання».

Саме у такій спосіб може бути повною мірою реалізована функція прокуратури щодо здійснення нагляду за проведенням досудового розслідування у кримінальних провадженнях, що забезпечить належне функціонування інституту повідомлення особи про підозру з дотриманням загальних засад кримінального провадження та Конституції України, оскільки прокурорський нагляд є важливим засобом запобігання порушення законодавства працівниками органу досудового розслідування, а відповідно і забезпечення належного рівня законності та ефективності досудового провадження.

3.2. Забезпечення права на захист при повідомленні особі про підозру

З огляду на розвиток Української держави, інститутів демократії та гуманізму, правових поглядів, які сповідують міжнародні організації та позицій Європейського суду з прав людини, одним із невід'ємних прав особи є її право на захист.

Стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на правову допомогу. Зокрема, кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для

забезпечення права на захист від обвинувачення при вирішенні справ у судах в Україні діє адвокатура. Крім цього, ст. 63 Конституції України передбачає, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний мають право на захист.

Отже, держава спрямовує зусилля на те, щоб кожний підозрюваний був захищений від свавілля держави та її чиновників, щоб гідність людини не принижувалася. Досить важливо, що право на захист від обвинувачення закріплене саме в Основному Законі тому, що конституційні норми відомі значно більш широкому колу осіб, ніж норми КПК, і завдяки цьому конституційні принципи дозволяють громадянам краще усвідомити завдання органів правосуддя, права й обов'язки учасників процесу [272, с. 18].

Праву на захист присвячена ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини, де п. 3 ст. 6 регламентує права особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нею мовою про характер і причину обвинувачення проти неї; б) мати достатньо часу і можливостей для підготовки захисту; в) захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, або – якщо вона не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника – одержати таку допомогу безоплатно, якщо цього вимагають інтереси правосуддя; г) допитувати свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; е) якщо особа не розуміє мову, яка використовується у суді, або не розмовляє нею, – вона має право отримувати безоплатну допомогу перекладача [182].

КПК у ст. 20 закріплює забезпечення права на захист як одну із загальних засад кримінального провадження, відповідно до якої підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, що полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою

захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені чинним законодавством.

Отже, право на захист є не тільки конституційною засадою кримінального провадження, а також закріплене у міжнародно-правових актах та детально регламентоване у КПК.

У наукових колах проблему забезпечення права на захист досліджували різні вчені, зокрема: Н.М. Обрізанов, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, С.А. Гізатов, І.О. Зеленькова, Н.С. Карпов, О.М. Ларін, П.А. Лупинська, М.М. Михеєнко, Б.Д. Новиков, В.Т. Нор, А.П. Рижаков, Ю.І. Стецовський, А.М. Титов, Ф.Н. Фаткуллін, Ю.В. Хоматов, В.П. Шибіко, Ю.П. Янович та інші.

Для ефективного правозастосування норм, які закріплюють право на захист від підозри, обвинувачення необхідно розкрити його юридичний зміст.

У процесуальній літературі під правом на захист від підозри, обвинувачення розуміється сукупність прав підозрюваного, обвинуваченого та підсудного, що дозволяє їм особисто або за допомогою обраного захисника захищатися від підозри чи обвинувачення, відстоювати свої законні інтереси [242, с. 141 – 142].

М. М. Михеєнко, В. Т. Нор і В. П. Шибіко зауважували, що сутність права на захист полягає в тому, що закон наділяє учасників процесу такою сукупністю процесуальних прав, використання яких дає їм змогу особисто захищатися від підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину, відстоювати свої законні інтереси (особистий захист); надає згаданим особам право скористатися допомогою захисника, а в окремих випадках визнає обов'язковим призначення захисника за рахунок держави (професійний захист); покладає на слідчого, прокурора, суддю і суд обов'язок до першого допиту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного роз'яснити їм право мати захисника та інші права, а також надати їм можливість захищатися встановленими законом засобами від підозри чи обвинувачення та забезпечити охорону їх особистих і майнових прав (посадовий або офіційний захист) [149, с. 14].

Ю. П. Янович вважає, що право на захист – це сукупність процесуальних прав, що надаються підозрюваному, обвинуваченому для заперечення висунутих щодо них підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину, надання доказів, що виправдовують чи пом'якшують відповідальність, а також для захисту інших законних інтересів у кримінальній справі [293, с. 45].

Сутність права на захист розкриває і Європейський суд з прав людини. Так, у рішенні справи Пакеллі проти Федеративної Республіки Німеччини він відзначив, що положення підпункту «с» пункту 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод гарантує особі, яка обвинувачується у вчиненні кримінального злочину, такі права: захищати себе особисто; мати обраного нею самою захисника; за наявності певних умов мати призначеного захисника безкоштовно [68, с. 124].

Отже, під правом на захист при повідомленні особи про підозру в кримінальному провадженні, на нашу думку, слід розуміти сукупність процесуальних прав, передбачених чинним законодавством, наданих особі, яка повідомляється про підозру, для захисту від підозри та будь-якого обмеження прав і свобод людини як особисто, так і за допомогою захисника [261, с. 228].

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК до сторони кримінального провадження з боку захисту відносяться: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Ми вже звертали увагу на той факт, що визначення поняття захисника закріплене у ст. 45 КПК, згідно з якою захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, щодо якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Водночас захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або щодо якого в Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю (ч. 2 ст. 45 КПК).

У свою чергу, коло суб'єктів захисту, які закріплювались у ч. 2 ст. 44 КПК 1960 р., виглядало таким чином: «Як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених КПК, як захисники допускаються близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники».

Отже, чинний КПК позбавив можливості здійснювати захист «інших фахівців права» та близьких родичів обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікунів або піклувальників. Така суттєва розбіжність у викладенні поняття захисника у нормах чинного та попереднього КПК не могла не викликати гострої дискусії серед науковців та юристів-практиків. Зупинимось на цій проблемі детальніше.

Так, Р.І. Зварич, аргументуючи зазначене нововведення, зауважив, що закон таким чином «забороняє особі, яка не має відповідної професійної підготовки, бути хірургом, проводити операції на пацієнтах. Так само повинні захистити особу, обвинувачену у вчиненні злочину від дилетантських, непрофесійних «послуг». Адвокат зобов'язаний надавати своєму клієнту професійну правову допомогу, незалежно від свого особистого ставлення до нього. Тим більше, у світі існує такий принцип, який називається «конфіденційність адвокатсько-клієнтських стосунків» («lawyer-client confidentiality»), відповідно до якого, адвокат зобов'язаний зберігати у таємниці будь-які подробиці спілкувань зі своїм клієнтом. Для прикладу, якщо обвинувачена особа призналася своєму адвокату, що вона дійсно вчинила певний злочин, адвокат не має права розголошувати цей факт, а навпаки, він зобов'язаний надати всю можливу правову допомогу, щоб захистити свого

клієнта, не розголошуючи таємниці. Ані слідчий, ані прокурор, ані суддя не мають права змусити адвоката порушити цю конфіденційність. Натомість це не поширюється на категорію «вболівальників» і захисників «по дружбі і знайомству», які за старим КПК залучались у кримінальному провадженні як захисники. А згодом, після відміни їхнього статусу як захисника, за поданням прокурора були змушені давати показання проти обвинуваченого» [80].

Крім цього, пояснюючи введення даної норми в КПК, 15 березня 2013 р. в ефірі телепрограми «Шустер Live» один із авторів чинного КПК А.В. Портнов заявив, що право захищати обвинувачених лише адвокатам було введено в новий КПК на вимогу Ради Європи.

Продовжуючи цю тематику у зазначеній телепрограмі, адвокат М.С. Сірий зауважив, що близькі родичі, які виступали у ролі захисників, приносили в СІЗО їжу і стежили за здоров'ям обвинувачених. У країнах, де забезпечені належні умови для затриманих, таке нововведення є виправданим, «у наших умовах цей крок був непродуманим і шкідливим», – наголосив він [22].

А.М. Титов також вважає, що коло суб'єктів, визначене КПК 1960 р., фактично означає, що перевірка професійних знань захисників не є необхідною, втрачають свою силу Правила адвокатської етики, не потрібне дисциплінарне провадження щодо захисників, які належним чином не виконують своїх обов'язків. Необхідно також забути й про адвокатську таємницю [234].

Враховуючи власний досвід роботи, зауважимо, що дійсно, рідні підозрюваних, які не мали адвокатського досвіду роботи або взагалі вищої юридичної освіти, використовували можливість безперешкодних побачень не з метою надання правової допомоги, а в цілях моральної та фізичної підтримки останніх, а в деяких випадках своїми некомпетентними порадами навіть шкодили обраній підозрюваним чи обвинуваченим разом з адвокатом позиції захисту.

У проведеному анкетуванні нами з'ясовано, що суб'єкти сторони захисту й обвинувачення у цілому підтримують позицію чинного КПК щодо адвоката, як гаранта дотримання прав учасників кримінального провадження.

Так, слідчі сказали про це у 79%, прокурори – у 82%, захисники – 93%. Проанкетовані респонденти не вбачають необхідності внесення будь-яких змін у чинний КПК щодо повернення інших суб'єктів, як захисників у кримінальному провадженні.

Отже, закріпивши таку норму, законодавець забезпечує належний та висококваліфікований захист підозрюваного, обвинуваченого особою, яка має професійні навички у правовій сфері діяльності та зобов'язана зберігати у таємниці відомості, які стали їй відомі у зв'язку з виконанням функції захисника (адвокатську таємницю) та розмежовує «інститут захисту» з «відвідуванням близькими родичами» підозрюваного.

Водночас, з іншого боку, «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» і це дає право підозрюваному, обвинуваченому на свій розсуд укласти угоду про захист з будь-якою особою, яка, на його думку, може надати йому допомогу у захисті своїх інтересів [162, с. 123].

Так, юрист Е. Осичнюк наголошує, що «штучне обмеження кола осіб, які надають правову допомогу у кримінальному процесі виключно адвокатами у реаліях сучасної України, суттєво погіршить ефективність такої допомоги, оскільки адвокат є досить вразливим у площині можливого тиску з боку правоохоронних органів (наявність процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності, відсторонення від захисту при порушенні щодо адвоката кримінальної справи, усталені традиції «корпоративної етики» на ґрунті особистих відносин з працівниками правоохоронних органів та суддями)» [49, с. 30].

О. Баганець наполягає: «КПК 2012 р. на відміну від КПК 1960 р. значно обмежив підозрюваного (обвинуваченого, засудженого) у виборі захисника... ця норма суперечить Конституції України, Європейській конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 та практиці Європейського суду з прав людини» [17].

Погодився із зазначеним і науковий директор Центру політико-правових реформ М. Хавронюк в інтерв'ю газеті «День»: «Розробники нового КПК сподівалися на те, що це буде положення на користь підозрюваного чи обвинувачуваного, що його захищати буде лише професіональний адвокат, тому що раніше досить часто бували такі випадки, коли захисником були родичі, інші особи, які мали велике бажання захистити, але не мали для цього необхідного досвіду, знань тощо. Зараз ми бачимо, що розробники все ж таки помилилися. Треба було залишити людям таку можливість. Можливо, щоб поряд із професійним адвокатом нічим не завадила б персона особи, яка не має юридичної освіти, бажає допомогти, робить це безкоштовно, з першого дня або навіть і не поряд із професійним адвокатом, якщо ця особа дійсно має диплом юриста і бажає допомогти своєму родичу чи знайомому. Тому вважаю, що колись буде внесено зміни до КПК з цією метою, щоб повернути все назад. А поки ... закон не дозволяє і суд не буде приймати таку особу як захисника» [167].

Отже, викладена позиція полягає у тому, що чинний КПК обмежив право особи на вільний вибір захисника лише колом адвокатів, внесених до Єдиного реєстру адвокатів України, всупереч Конституції України та нормам міжнародного права, оскільки кожна особа є вільною у виборі захисника своїх прав.

Ми не поділяємо цю точку зору і не погоджуємося з юристами, які вважають, що право на вільний вибір захисника дозволяє підозрюваному, обвинуваченому обирати самому будь-кого для свого захисту. Так, наприклад, підозрюваний може виявити бажання, щоб його захисником виступала неповнолітня, психічно хвора особа або адвокат, який зловживає своїм становищем.

У зв'язку з цим ми підтримуємо позицію, що право на вільний вибір полягає у можливості самому обирати захисника, а не про право кожного бути

захисником [234, с. 376]. Важко собі уявити надійний захист підозрюваного у кримінальному процесі особою, яка взагалі не має уявлення про право України, або хоч і має вищу юридичну освіту, але не склала адвокатського іспиту, не має досвіду юридичної практики, адвокатської роботи. Саме з цих підстав ми вважаємо, що у кримінальному провадженні право на захист повинен здійснювати лише адвокат.

Отже, у зв'язку з викладеним, ми вважаємо досить вдалим зміст правової норми, закріпленої ст. 45 КПК, і наполягаємо на тому, що він не потребує будь-яких змін і повністю розділяємо думку О.Ю. Татарова: «Залучення до кримінального провадження лише професійних захисників сприяє як стороні захисту, так і обвинувачення, адже складання кваліфікаційного іспиту якраз і передбачає оволодіння адвокатом відповідними навичками та знаннями, що є гарантією професійності кандидатів на внесення Реєстру. Відтак, слідчий, прокурор розраховує на фаховий «процесуальний діалог», а підозрюваний, обвинувачений, у свою чергу, має всі підстави сподіватися на професійний захист його прав та ефективне використання наданих законодавцем повноважень» [228, с. 25 – 28].

Процесуальний стан адвоката-захисника регламентується чинним законодавством. Слід зауважити, що у чинному КПК немає окремої статті про права захисника, але є посилання на те, що захисник наділений такими самими правами, що й підозрюваний чи обвинувачений, які ми вже розглядали в першому розділі нашого дослідження.

Аналізуючи наявний процесуальний статус захисника, приходимо до висновку, що з прийняттям нового КПК захисник став допускатися до участі у досудовому розслідуванні з моменту повідомлення особі про підозру або затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а не з моменту побачення з ним до першого допиту, як це було раніше (ст. 43, 43-1, 44 КПК 1960 р.). Це нововведення, безумовно, покращує не тільки процесуальні статуси підозрюваного та його захисника, а й позицію захисту в цілому. Крім цього, наявність захисника з моменту повідомлення особи про підозру гарантує

підозрюваному дотримання законності з боку слідчого, прокурора і під час здійснення зазначеної процесуальної дії.

Отже, слід зауважити, що в цілому перелік прав захисника у кримінальному провадженні за чинним КПК не тільки збільшився, а й змістовно покращився, зокрема це стосується такої процесуальної норми як залучення захисника з моменту повідомлення про підозру.

Правовий статус захисника, крім процесуальних прав, включає також і його процесуальні обов'язки (ст. 47 КПК), виконання яких забезпечує вирішення завдань захисту, а відтак – і завдань кримінального провадження.

Основним обов'язком захисника у кримінальному провадженні є здійснення ним професійної діяльності з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, керуючись законом і правилами адвокатської етики.

Після залучення до провадження захисник має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у випадках, передбачених ч. 4 ст. 47 КПК.

На нашу думку, положення про відмову захисника від виконання своїх обов'язків з мотивів відсутності належної кваліфікації у кримінальному провадженні, що є особливо складним, викликає певні сумніви, оскільки такі поняття як «складність кримінального провадження», «належна кваліфікація» є оціночними. Власне тому, у разі недобросовісності захисника з огляду на певні конфліктні відносини із підзахисним, неналежну оплату його послуг чи інші обставини, які прямо не дають йому законодавчих підстав для відмови від виконання своїх обов'язків, захисник може зловживати наданим йому у п. 4 ч. 4 ст. 47 КПК правом. З цих причин вважаємо за доцільне, виключити з чинного КПК положення, передбачене п. 4 ч. 4 ст. 47 КПК.

Ми погоджуємось з висновками, які наводяться в юридичній літературі про те, що право на захист з'являється у зв'язку з початком кримінального переслідування особи [123, с. 97]. Кримінальне переслідування потребує

визнання особи відповідним учасником процесу з наданням їй сукупності прав. Тому момент визнання особи підозрюваним і є моментом, з якого особа має право користуватися допомогою захисника.

Так, КПК регламентує вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки підозрюваного одночасно з їх повідомленням при здійсненні повідомлення про підозру. Саме з цього часу підозрюваний може починати користуватися допомогою захисника.

Згідно з положеннями ст. 48 КПК захисник може у будь-який момент бути залучений підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також надати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. При цьому слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

В останньому положенні має місце реалізація конституційного положення про право кожного на вільний вибір захисника. Отже, такий обов'язок є гарантією забезпечення права на правову допомогу, що має надаватися компетентною та неупередженою особою, яка не має будь-яких особистих інтересів у конкретному кримінальному провадженні, а діє виключно в інтересах підозрюваного, обвинуваченого. Вважаємо позитивним кроком закріплення даної норми в КПК, оскільки на практиці такі рекомендації та поради з боку слідчих, прокурорів щодо обрання того чи іншого адвоката мають непоодинокі місце.

За чинним КПК вступ захисника у кримінальне провадження починається з моменту подання (пред'явлення) слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду відповідних документів. Такими документами відповідно до ст. 50 КПК є: свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та ордер або договір із

захисником, або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Слідчий, прокурор виносять окремий документ – у формі винесення постанови про залучення захисника лише у випадках, коли участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника самостійно; підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може залучити його самостійно; слідчий, прокурор, вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його; для проведення окремої процесуальної дії у порядку, передбаченому ст. 53 КПК.

Також захисник може бути залучений слідчим прокурором, слідчим суддею чи судом у випадку, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Під безоплатною вторинною правовою допомогою слід розуміти вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Вона включає у себе такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [73].

Отже, захист є видом вторинної правової допомоги. Надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні здійснюють центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору.

Зазначеною постановою про залучення захисника за призначенням слідчий, прокурор доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для

здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові час і місце для участі у кримінальному провадженні.

Законодавець у ст. 52 КПК передбачив випадки, коли участь захисника під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні є обов'язковою, однак не всі з них актуальні саме при повідомленні особі про підозру. Слід зазначити, що участь захисника при повідомленні особи про підозру у кримінальному провадженні є обов'язковою у таких випадках.

1. У кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів з моменту набуття особою статусу підозрюваного. Отже, обов'язкова участь захисника залежить від тяжкості кримінального правопорушення, щодо якого здійснюється кримінальне провадження. Вважаємо, що позбавлення волі понад 10 років є тривалим строком відбуття покарання, тому наявність адвоката у таких провадженнях має гарантувати підозрюваному кваліфікований захист.

Незважаючи на це, результати аналізу ВССУ судової практики дозволили встановити наявність випадків, коли участь захисника у кримінальних провадженнях щодо особливо тяжких злочинів забезпечувалась лише під час судового розгляду. Зокрема, як вбачається з матеріалів кримінального провадження та встановлено Бородянським районним судом Київської обл., К. та Г. обвинувачувалися у вчиненні особливо тяжкого злочину (ч. 3 ст. 187 КК), проте під час досудового розслідування для захисту Г. адвоката залучено не було. Обвинувачений Г. зазначив, що він не мав постійної роботи, ні він, ні його близькі родичі не мали можливості укласти угоду з адвокатом для захисту його інтересів. Ухвалою Бородянського районного суду Київської обл. від 9 квітня 2013 р. для захисту Г. було залучено адвоката та забезпечено реалізацію права на захист обвинуваченим у судовому провадженні [246].

2. Щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою та щодо осіб, до яких передбачається застосування примусових

заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою.

Процесуальне становище неповнолітніх у кримінальному процесі побудоване на такій демографічній ознаці, як вік. Вікові особливості неповнолітніх вимагають і посилення їх правової захищеності під час повідомлення про підозру та загалом проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні і деяких особливих правил, які не змінюючи і не скасовуючи загальну процесуальну форму провадження, створювали б додаткові процесуальні гарантії для неповнолітніх. Так, Конвенція про права дитини та ряд інших міжнародно-правових документів наголошують на необхідності додаткових гарантій захисту прав дітей та підлітків [100].

Залучення захисника здійснюється з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у постанові № 5 від 16 квітня 2004 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких зазначена дата його народження, – за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадянського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою. У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом. При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення, виходячи із встановленого експертом мінімального віку [174].

Крім цього, слід звернути увагу й на той факт, що участь захисника є також обов'язковою, якщо на момент вчинення кримінального правопорушення особа була неповнолітньою, а на час повідомлення про підозру або виконання інших процесуальних дій досягла 18 років.

Так, Г. М. Омеляненко визначав, що участь захисника є обов'язковою, якщо повноліття особи, яка вчинила злочин у віці до 18 років, настало під час провадження досудового розслідування [163, с. 10 – 11].

Доречною є і точка зору К. І. Дяченко та Н. В. Шость, які зазначають, що участь захисника також є обов'язковою, якщо обвинувачений хоча б один із злочинів вчинив у неповнолітньому віці [67, с. 35 – 36].

Погодився з цією позицією і Верховний Суд України. Так, у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» визначається, що участь захисника у кримінальних справах щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину віком до 18 років, є обов'язковою, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження у справі [174].

Отже, п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК видається нам викладеним не досить коректно, тому ми пропонуємо інше формулювання та смислове навантаження цього положення, яке б охоплювало й окреслену нами проблему. Ми наполягаємо на такому викладенні даної норми: «щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження, або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою».

3. Щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад та щодо осіб, до яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності.

У науці кримінального процесу розповсюдженим і, на нашу думку, слушним є визначення фізичних недоліків як повної або часткової втрати зору, слуху чи мови, у силу яких в особи втрачена чи ослаблена одна із здатностей

правильно і повно сприймати обставини, що мають значення у справі, і відтворювати сприйняте, або такий фізичний стан, що хоча і не порушує пізнавальну здатність, однак позбавляє можливості обходитися без сторонньої допомоги і використовувати свої права [292, с. 16; 173, с. 9].

Під психічними вадами в юридичній літературі розуміють наявність в особи хронічної психічної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності чи слабоумства, іншого хворобливого стану, що не виключає здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними. Виходячи з цього, В.В. Радаєв усіх осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння, розділяє на психічно здорових людей і осіб з різними розладами психіки. Крім того, серед останніх він виокремлює неосудних осіб; осудних, але які до винесення судом вироку захворіли психічною хворобою, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії чи керувати ними; осіб, у яких є психічні порушення, що не виключають здатності цих осіб усвідомлювати свої дії і керувати ними [187, с. 4].

М. Шишков доречно зауважував, що не обов'язково, щоб фізичні або психічні вади, які є у підозрюваного, обвинуваченого, повністю позбавляли його можливості реалізувати своє право на захист. Досить того, що для здійснення цієї можливості були певні труднощі [280, с. 26]. Отже, будь-який сумнів у тому, ускладнить психічна або фізична вада реалізацію прав чи ні, повинен тлумачитись слідчим, прокурором на користь розширення, а не звуження процесуальних гарантій права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

Потрібно враховувати, що питання наявності психічних вад, які перешкоджають самостійній реалізації своїх прав, має вирішуватись слідчим, прокурором у кожному конкретному випадку. Установлення такого факту може здійснюватися як з медичних документів (витягу з історії хвороби, членського квитка товариства глухих або сліпих, медичної довідки), що підтверджують наявність в особи фізичної вади або розладу психічної діяльності чи психічного захворювання, так і з власної оцінки стану та поведінки особи, якщо,

наприклад, вона (поведінка) під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

Гарантувати реалізацію права на захист особам, які страждають психічними чи фізичними вадами, при повідомленні про підозру є обов'язком слідчого, прокурора. Проте ВССУ встановлено випадки, коли слідчі, прокурори, суди нехтували виконанням цього обов'язку та не забезпечували право на обов'язкову участь захисника за наявності підстав, визначених п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК, чим порушували право особи на захист. Зокрема, ухвалою Апеляційного суду Київської обл. від 11 вересня 2013 р. скасовано вирок Згурівського районного суду від 11 березня 2013 р., яким Я.Л.В. засуджено за ч. 2 ст. 289 КК до 2 років обмеження волі. На підставі статей 75, 76 КК звільнено від відбування покарання з випробуванням та призначено іспитовий строк на один рік. Як встановлено матеріалами кримінального провадження, остання перебувала на лікуванні в психіатричній лікарні, що свідчить про наявність у неї психічних вад. Захисник у провадженні як під час досудового розслідування, так і судового провадження участі не брав [246].

4. Щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту.

Відповідно до ст. 29 КПК кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Ми погоджуємось з науковцями, які дійшли висновку: особа вважається такою, що не володіє мовою, якою проводиться судочинство, якщо вона не може добре розуміти цю мову і вільно розмовляти нею. Перекладач, який надається такій особі, повинен володіти мовою судочинства і мовою, якою спілкується особа, яка бере участь у справі, або якою складено документ. Він повинен перекладати всі показання, пояснення, думки, заяви, клопотання, запитання і відповіді, промови, репліки, рішення повністю і точно [272, с. 164].

Наявність адвоката при здійсненні повідомлення особі про підозру у присутності перекладача є забезпеченням засади кримінального провадження,

передбаченої ст. 29 КПК, де зазначається, що особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння сутності підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Присутність захисника при здійсненні повідомлення про підозру особі, яка не володіє мовою, якою ведеться кримінальне провадження, забезпечить підозрюваному не тільки кваліфіковану правову допомогу, а й достовірний переклад та розуміння юридичної процесуальної термінології.

Отже, слідчим, прокурорам необхідно враховувати необхідність дотримання вимог КПК щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. Залучення захисника за призначенням у передбачених ст. 52 КПК випадках під час досудового розслідування у кримінальному провадженні є їх обов'язком, що зумовлений не тільки інтересами самого підозрюваного, а й публічними інтересами, які полягають у вирішенні завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК.

5. Крім цього, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 49 КПК участь захисника у кримінальному провадженні має бути забезпечена, якщо підозрюваний заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно.

За результатами аналізу судової практики ВССУ прийшов до висновку, що здебільшого у кримінальних провадженнях правильно встановлюються підстави для призначення захисника через відсутність коштів. Зокрема, 18 лютого 2013 р. суддя Кролевецького районного суду Сумської обл., розглядаючи клопотання обвинуваченого за ч. 1 ст. 125 КК М.В. про призначення захисника, встановив, що відповідно до довідки МСЕК він є інвалідом другої групи, відповідно до довідки УПСЗН Кролевецької РДА отримує допомогу у розмірі 894 грн. та згідно з довідкою медичного закладу у зв'язку з тяжким захворюванням потребує лікування в умовах онкодиспансеру. Суд врахував також пояснення обвинуваченого, що у зв'язку з хворобою він не може працювати, єдиним джерелом доходів є отримувана ним допомога та

дійшов висновку, що М.В. є суб'єктом права на безоплатну правову допомогу відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [246].

Право на захист підозрюваного включає в себе й можливість здійснювати захист самостійно, тобто відмовитись від захисника.

Так, чинний КПК передбачає, що підозрюваний має право відмовитися від захисника або замінити його виключно у присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Така відмова або заміна фіксується у протоколі процесуальної дії. Відмова від захисника не приймається у випадку, коли його участь є обов'язковою. У такому разі, якщо підозрюваний відмовляється від захисника і не залучає іншого, захисник повинен бути залучений у порядку, що передбачається для здійснення захисту за призначенням.

Новелою для національного законодавства є положення, що передбачає відмову від захисника у присутності останнього. Ця норма відповідає прецедентній практиці Європейського суду з прав людини з цього питання. Так, відмова від захисника або його заміна повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування захисника з підзахисним. Таке правило є гарантією забезпечення добровільності відмови від захисника й усвідомлення підозрюваним, обвинуваченим правових наслідків свого рішення. У рішенні Європейського Суду з прав людини «Яременко проти України» (2008 р.) відмова від захисника, зроблена обвинуваченим без участі захисника під тиском працівників міліції, розцінена Судом як очевидна відсутність законних підстав для усунення захисника, що викликала серйозні питання щодо справедливості процесу загалом, а тому й порушення ч. 3 (с) ст. 6 Конвенції [112].

Таким чином під час відмови від захисника підозрюваний реалізовує конституційне право на вільний вибір захисника. Свобода вибору захисника дістає своє виявлення як у можливості запрошення до участі у кримінальному провадженні будь-якої особи, яка відповідає вимогам, встановленим законом,

так і можливості відмовитися від участі захисника чи замінити його на іншого на будь-якому етапі кримінального провадження. Відмова від захисника у присутності останнього – це значний крок вперед у забезпеченні права підозрюваного на захист у кримінальному процесі.

Отже, питання забезпечення права на захист у кримінальному провадженні є актуальним при повідомленні особі про підозру, оскільки вимагає врахування питання забезпечення підозрюваного захисником; добросовісного виконання останнім своїх професійних обов'язків; забезпечення слідчим, прокурором умов для реалізації підозрюваним права на захист поряд із професійним захистом; недопущення випадків обмеження у праві на захист тощо.

Крім цього, слід зауважити, що чинний КПК у цілому покращив правовий статус захисника, що проявляється у встановленні додаткових процесуальних прав, особливому порядку його вступу у кримінальне провадження, процедурі відмови підозрюваним від захисника, що сприятиме забезпеченню права особи на захист як під час здійснення повідомлення про підозру, так і при подальшому розслідуванні кримінального провадження.

Водночас, необхідно зазначити, що на даний час залишаються дискусійними окремі положення щодо реалізації та забезпечення права на захист підозрюваному у кримінальному провадженні, що, безумовно, торкається інституту повідомлення про підозру, зокрема щодо визначення поняття захисника, обов'язкового залучення захисника щодо неповнолітніх тощо.

Висновки до розділу 3

1. КПК України уповноважує прокурора здійснювати прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням при повідомленні особі про підозру у наступних напрямках: а) за процедурами

застосування заходів забезпечення кримінального провадження; б) за наявністю у матеріалах кримінального провадження підстав для повідомлення особі про підозру, а також належних, допустимих, достатніх та достовірних доказів, які вказують на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою; в) за процедурою повідомлення особі про підозру щодо її відповідності положенням чинного КПК України та дотримання при цьому прав підозрюваного; г) за реалізацією положень диференційованої процесуальної форми у разі повідомлення про підозру окремій категорії осіб у порядку, визначеному ст. 481 КПК України.

2. Чинне законодавство потребує змін до розмежування прокурорських функцій нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Вважаємо, що нагляд прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням не може існувати апріорі: є або нагляд прокурора, або керівництво прокурором досудовим розслідуванням, що включає у себе й виконання окремих елементів досудового розслідування, при сумісництві прокурором даних функцій нагляд зводиться нанівець.

Вважаємо за необхідне виключити зі ст. 36 КПК положення про здійснення прокурором нагляду у формі процесуального керівництва, залишивши за цим органом тільки здійснення функції нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування слідчим у кримінальних провадженнях. Так, ч. 2 ст. 36 повинна мати такий вигляд: «Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, уповноважений...». Ці зміни спричиняють обов'язкове відредагування повноважень прокурора, а також збільшення повноважень слідчого.

3. Пропонуємо виключити п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК та внести зміни до п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК і викласти їх у такій редакції: «Повідомляти особу про підозру, надіславши прокурору копію письмового повідомлення особи про підозру не пізніше доби з моменту його вручення».

4. Під правом на захист при повідомленні особі про підозру в кримінальному провадженні слід розуміти сукупність процесуальних прав, передбачених чинним законодавством, наданих особі, яка повідомляється про підозру, для захисту від підозри та будь-якого обмеження прав і свобод людини як особисто, так і за допомогою захисника.

5. Забезпечення права на захист при повідомленні особі про підозру має враховувати: а) належне забезпечення права підозрюваного мати захисника або відмовитись від нього у формі встановленій кримінальним процесуальним законом; б) можливість залучення захисника до проведення окремої процесуальної дії, зокрема до повідомлення особі про підозру; в) обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, визначених КПК України, незалежно від волі підозрюваного; г) добросовісність виконання захисником своїх професійних обов'язків; д) створення стороною обвинувачення умов для реалізації підозрюваним права на самозахист поряд із професійним захистом зі сторони адвоката; е) недопущення обмеження права на захист.

6. Вважаємо за необхідне виключити з чинного КПК положення, передбачене п. 4 ч. 4 ст. 47 КПК: «якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним».

7. Пропонуємо викласти п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК у такій редакції: «щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження, або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою».

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації викладено науково-обґрунтовані положення, що відображають результат проведеного дослідження, характеризуються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення для науки кримінального процесу та практичної діяльності щодо повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема:

1. Сформульовано поняття «повідомлення про підозру» – це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК.

Комплексно досліджено генезу повідомлення про підозру, у зв'язку з чим виокремлено шість її основних етапів. Аналіз історичних правових джерел свідчить про те, що формування повідомлення про підозру бере початок з процесу становлення державності в цілому, тобто з давнього періоду Київської Русі, та триває до сьогодні, коли вперше у чинному КПК утворено новий інститут та закріплено поняття – «повідомлення про підозру».

2. Визначено, що процесуальне становище підозрюваного необхідно розглядати відповідно до таких умов: поява підозрюваного у кримінальному провадженні з моменту повідомлення особі про підозру; вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх фактичним повідомленням; забезпечення прав підозрюваного стороною обвинувачення та захисником під час досудового розслідування; можливість імперативного (примусового) забезпечення виконання підозрюваним покладених на нього обов'язків у кримінальному провадженні.

3. Розкрито співвідношення прийняття таких процесуальних рішень як «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у кримінальному процесі України. Встановлено, що вони за своєю сутністю

мають багато спільних рис, зокрема зміст повідомлення про підозру і постанови про притягнення обвинуваченого мало в чому відрізняються, оскільки в обох юридичних документах у повному обсязі зазначаються обставини, сутність діяння, вчинення якого інкримінується особі, кваліфікація кримінального правопорушення у вчиненні якого обґрунтовано підозрюється або обвинувачується особа. Відмінності окреслених процесуальних рішень розглядаються у контексті синтетичності (поєднання у чинному КПК двох учасників кримінального судочинства «підозрюваний» та «обвинувачений» за КПК (1960 р.) в одній правовій нормі) нового поняття «підозрюваний» та «повідомлення про підозру» у статтях 42 та 276 КПК.

4. Встановлено недоцільність закріплення у чинному КПК положення щодо такого випадку повідомлення про підозру, як обрання до особи одного із передбачених КПК запобіжних заходів. Внаслідок аналізу ч. 2 ст. 177 КПК встановлено, що однією з підстав застосування запобіжного заходу під час кримінального провадження є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення. Отже, для обрання особі запобіжного заходу слідчому, прокурору необхідно спочатку повідомити цю особу про підозру у вчиненні злочину.

5. Сформульовано визначення процесуальної форми повідомлення особи про підозру, під якою слід розуміти чітко визначений процедурними нормами кримінального процесуального права порядок прийняття, оформлення та вручення процесуального рішення у вигляді повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

Установлено, що закріплений зміст ст. 277 КПК повідомлення про підозру призводить до непотрібних дублювань документів, невиправданого збільшення об'єму роботи та навантаження на слідчих, прокурорів. У зв'язку з цим до змісту письмового повідомлення особі про підозру запропоновано внести ряд змін та в процесуальному акті виокремити дві складові частини: вступну та описово-мотивувальну.

6. Доведено, що після повідомлення особі про підозру слідчим, прокурором можуть бути отримані нові докази чи надана інша оцінка вже відомим доказам, у зв'язку з чим повідомлення про підозру може зазнати певних змін або містити нову підозру. У чинному КПК не розкрито сутність понять «зміна раніше повідомленої підозри», «нова підозра», не зазначено випадків їх застосування, що у практичній діяльності викликало ряд проблем. Обґрунтовано недоцільність розмежування законодавцем понять «зміна раніше повідомленої підозри» і «нова підозра» та запропоновано нове повідомлення про підозру здійснювати у порядку, передбаченому статтями 276 – 278 КПК, без надання йому назви «нова підозра».

7. Визначено етапи вручення повідомлення особі про підозру: підготовчий, основний, та заключний. У зв'язку з тим, що невідкладний (негайний) допит підозрюваного є реалізацією його права на захист, запропоновано включити його до обов'язкових елементів інституту повідомлення про підозру.

8. Внесено пропозиції щодо виключення з норми ст. 36 КПК положення про здійснення прокурором нагляду у формі процесуального керівництва, залишивши за даним органом лише здійснення функції нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування слідчим у кримінальних провадженнях.

Визначено поняття права на захист при повідомленні особі про підозру, під яким слід розуміти сукупність процесуальних прав, передбачених чинним законодавством, наданих особі, яка повідомляється про підозру, для захисту від підозри як особисто, так і за допомогою захисника.

9. З метою вдосконалення правового регулювання повідомлення про підозру під час досудового розслідування та більш якісного гарантування прав підозрюваного у кримінальному провадженні пропонується внести зміни і доповнення до статей 36, 40, 42, 52, 183, 208, 276, 277, 278, 279, 481 КПК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдюков М. Г. Судебное решение / Авдюков М. Г. – М.: Юрид. лит., 1959. – 191 с.
2. Агаев Ф. А., Галузо В. Н. Иммуниеты в российском уголовном процессе. – М.: ТЕИС, 1998. – 135 с.
3. Александровский А. Г. Задержание подозреваемого в совершении преступления и применении в отношении лица меры пресечения в виде заключения под стражу до предъявления ему обвинения : Автореф. дис.канд.юр.наук : 12.00.09 / Киевск. гос. ун-т. – К. 1992. – 26 с.
4. Алексеев Н. С. Очерк развития науки советского уголовного процесса / Н. С. Алексеев, В. Г. Даев, Л. Д. Кокорев. – Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – 251 с.
5. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т. / С. С. Алексеев. – Т.1. – М. : Юрид. лит., 1981. – 360 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т. / С. С. Алексеев. – Т.2. – М. : Юрид. лит., 1982. – 360 с.
7. Аленін Ю. П. Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. 2008. Випуск 44. – Редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. – Одеса : Юридич. літ., 2008. – 356 с.
8. Аленін Ю. П., Гловюк І.В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 1. – 2014. – С. 161 – 169.
9. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе / С. А. Альперт. – Х. : Изд-во Харьковского юридического института, 1974. – 58 с.
10. Альшевский Т. В. Образцы судебных документов по уголовным делам. М. : Юрид. лит., 1976. – 192 с.

11. Андрейчук А. В. Повідомлення про підозру як підстава визнання особи підозрюваним: сучасний стан і напрямки удосконалення // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 200 – 205.

12. Антонюк О. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як новий напрям діяльності прокурора у кримінальному судочинстві // Вісник львівського університету. – 2010. – Вип. 51. С. 409 – 416.

13. Архівна справа № 1 38/11.

14. Архівна справа № 1 – 195/2012.

15. Архівна справа № 675/523/13-к.

16. Архівна справа № 747/57/13-к.

17. Баганець О. Таємна мета нового КПК України // Правовий тиждень. – 2013. – № 16 – 18. – Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2013-04-29/9236105-ta_mna_meta_novogo_kpk_ukra_ni.htm.

18. Баганець О. Проблеми в застосуванні КПК 2012 р. // Баганець та партнери. – 2013. – Режим доступу: <http://www.baganets.com/public/problemi-v-zastosuvann-kpk-2012-roku.html>.

19. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: Учеб. для юрид. вузов и факультетов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 752 с.

20. Бажанов М. И. Изменение обвинения в советском уголовном процессе. – М. : Госюриздат., 1954. – 56 с.

21. Бажанов М. И. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1967. – 34 с.

22. Балита В. Автор КПК пояснив, чому скасували громадських захисників // ZAXID.NET. – 15.03.2013. – Режим електронного доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?avtor_kpk_poyasniv_chomu_skasovali_gromadskih_zahisnikiv&objectId=1280370.

23. Банчук О. Новий КПК і адвокати: питання на межі добра та зла // Українська правда. – 2013. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/05/21/6990340/>.
24. Банчук О. Що німцю добре, то українцю... смерть? // Дзеркало тижня. – 2013. – № 24. Режим електронного доступу: <http://www.pravo.org.ua/209-slaider-novyn/1388-shcho-nimtsiu-dobre-to-ukraintsiu-mert.html>.
25. Батюк О. В. Правовий статус обвинуваченого на досудовому слідстві : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський нац. ун-т внутрішніх справ. – К., 2007. — 195 с.
26. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення обвинуваченого в стадії попереднього слідства). – К. : Атіка, 1999. – С. 25.
27. Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса : ОЮІ НУВС, 2009. – 112 с.
28. Бірюченський О. Проблеми забезпечення прав особи на захист у кримінальному судочинстві // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 6. – С. 50 – 55.
29. Блинов В. М. Изменение обвинения следователем // Социалистическая законность. – 1986. – № 4. – С. 28 – 30.
30. Божєв В. П. Пред'явлення обвинувачення й допит обвинувачуваного // Карне право. 2001. – № 2, – С. 56 – 57.
31. Боруш А. О. Інститут підозри в кримінальному провадженні: поняття, ознаки та значення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 6 – 1. Т. 4. – 2014. – С. 29 – 33.
32. Васильєв О. Л. Модель построения предварительного расследования по УПК 1922 года как возможный ориентир реформы современного предварительного следствия / О. Л. Васильєв // Российский следователь. – 1999. – № 1. – С. 30 – 33.

33. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 15.
34. Велигодский В. В. Судебная реформа и проблемы института подозрения в российском уголовном судопроизводстве / В. В. Велигодский // Актуальные проблемы российского права. – 2008. – № 1. – С. 277 – 283.
35. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи [Електронний ресурс] : Висновок від 26.09.1995, Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_590.
36. Відносно управління системою кримінального правосуддя [Електронний ресурс] : Рекомендація № R (95) 12 Комітету міністрів державам-членам від 11 вересня 1995 р. – Режим доступу : [http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/RRec\(95\)12.html](http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/RRec(95)12.html).
37. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві : Дис. ...канд.. юрид. наук. – Х., 2003. – 192 с.
38. Гаврилов В. В. Сущность прокурорского надзора в СССР. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1984. – 146 с.
39. Гальперин И. М. Квалификация преступлений: Закон, теория и практика // Соц. Законность.– 1989.– № 9 – С. 36.
40. Гапотченко Г. М. Набуття особою статусу підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 27 вересня 2013 року). ; ред. кол. : О. О. Волобуєва, В. П. Горбачов, Д. С. Паламар. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2014. – С. 160 – 165.
41. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук (12.00.09) // Нац. юрид. академії України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 237 с.
42. Гловацький І. Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі. – К. : Атіка, 2003. – 352 с.
43. Головенков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) – научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьей

профессора У. Хельманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ». – Universitätsverlag Potsdam, 2012. – 404 с.

44. Греков Б. Д. «Русская Правда» и ее славянское окружение. – М., 1953. – 588 с.

45. Гриненко А. В., Кожевников Г. К., Шумилин С. Ф. Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе. Харьков : Консум, 1997. – 97 с.

46. Гринюк В. Окремі питання повідомлення особи про підозру як початок реалізації функції обвинувачення / В. Гринюк // Право України. – 2013. – № 11. – С. 120 – 126.

47. Гринюк В. О. Правова регламентація процесуального порядку повідомлення особі про підозру // Правове життя сучасної України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16 – 17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 663 – 666.

48. Грицаєнко Л. Р. Конституційно-правовий статус органів прокуратури України / Л. Р. Грицаєнко. – К. : Біоноватор, 2007. – 544 с.

49. Громадська думка про право творення // Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації. Гол. ред. Онищенко О. № 16 (34). – К., – 2012. – 45 с.

50. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе / Грошевой Ю. М. – Х. : Вища школа, 1979. – 144 с.

51. Грошевий Ю. М., Марочкін І. Є. Органи судової влади в Україні. – К. : Ін Юре, 1997. – 20 с.

52. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практ. посіб. – К., КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.

53. Грянко В. В., Дубинский А. Я., Кузьминов А. С. Дознание в органах внутренних дел Украинской ССР : Практ. пособ. – К. : РИО МВД УССР, 1980. – 179 с.

54. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. Митна справа, № 6 (96). Ч. 2 – 2014. С. 185 – 190.
55. Давыдов П. М. Применение мер процессуального принуждения по Основам уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / П. М. Давыдов, П. П. Якимов : [учебное и практическое пособие]. – Свердловск, 1961. – 118 с.
56. Даев В. Г. Иммуниеты в уголовно-процессуальной деятельности // Правоведение. – 1992. – № 3. – С. 18.
57. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа / В. П. Даневский – К. : Семенко Сергей, 2003. – 142 с.
58. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Текст. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1981 – 1982.
59. Девир против Бельгии [Электронный ресурс] : решение Европейского Суда по правам человека от 27 февраля 1980 г. – Режим доступа : www.echr.ru/documents/doc/2461476/2461476.htm.
60. Джига М. В. Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів : Дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 216 с.
61. Дознание в органах внутренних дел: Уч. пособ. – М. : МВШ МВД СССР, 1986. – 147 с.
62. Документы 4-го Всероссийского съезда деятелей советской юстиции (26 – 30 января 1922 г.). Стенографический отчет // Вестник советской юстиции на Украине. – 1922. – № 2. – С. 71 – 72.
63. Документы Совета Европы, касающиеся исполнения наказаний и иных мер уголовно-правового характера, обращения с правонарушителями и содержания под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений. Сборник документов Совета Европы [Текст] / [составит. и перевод В. Б. Первозванский, Н. Б. Хуторская]. – М. : PRI, 2011. – 143 с.

64. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы. Киев: Наукова думка, 1984. – 146 с.
65. Дубинский А. Я. Нужен единый следственный аппарат (о концепции организации предварительного расследования) / А. Я. Дубинский // Именем закона. – 1992. – № 23.
66. Дубинский А. Я., Сербулов В. А. Привлечение в качестве обвиняемого. – К. : НИиРИО КВШ МВД, 1989. – 56 с.
67. Дяченко К. І., Шость Н. В. Процесуальні особливості розслідування справ про злочини неповнолітніх. – Х. : Константа, 1997. – 56 с.
68. Европейский суд по правам человека : Избранные решения: В 2-х томах: Том 1. /Ред. В. А. Туманов. – М. : НОРМА, 2000. – 856 с.
69. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. – М. : Юрид. лит., 1965. – 368 с.
70. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] : Декларація від 10.12.1948. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
71. Закаблук М. З підозрою не склалося. Генпрокуратурі вперше не вистачило аргументів, аби ВККС відсторонила законників від посад // Закон і бізнес. – 06.02–12.02.2015. – № 6 (1200).
72. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради, 2013, № 27, ст. 282.
73. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст. 577.
74. Закон України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. // ВВР, 1991, № 53, ст. 793.
75. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. // ВВР, 2015, № 2 – 3, ст. 12.
76. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р. // ВВР, 2002, № 40, ст. 290.
77. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. // ВВР, 2010, № 41 – 45, ст. 529.

78. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. // ВВР, 1998, № 20, ст. 99.

79. Закон УРСР № 7131-X від 15.06.84 «Про затвердження Указу Президії Верховної Ради Української РСР «Про внесення змін і доповнень до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» Відомості ВВР, 1984 р., № 18, ст. 351. – Режим електронного доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/6834-10>.

80. Зварич Р. І знову про новий КПК... // Українська правда від 14 червня 2013 р. – Режим електронного доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/06/14/6992176/>.

81. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков: Изд-во «КримАрт.» 1998. – 340 с.

82. Зеленецкий В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / Зеленецкий, Н. В. Глинская. – Х.: Страйд, 2006. – 336 с.

83. ЗУ УРСР. – 1922. – № 41. – Ст. 598; 1927. – № 36 – 38. – Ст. 167 – 168; 1925. – № 92 – 93. – Ст. 521, 522; 1927. – № 36 – 38. – Ст. 167, 168; 1928. – № 28. – Ст. 246; 1928. – Ст. 193; 1929. – № 26. – Ст. 203; 1929. – № 7. – Ст. 57.

84. Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. Митна справа № 4 (88). Ч. 2, книга 2. – 2013. С. 74 – 79.

85. Іващенко О. В. Правова природа повідомлення про підозру за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. В. Іващенко // Наше право. – 2012. – № 4. – Ч. 2.

86. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры 1917 – 1954 гг.: Сб. документов / Под ред. Г. Л. Голунского. – М. : Юрид. лит., 1955. – 635 с.

87. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу 1955-1991 гг.: Сборник правовых актов / Отв. ред. Р. Х. Якупов, сост. В. Н. Галузо. – М.: Спарк, 1997. – 800 с.

88. Історія держави і права України. Академічний курс: У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. – Т. 1. – 647 с.; 2003. – Т. 2. – 578 с.
89. Історія держави і права України: Підручник. У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 2. – 656 с.
90. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О. В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – К., 2013. – № 1. – С. 238 – 242.
91. Карнєєва Л. М. Привлечение в качестве обвиняемого : [метод. пособие]. – М. : Госюриздат, 1962. – 93 с.
92. Карнєєва Л. М. Залучення до кримінальної відповідальності. Законність і обґрунтованість. – М., 1971. – 133 с.
93. Карнєєва Л. М. Привлечение в качестве обвиняемого: Метод. пособие. – М. : Юрид. лит., 1982. – 220 с.
94. Карний процес Росії : Навч. пос. / За ред. З. Ф. Ковригин, Н. П. Кузнецова, Воронеж. 2003., 246 с.
95. Карно-процесуальне право Російської Федерації : Підручник / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М., 1998., 696 с.
96. Кистяковский А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства: Лекции, читанные в император. ун–те Св. Владимира проф. А.Ф. Кистяковским (1874) / [Науч. ред.: Баулин О.В. и др.] – К. : Семенко, 2005. – 118 с.
97. Кобзарев Ф. М. Прокуратура России : правовое положение и перспективы развития. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2002. – 80 с.
98. Козаків А. І. Достатність доказів для залучення особи в якості обвинувачуваного // Актуальні проблеми охорони прав особистості в радянському карному судочинстві. – Свердловськ, 1989. – С. 47.
99. Козлов Ю. М., Фролов Е. С. Научная организация управления. – М., 1986. – 247 с.

100. Конвенция о правах ребенка 1989 года. Принята 44-й сессией Генеральной ассамблеи ООН // Международная защита прав человека. Документы и комментарии / Сост. и автор комментариев М. В. Буроменский. – Х. : ООО «Синтекс, ЛТД», 1998. – С. 221 – 245.
101. Кондаков Н. П. Логический словарь-справочник. М. : Наука, 1975. – 720 с.
102. Кони А. Ф. Введение к систематическому комментарию Устава уголовного судопроизводства // Устав уголовного судопроизводства: систематический комментарий. – М., 1914. – Вып.1. – С. 19.
103. Кони А. Ф. Собрание сочинений / Под общей ред. Базанова В. Г. В 8 томах. Т. 1. – М. : Юрид. лит., 1966. – 567 с.
104. Конституционное право : [учебник] / Под ред. В. В. Лазарева. – М. : Новый юрист, 1999. – 544 с.
105. Конституційне право України / За ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Наук. думка, 1999. – 735 с.
106. Корнуков В. М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве. – Саратов : ИСУ, 1987. – 180 с.
107. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук. – Саратов, 1987. – 415 с.
108. Коротких М. Г. Реформа следственного аппарата в России 1860 – 1864 гг. / М. Г. Коротких, Ю. В. Сорокина // Советское государство и право. – 1991, – № 10. – С. 122–129.
109. Кримінальний Кодекс України, прийнятий Верховною Радою України від 05.04.2001 № 2341-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
110. Кримінальний процес України / За ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – 496 с.

111. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=1001-05>.

112. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажиський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с. – С. 247 – 308 (автор – Погорецький М.А.); С. 367 – 391 (автор – Шило О.Г.).

113. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар /За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

114. Кримінальний процес: підруч. / [Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

115. Кудин Ф. М. Об основаниях задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела : Сборник ученых трудов. Проблемы уголовного-процессуального права / Свердловский юридический институт. – Свердловск, Вып. 15, Р. 1. – 1971. – С. 36 – 43.

116. Кульчицький В. С. Історія держави і права України: навч. посіб. / В. Кульчицький, Б. Тищик. – К. : Атіка, 2001. – 112 с.

117. Курило М. П. Участь прокурора в слідчих діях: навч. посіб. / М. П. Курило, В. П. Півненко. – Суми : Слобожанщина, 1998. – 24 с.

118. Курочка М. Й., Каркач П. М. / Прокурорський нагляд в Україні : Підручник / МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України; [За ред. проф. Е.О. Дідоренка]. – Луганськ, 2004. – 424 с.

119. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) Омельченко О. Є. та ін. – К., 2012, – 398 с.

120. Кухта А. А. Доказывание истины в уголовном процессе : [монография]. – Н. Новгород : Нижегородская академия МВД России, 2009. – 569 с.

121. Куцова Э. Ф. Гарантии прав личности в советском уголовном процессе / Э. Ф. Куцова. – М. : Юрид. лит., 1973. – 200 с.
122. Куцова Э. Ф. Об обязанностях обвиняемого / Э. Ф. Куцова // Гарантии прав личности в социалистическом уголовном праве и процессе. – Ярославль, 1979. – Вып. 4. – С. 36 – 37.
123. Ларин А. М. Процессуальные гарантии и функция уголовного преследования // Советское государство и право. – 1975. – № 7. – С. 95 – 101.
124. Ларин А. М. От следственной версии к истине. – М. : Юрид. лит., 1976. – 199 с.
125. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу : процессуальные функции. – М. : Юрид. лит., 1986. – 159 с.
126. Леоненко М. І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві України : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. – К., 2001. – 20 с.
127. Лиеле А., Лукашевич В. Законность и обоснованность привлечения к уголовной ответственности // Вопросы уголовного права, процесса и криминалистики. № 247. – Рига, 1968. – С. 149 – 163.
128. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. Вісник Академії адвокатури України. Т. 11, число 2 (30). 2014, С. 56 – 62.
129. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : Навч. посіб. – К. : Істина, 2007. — 456 с.
130. Лукашевич В. З. Гарантії прав обвинувачуваного в радянському карному процесі (стадія попереднього дослідження). – Л., 1959, – 167 с.
131. Лукашевич Г. В. Гарантии прав обвиняемого в уголовном процессе. – М., 1990. – 230 с.
132. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве / Лупинская П. А. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.

133. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину. – Рукопис. Дис... кандидата юрид. наук: спец.12.00.09 – К., 2008. – 227 с.
134. Мазур О.С. Інститут «підозри» у кримінальному процесі України : історія виникнення та сучасний стан / Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 207 – 211.
135. Маляренко В. Кримінально-процесуальне законодавство України : питання становлення і розвитку // Право України. – 2003. – № 9. – С. 3 – 14.
136. Манаев Ю. В. Процессуальные решения следователя : Виды, гарантии законности и обоснованности, рекомендации по составлению. Волгоград, 1979. – 99 с.
137. Мартынич Е. Г. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве / Е. Г. Мартынич, В. П. Радьков, В. Е. Юрченко. – Кишенею : «Штиинца», 1982. – 188 с.
138. Матузов Н. И. Субъективные права граждан СССР. – Саратов : Прив. кн. изд., 1966. – 191 с.
139. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. – Саратов: изд-во Сарат. ун-та, 1972. – 292 с.
140. Мельник О. В. Правові дефініції кримінального процесуального законодавства // Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвяченої Дню української писемності та мови. – К., 2012.
141. Медіація у кримінальних справах [Електронний ресурс] : рекомендація № R (99) 19 від 15 вересня 1999 р. – Режим доступу: http://www.commonground.org.ua/ukr/lib_law.shtml.
142. Мельников В. Ю. Обеспечение прав личности в ходе расследования преступлений : монографія. – Ростов-на-Дону, 2011. – 288 с.

143. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. [Електронний ресурс] : Пакт від 16.12.1966. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
144. Миронова И. А. Законодательные памятники пореформенного периода (1861 – 1900 гг.). – М. : Моск. гос. историко-архивный ин-т, 1960. – 31 с.
145. Мірошніченко Т. М., Філін Д. В. Система принципів кримінального процесу : Конспекти лекцій. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 1995. – С. 6 – 7.
146. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. – К.: Юринком Интер, 1999. – С. 57 – 58.
147. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підручник / О. Р. Михайленко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 296 с.
148. Михеенко М. М. Понятие и содержание презумпции невиновности в советском уголовном процессе // Проблемы совершенствования деятельности советской адвокатуры. – К., 1978. – С. 64.
149. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
150. Молдован А. В. Кримінальний процес : Україна, ФРН, Франція, Англія, США : Навч. посіб. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 352 с.
151. Мотовиловкер Я. О. Некоторые вопросы содержания и формы советского уголовного процесса // Вестник Ярославского ун-та – 1972. – № 4. – С. 72.
152. Муратова Н. Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 120 с.
153. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України. Навч. посіб. – К. : Атіка, 2008. – 584 с.
154. Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування // Публічне право. – 2013. – №1 (9) – С. 375 – 380.

155. Никоненко М. Я. Деякі питання презумпції невинуватості і права особи на захист в кримінальному процесі // Право України. – 1999. – № 4. – С. 39 – 40.
156. Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину : Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Михайло Якович Никоненко. – К., 2007. – 259 с.
157. Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. – К. : Аконіт, 1999. – 927 с.
158. Обрізан Н. М. Захисник як суб'єкт доказування у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. М. Обрізан. – К., 2008. – 16 с.
159. Об уголовно-процессуальном законодательстве союзных республик. Сб. статей / Под ред. проф. Д. С. Карева. – М. : Госюриздат, 1962. – С. 5.
160. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1991. – 846 с.
161. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова; Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – [4-е изд., доп.]. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
162. Омельченко Т. В. Захисник на досудовому слідстві: адвокат чи фахівець у галузі права? // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 21, ч. 1. – С. 121 – 125.
163. Омеляненко Г. М. Провадження у справах про злочини неповнолітніх як диференціація кримінально-процесуальної форми. – К. : Атіка, 2002. – 128 с.
164. Особенности предварительного расследования преступлений, осуществляемого с участием адвоката / Леви А. А., Игнатьева М. В., Капица Е. И. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2003. – 128 с.
165. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 15.

166. Относительно упрощения уголовного производства. Рекомендация № 6 R (87) 18 Комитета министров государствам – членам от 17 сентября 1987 г. Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_339.

167. Пальчиков Д. Як працює новий КПК? // День. – 2013. – № 119. Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/yak-pracyuie-noviy-krk>.

168. Переяславська угода 1654 року : історичні уроки для Українського народу. Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2004. – 168 с.

169. Письменний Д. П. Суд як гарант дотримання прав і законних інтересів особи при звільненні від кримінальної відповідальності / Д. П. Письменний // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина : матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (Чернівці, 30 трав. 2009 р.). – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 382 – 386.

170. Погорецький М. А., Татаров О. Ю., Яновська О. Г. Науково-правовий висновок щодо тлумачення окремих положень Кримінального процесуального кодексу України // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 270 – 275.

171. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2-е. Т. XXXV. Отделение I. – СПб.: Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1862. – С. 710 – 727.

172. Попелюшко В. О. Судовий арешт як запобіжний захід у кримінальному процесі ФРН / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2 (10) : Режим доступа : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pvokpf.pdf>.

173. Полшков М. И. Осуществление защиты по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками: Автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09 / Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1981. – 27 с.

174. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» від 16.04.2004 № 5. Режим електронного доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>.

175. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. – К. : НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Інститут археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1997. – С. XXXVII, 547 с.

176. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації. – Рукопис. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г. І. Процько; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2012. – 207 с.

177. Правознавство: Підручник / А. І. Берлач, Д. О. Карпенко, В. С. Ковальський, А. М. Колодій, А. Ю. Олійник, О. О. Підпригора; За ред. В. В. Копейчикова, А. М. Колодія. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 725 с.

178. Про внесення доповнень і змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Указ Президії ВР УРСР від 24 січня 1967 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1967. – № 5. – Ст. 63.

179. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо слідчих, що здійснюють досудове розслідування : проект Закону України (№ 4444 від 14 березня 2014 р.). Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50239&pf35401=29415>

180. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: проект Закону України (реєстр. № 4448 від 8 серпня 2014 р.). Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51914.

181. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // ВВР. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

182. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 04.11.1950. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

183. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. // ВВР. – 1995. – № 1, ст. 1; Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР, 2003, № 40 – 44. – Ст. 356.

184. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції [Електронний ресурс] : Закон України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>.

185. Прокурорський нагляд в Україні : Підр. для юрид. вузів і факульт. / За ред. проф. Марочкіна І. Є., Каркача П. М. – Харків, 2004. – 307 с.

186. Процессуальные акты предварительного расследования / Под ред. Бородин С. В., М. : Юрид. лит., 1991. – 239 с.

187. Радаев В. В. Расследование преступлений, совершенных лицами с психическими недостатками. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. – 68 с.

188. Радищев Н. А. О праве подсудимых отводить судей и выбирать себе защитника // Юридические произведения русских мыслителей.– М., 1979.– С. 559.

189. Развитие русского права во второй половине XIX – начале XX века. – М. : Наука, 1997. – 386 с.

190. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. – М., 1961. – 183 с.

191. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату). – Рішення від 23.12.1997 у справі № 7 – зп. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97>.

192. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення

положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). – Рішення від 27.10.1999 у справі № 9 – рп/99. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>.

193. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 105, ч. 1 ст. 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпічменту Президента України). – Рішення від 10.12.2003 у справі № 19 – рп/2003. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>.

194. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України та ч. 2 ст. 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу. – Рішення від 01.12.2004 у справі № 19 – рп/2004, – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>.

195. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 122 Конституції України, ч. 3 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру». – Рішення від 02.04.2008 у справі № 5 – рп/2008, Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-08>.

196. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи. – Рукопис. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Нац. акад. внутр. справ, К., 2002. – 209 с.

197. Розовский Б. Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : эссе / Б. Г. Розовский . – Луганск : РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.

198. Российское законодательство X – XX веков. В 9 т. Законодательство периода становления абсолютизма. – М. : Юрид, лит., 1986. – Т. 4. – 512 с.

199. Руднев В.И. Иммуниеты в уголовном судопроизводстве : Дис. ...канд. юрид. наук. – М., 1997. – 212 с.

200. Рыжаков А.П. Обвиняемый. – М. : ПРИОР, 1999. – 592 с.

201. Рыжаков А.П. Уголовный процесс : Учебник для вузов. – 3-е изд. испр. и доп. – М. : Издательство НОРМА, 2004. – 704 с.
202. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве / Савицкий В.М. – М., 1975. – 195 с.
203. Савицкий В. М. Стрежневая функция прокуратуры – осуществлять уголовное преследование / В.М. Савицкий // Российская юстиция. – 1994. – № 10. – С. 26 – 28.
204. Свод законов Российской империи. Том XV. Кн. 2-я. – СПб.: Печатано в Типографии II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 228 с.
205. Свод Законов СССР. – 1934. – № 64. – Ст. 459; 1937. – № 61. – Ст. 266, с. 105.
206. Сердечная Р. Г. Привлечение в качестве обвиняемого и осуществление принципов уголовного процесса. Автореф. дис. . канд. юрид. наук. Волгоград, 1999. – 21 с.
207. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини / Н. Сиза. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
208. Скаредов Г. И. Участие прокурора в следственных действиях. – М. : Юрид. лит., 1987. – 158 с.
209. Словарь иностранных слов. – 18-е изд. – М. : Рус. яз., 1989. – 624 с.
210. Словник української мови. В 11 т. НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., – Наукова думка. – Т. 3. – 1972. – 741 с.
211. Словник української мови. У 11 т. НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., – Наукова думка. – Т. 5, 1974. – 839 с.
212. Смирнов А. Ф. Прокуратура и проблемы управления. – М., 1997. – 583 с.
213. Смыкалин А. Судебная реформа 1864 года // Российская юстиция. – 2002. – № 5. – С. 39.
214. Советский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энц., 1983. – 1600 с.

215. Соловійов О. Кримінальне обвинувачення у справах публічно-правового характеру (практика Європейського суду з прав людини) / О. Соловійов // Право України. – 2005. – № 2. – С. 121 – 124.

216. Статут Великого князівства Литовського 1529 года / За ред. академіка К. И. Яблонскиса, Минск, 1960. – 253 с.

217. Стефанюк В. С. Суддівська незалежність – не особистий привілей суддів, а спосіб захисту публічних інтересів // Вісник Верховного Суду України. – 1996. – № 1. – С. 10.

218. Стеценко Н. М. О соотношении категорий «условие» и «основание» и их роли в процессе познания объективных законов: Автореф. дис... канд. филос. наук. – К., 1965. – 47 с.

219. Стремовский В. А. Предварительное расследование. – М., 1989. – 213 с.

220. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе / М. С. Строгович. – М., 1951. – 191 с.

221. Строгович М. С. Основные вопросы советской социалистической законности / М. С. Строгович. – М. : 1966. – 252 с.

222. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Наука, 1968. Т.1. – 470 с.

223. Строгович М. С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. – М., 1984. – 143 с.

224. Строгович М. С. Избранные труды : Проблемы общей теории права. В 3-х томах. Т. 1. – М. : Наука, 1990. – 304 с.

225. Судова статистика. Офіційний сайт Верховного Суду України. Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/169EB9789B839EF9C2257B4B002E5ABD)

226. США навчать українських прокурорів і суддів застосовувати Кримінальний процесуальний кодекс / Ukranews. – Режим доступу : <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2012/05/15/70557>.

227. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України : теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) [Текст] : [монографія] / Татаров О.Ю. – К. : – Донецьк : ТОВ «ВПІ «ПРОМІНЬ», 2012. – 640 с.

228. Татаров О. Ю. Проблеми збирання доказів стороною захисту в кримінальному провадженні // Актуальні проблеми розслідування злочинів : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 1 липня 2014 року). – К. : Нац. акад.. внутр.. справ, 2014. – 312 с.

229. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення / О. Татаров // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 179 – 186. – Режим доступу : <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/tatarov.pdf>.

230. Татаров О. Ю., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру : проблеми кримінальної процесуальної регламентації / О. Ю. Татаров, Д. М. Мірковець // Митна справа. – 2015. – № 1 (2.2). – С. 265 – 271. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2015_1\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2015_1(2)).

231. Теорія держави і права. Скакун О. Ф. Підручник / Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

232. Тертышник В. М. Уголовный процесс. – Х. : Арсис, 1997. – 528 с.

233. Тертышник В. М. Кримінально-процесуальне право України : Підручник. 4-е вид., доп. і перероб. – К. : А.С.К., 2003. – 848 с.

234. Титов А. Н. Право свободного выбора защитника на Украине // Судебное правоприменение : проблемы теории и практики / ред. В. М. Сырых. – М. : РАП, 2007. – С. 375 – 383.

235. Тихомиров Ю. А. Управленческое решение. М. : Наука, 1972. – 288 с.

236. Томин В. Т. Проявление и детерминанты принципа социалистической законности : общие вопросы и возбуждение уголовного дела // Укреплении законности предварительного расследования в условиях перестройки: Сборник научных трудов. – Волгоград, 1990. – С.11 – 20.

237. Тополь Л. Е. Некоторые аспекты правового положения подозреваемого // Проблемы борьбы с преступностью : Материалы VI конф. аспирантов и соискателей. М., 1976. – С. 210 – 215.

238. Трубин Н. С. Прокурорский надзор за соблюдением законов органами дознания / Трубин Н.С. – М. : Юрид. лит., 1982. – 132 с.

239. Тюхтенев С. С. Акты предварительного расследования и основные требования к ним в советском уголовном процессе : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1972. – 192 с.

240. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. – К. : Либідь, 1997. – 559 с.

241. Уголовный процесс : Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Под ред. К. Ф. Гуценко. 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 531 с.

242. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / Отв. ред. П. А. Лупинская. – М. : Юристъ, 1998. – 696 с.

243. Уголовно-процессуальные акты : Учеб. пособие / Под ред. Л. Д. Кокорева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. – 192 с.

244. Удалова Л. Д. Срок ознакомления обвиняемого с уголовным делом : некоторые предложения по изменению уголовно-процессуального законодательства // Тижневий ІАО. – 2000. – № 11 (255).

245. Удалова Л. Д. Новий КПК містить багато новацій, які змінили не лише правозастосовну практику, а й теоретичні основи // Юридичний журнал. – № 11. – 2012. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=3918>.

246. Узагальнення ВССУ судової практики забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sa.dn.ua/pro-sudovu-praktiku-zabezpechennya-pra/2/>.

247. Узагальнення практики розгляду слідчими судьями місцевих загальних судів Кіровоградської області клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних заходів) та проведення

відкритих слідчих дій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kra.court.gov.ua/sud1190/150/1560/>.

248. Узагальнення судової практики розгляду справ слідчими суддями місцевих судів та апеляційного суду Черкаської області за 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ms.ck.court.gov.ua/sud2313/41/79/>.

249. Узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанції процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html

250. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. – М. : 1915 – 339 с.

251. Фараон О. В. Поняття повідомлення особі про підозру в кримінальному процесі України // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 5 липня 2013 р.), – Київ, 2013. – С. 78 – 81.

252. Фараон О. В. Поняття повідомлення про підозру / О. В. Фараон // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (м. Київ, 28 листопада 2013 р.). – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – С. 183 – 186.

253. Фараон О. В. Співвідношення процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у процесуальному законодавстві України / О. В. Фараон // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Серія ПРАВО. – Випуск 23. – Ч. 2. – Т. 32. – С. 118 – 121.

254. Фараон О. В. «Процесуальне керівництво» чи «нагляд» прокурора у кримінальному провадженні? / О. В. Фараон // Адвокат. – 2013. – № 11 (158). – С. 38 – 42.

255. Фараон О. В. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру у кримінальному провадженні / О. В. Фараон // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 1. – Вип. 1. – Том – 3. – С. 204 – 207.

256. Фараон О. В. Вручення повідомлення про підозру / О. В. Фараон // Jurnalul juridic national: teorie și practică Молдова. Национальный юридический журнал : теория и практика. Научно-практическое правовое издание Республики Молдова. – 2014. – № 2 (6). – С. 114 – 118.

257. Фараон О. В. Зміна повідомлення про підозру в аспекті ст. 279 Кримінального процесуального кодексу України / О. В. Фараон // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 402 – 406.

258. Фараон О. В. Підстави зміни підозри під час досудового розслідування / О. В. Фараон // Актуальні проблеми розслідування злочинів : збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 1 липня 2014 р.) – Київ, 2014. – С. 109 – 111.

259. Фараон О. В. Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб / О. В. Фараон // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 18–19 липня 2014 р.). – Запоріжжя, 2014. – С. 99 – 103.

260. Фараон О. В. Випадки повідомлення про підозру / О. В. Фараон // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 198 – 202.

261. Фараон О. В. Поняття права на захист від підозри / О. В. Фараон // Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України: матеріали всеукраїнської підсумкової науково-практичної конференції (м. Київ, 12 березня 2015 р.). – К., 2015. – С. 227 – 228.

262. Фаринник В. І. Повідомлення про злочин // Юридичний вісник України. – 2012. – № 27. – С. 256 – 258.
263. Фаткуллин Ф. Н. Изменения обвинения.– М., 1987. – 164 с.
264. Федорова А. Л. Міжнародно-правові зобов'язання України з Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 : захищ. 23.06.03 / А. Л. Федорова. – К., 2003. – 187 с.
265. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: [в 2 т.] / Фойницкий И. Я.; под общ. ред. А. В. Смирнова. – СПб.: Альфа, 1996. – Т. 1. – 1996. – 607 с.
266. Франк Л. В. Задержание и арест подозреваемого в советском уголовном процессе. (Уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование). – Душанбе, 1963. – 234 с.
267. Франческо Кальдероні. Коментар до Кримінального процесуального кодексу України / Франческо Кальдероні. – Мілан. Транскрайм, 2007. – 21 с.
268. Францифоров Ю. В., Громов Н. А. Основания и процессуальный порядок привлечения лица в качестве обвиняемого // Следователь. – 1998. – № 8. – С. 41 – 47.
269. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношениях. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351 с.
270. Хрестоматія з історії держави і права України : Навч. посіб. / За ред. В. Д. Гончаренка. 3-е вид., перероб. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 656 с.
271. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 240 с.
272. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя. – 2008. – 196 с.
273. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. – СПб. : Изд-во «АЛЬФА», Изд-во «РАВЕНА», 1995. – 846 с.

274. Черкова М. Ю. Зміна обвинувачення в кримінально-процесуальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 // Луганський державний університет внутрішніх справ. – Луганськ. – 2006. – 205 с.

275. Чувилёв А. А. Институт подозреваемого в советском уголовном процессе / А. А. Чувилев: автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1968. – 15 с.

276. Шадрин В. С. Обеспечение прав человека и роль прокурора в современном уголовном процессе // Права человека в России и правозащитная деятельность государства: Сб. материалов Всероссийской научно-практической конференции 12 мая 2003 г. // Под ред. В. Н. Лопатина. – СПб.: Изд-во Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 220 – 228.

277. Швидка А. С., Шиян А. Г. Щодо реалізації права заявлення клопотань у суді першої інстанції сторонами судового провадження. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 3 – 2013, С. 519 – 525.

278. Шевченко Т. В. Нове кримінально-процесуальне законодавство потребує подальшого вдосконалення // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 3. – С. 30 – 31.

279. Шимановский В. В. Привлечение в качестве обвиняемого на предварительном следствии. – М.: ВЮЗИ, 1990. – 186 с.

280. Шишков С. Понятия «вменяемость» и «невменяемость» в следственной, судебной и экспертной практике // Законность. – 2001. – № 2. – С. 26 – 27.

281. Шпилев В. Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства. – Минск, 1974. – 275 с.

282. Щербина П. Ф. Історія політичних і правових вчень стародавнього світу : Курс лекцій. – Хмельницький : ХІУП, 2000. – 406 с.

283. Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М. : Юрид. лит., 1967. – 192 с.

284. Юридична енциклопедія / Редкол. Шемчушенко Ю. С., Бурчак Ф. Г., Зяблюк М. П. і ін. – Т. 3. – К. : «Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана», 2001. – 789 с.

285. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 1999. – 744 с.; Т. 4 : Н – П. – 2002. – 720 с.; Т. 5: П – С. – 2003. – 736 с.

286. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П.Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К.: Либідь, 2004. – 320 с.

287. Юрченко Л. В., Зарубіна А. Г. Притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального провадження // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2012. – Серия «Юридические науки». Т. 25 (64). – 2012. – № 2. – С. 238 – 243.

288. Юрчишин В. М. Функції безпосередньої участі прокурора у розслідуванні кримінальних справ за новим КПК України: бути чи не бути? // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 15. – (2'2012).

289. Юрчишин В. М. Прокурор як керівник досудового розслідування // Адвокат. – 2012. – № 7. – С. 29.

290. Якупов Р. Х. Уголовный процесс / Под ред. В.Н. Галузо. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1999. – 464 с.

291. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве. – М., 1981. – 286 с.

292. Янович Ю. П. Захисник на попередньому слідстві. – Х. : Університет внутрішніх справ, 1995. – 32 с.

293. Янович Ю. П. Уголовный процесс Украины. – Харьков : Университет внутренних дел, 1997. – 252 с.

294. Яновська О. Г. Система гарантій адвокатської діяльності // Право України. – 1996. – № 5. – С. 49 – 52.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Підсумки
анкетування практичних працівників слідчих підрозділів, прокурорів та
адвокатів України з питань повідомлення особі про підозру, %**

Запитання	слідчі	прокурори	адвокати
1	2	3	4
Загальна кількість опитаних	150	80	60
1. Назва регіону:			
Вінницька область	10	7	10
м. Київ	15	20	18
Київська область	18	22	20
Львівська область	14	11	12
Полтавська область	12	10	15
Харківська область	15	12	10
Херсонська область	10	10	9
Хмельницька область	6	8	6
2. Вік:			
20-30 років	78,6	26,3	5,8
30-40 років	21,4	63,2	72
40-60 років	-	10,5	22,2
3. Освіта :			
Вища (не юридична)	18	-	-
Вища юридична	82	100	100
Середня юридична	-	-	-
4. Стаж роботи:			
До 3-х років	63,3	19,2	8,3
До 5-ти років	26,7	52,7	49
До 10-ти років	8	21,3	39,7
До 20-ти років	2	6,8	3
5. Чи вважаєте Ви необхідним /можливим зміни щодо процесуального рішення – повідомлення особі про підозру:			
Так, є необхідним	58,5	63,8	82,2
Ні, не вважаю необхідним	3,5	34	-
Важко відповісти	38	2,2	17,8
6. З приводу чого підозрювані або їх захисники подають клопотання у кримінальному провадженні:			
Про застосування заходів забезпечення	13	17,7	43,2
Про СРД	27	27,6	18,1
Про проведення НСРД	9	10,2	6
Про призначення експертизи	23	20,2	16,9
Інше	28	24,3	15,8
7. Чи обирався запобіжний захід щодо підозрюваного до моменту повідомлення про підозру:			
Так	-	-	-

Запитання	слідчі	прокурори	адвокати
1	2	3	4
Загальна кількість опитаних	150	80	60
Ні	97	86	83
Важко відповісти	3	14	17
8. Який запобіжний захід обирався найчастіше:			
Особисте зобов'язання	31	42,3	29
Особиста порука	5,2	5,9	16
Застава	34	37,2	29
Домашній арешт	18	9,6	10,4
Тримання під вартою	11,8	5	15,6
9. Чи змінював суддя рішення про обрання запобіжного заходу, внаслідок поданого клопотання			
Так	67,8	44	47
Ні	32,2	56	53
10. Чи мало місце заміна тримання під вартою на заставу за рішенням суду			
Так	34	28	12
Ні	66	72	88
11. Вкажіть найрозповсюджений випадок повідомлення про підозру			
п.1 ч. 1 ст. 276 КПК	33	28	-
п.2 ч. 1 ст. 276 КПК	-	-	-
п.3 ч. 1 ст. 276 КПК	67	72	-
12. Повідомлення про підозру готують:			
Слідчі	92	78	-
Прокурори	8	22	-
13. Чи мала місце зміна прокурором повідомлення про підозру:			
Так	23	38	-
Ні	49	48	-
Важко відповісти	28	14	-
14. Скільки часу ви очікували на погодження прокурором повідомлення про підозру			
Не очікував	31	-	-
До 2х годин	27	-	-
До 3х годин	13	-	-
Понад 3 години	12	-	-
Відмовляюся відповідати	17	-	-
15. Чи вважаєте Ви, що рішення про повідомлення особі про підозру необхідно дозволити приймати слідчому самостійно, з обов'язковим повідомленням про це прокурора			
Так	98	74	43
Ні	-	26	45
Не бачу необхідності	2	-	12
16. Чи вважаєте Ви необхідним повернення інших суб'єктів як захисників у кримінальному провадженні			
Так	19	5	-
Ні	79	82	93
Немає потреби	2	13	7

**Підсумки
вивчення матеріалів кримінальних проваджень, у частині стадії досудового
розслідування (загальна кількість проваджень – 170), у %**

№	Назва	%
1.	Категорія кримінального провадження справи у момент вивчення:	
	Закінчена провадженням у суді	59
	Зупинена провадженням	20
	В провадженні	21
2.	Вид злочину:	
	Проти особи	13
	Проти власності	38
	Проти безпеки руху та експлуатації транспорту	7
	У сфері обігу наркотичних засобів	39
	У сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	3
3.	Вид злочину (кримінально-правова класифікація):	
	Невеликої тяжкості	14
	Середньої тяжкості	23
	Тяжкий злочин	42
	Особливо тяжкий злочин	21
4.	Злочин вчинено:	
	Однією особою	77
	Групою осіб	23
5.	Провадження розслідування за участю захисника:	
	Захисник – адвокат	62,8
	Без участі захисника	37,2
6.	Момент вступу захисника у кримінальне провадження:	
	Затримання підозрюваного у вчиненні злочину	41
	Повідомлення особі про підозру	45
	Інше	14
7.	Зміна раніше повідомленої підозри / нова підозра:	
	Зміна підозри	23,7
	Нова підозра	18,1
	Підозра не змінювалась	58,2
8.	Виклик підозрюваного здійснювався:	
	По телефону	66
	Телефонограмою	14
	Телеграмою	-
	Повісткою	20
9.	Слідчі дії, що мали місце у кримінальних провадженнях:	
	Допит	33
	Одночасний допит	7,5
	Пред'явлення для впізнання	4,1
	Огляд	23
	Обшук	7,2
	Слідчий експеримент	2,2
	Призначення та проведення експертизи	21,7
	Освідування (слідче/медичне)	1,3

10.	Рішення слідчого щодо заявленого клопотання підозрюваного (захисника)	
	Задоволено у клопотанні	50,5
	Відмовлено у заявленому клопотанні	26,5
	Задоволено частково	23

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора
Національної академії
з навчально-методичної
та наукової роботи
полковник міліції



С.С. Чернявський

А К Т

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
здобувача кафедри кримінального процесу Фараон Оксани Василівни в
науково-дослідну діяльність та навчальний процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі голови – начальника відділу організації науково-дослідної роботи, кандидата юридичних наук, підполковника міліції Бодюла Є.М. та членів – начальника докторантури та ад'юнктури, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника міліції Сербина Р.А., професора кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора Карпова Н.С., начальника кафедри досудового розслідування, кандидата юридичних наук, полковника міліції Осауленка О.А. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Фараон О.В. на тему: «Повідомлення про підозру» використовуються у навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ під час проведення семінарських і практичних занять з слухачами, курсантами та студентами при вивченні таких дисциплін:

«Кримінальний процес України. Особлива частина» (тема «Повідомлення про підозру»);

«Адвокатура України» (тема «Захисник у кримінальному провадженні»);

«Доказування на досудовому слідстві» (тема «Доказування у стадії досудового розслідування»).

Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення й у навчально-методичних матеріалах з дисциплін «Кримінальний процес. Особлива частина», «Адвокатура України», «Доказування на досудовому слідстві», де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Фараон О. В. «Процесуальне керівництво» чи «нагляд» прокурора у кримінальному провадженні? / О. В. Фараон // *Адвокат*. – 2013. – № 11. – С. 38–42.

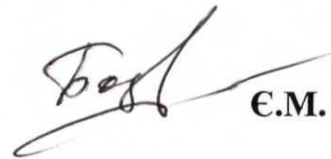
Фараон О. В. Співвідношення процесуальних рішень «повідомлення особі про підозру» та «притягнення як обвинуваченого» у процесуальному законодавстві України / О. В. Фараон // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2013. – Вип. № 23. – Ч. II. – С. 118–121.

Фараон О. В. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру у кримінальному провадженні / О. В. Фараон // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – 2014. – Вип. 1. – С. 89–93.

Фараон О. В. Вручення повідомлення про підозру / О. В. Фараон // *Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie și practică» г. Кишинёв, Республика Молдова*. – № 2 (6). – 2014. – С. 117–119.

Члени комісії:

**Начальник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
підполковник міліції**



Є.М. Бодюл

**Начальник докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
підполковник міліції**



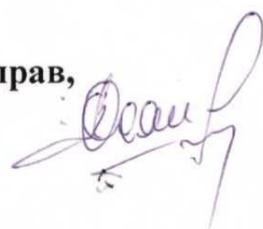
Р.А. Сербин

**Професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**



Н.С. Карпов

**Начальник кафедри
досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
полковник міліції**



О.А. Осауленко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
Головного слідчого управління
МВС України
кандидат юридичних наук

Г.М. Мамка

2014 р.

**А К Т**

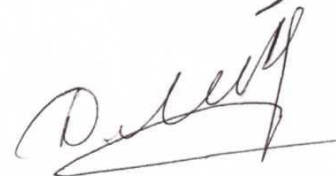
**впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу
Фараон Оксани Василівни на тему: "Повідомлення про підозру"**

Комісія у складі: заступника начальника управління ГСУ МВС Цуцкірідзе М.С., начальника відділу ГСУ МВС Мірковця Д.М., старшого слідчого в ОВС ГСУ МВС Шевчишена А.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Фараон Оксани Василівни на тему: "Повідомлення про підозру" можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника управління
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 М.С. Цуцкірідзе

**Начальник відділу
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 Д.М. Мірковець

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ МВС України
кандидат юридичних наук**

 А.В. Шевчишен



ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

4-20/12-1742

"31" липня 2014 р.

**Ректору
Національної академії
внутрішніх справ
Черню В.В.**

03035, Київ,
пл. Солом'янська, 1

Шановний Володимире Васильовичу!

Повідомляємо, що підготовлені здобувачем кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Фараон Оксаною Василівною пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України за результатами дисертаційного дослідження на тему: "Повідомлення про підозру" (вх. №144663 від 22.07.2014 р.) Комітетом отримані, є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

Додаток В

Алгоритм дій слідчого та прокурора у разі неможливості вручення особі повідомлення про підозру, коли не встановлено місцезнаходження особи або вона переховується від органів розслідування

Встановлення випадку повідомлення про підозру відповідно до ч. 1 ст. 276 КПК.

Складання письмового повідомлення особі про підозру прокурором або слідчим за погодженням із прокурором згідно зі ст. 277 КПК.

У день складання повідомлення особі про підозру **письмове повідомлення про підозру разом з пам'яткою про її процесуальні права та обов'язки**, передбачені ст. 42 КПК, надсилаються за останнім відомим місцем проживання чи перебування особи, яка повідомляється про підозру у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень (ст. 135 КПК), зокрема шляхом надіслання поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання письмове повідомлення про підозру разом з пам'яткою про її процесуальні права та обов'язки для передачі їй **вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі**, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Належним підтвердженням отримання особою повідомлення про підозру та пам'ятки про її процесуальні права та обов'язки є **підпис цієї особи** на певних документах, на поштовому повідомленні, **відеозапис вручення** особі повідомлення про підозру разом з пам'яткою, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі зазначених документів або ознайомлення з їх змістом.

У разі попереднього повідомлення цієї особою слідчого, прокурора про адресу своєї електронної пошти, надіслане на таку адресу повідомлення про підозру разом з пам'яткою про процесуальні права та обов'язки, дає підстави вважати, що зазначені документи отримані у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти.

У разі наявності у слідчого, прокурора **належного підтвердження отримання особою повідомлення про підозру та пам'ятки про її процесуальні права та обов'язки**, а також у разі вжиття ними заходів для його вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, **особа вважається повідомленою про підозру**.

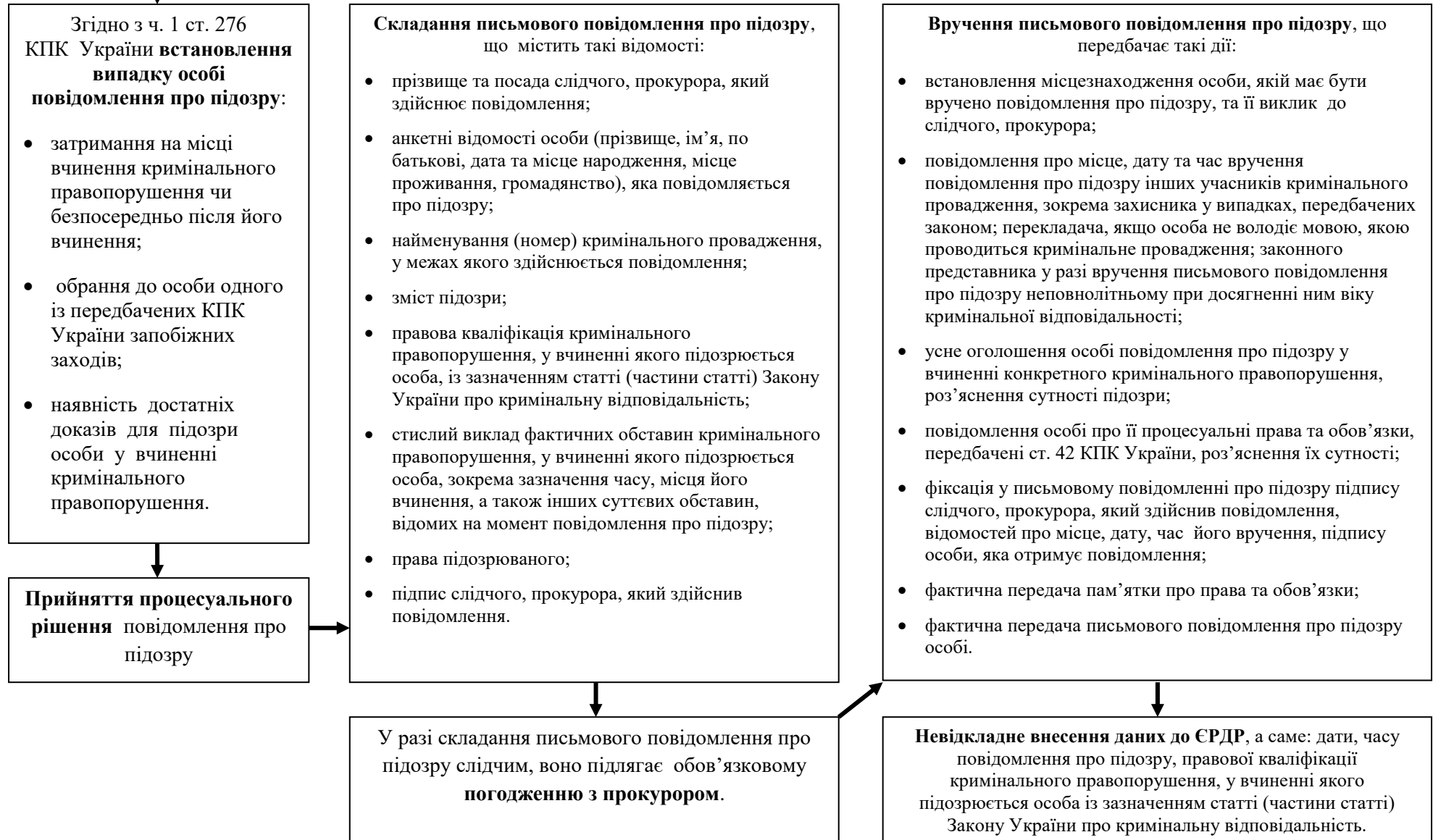
У разі затримання особи відповідно до ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу **безпосереднє вручення** слідчим, прокурором повідомлення про підозру згідно до вимог ст. 278 КПК

Оголошення в розшук підозрюваного згідно зі ст. 280 – 281 КПК.

Подання слідчим, прокурором до слідчого судді клопотань про застосування запобіжного заходу та про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу відповідно до ст. 187 – 192 КПК.

Внесення відповідних даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Процесуальний порядок повідомлення особі про підозру



ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проекту внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України

Чинна редакція	Редакція із запропонованими змінами
Кримінальний процесуальний кодекс України <i>(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88)</i>	
<p>Стаття 36. Прокурор</p> <p>...</p> <p>2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:</p> <p>...</p> <p>11) повідомляти особі про підозру;</p> <p>...</p>	<p>Стаття 36. Прокурор</p> <p>...</p> <p>2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, уповноважений:</p> <p>...</p> <p>11) виключити</p> <p>...</p>
<p>Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування</p> <p>2. Слідчий уповноважений:</p> <p>...</p> <p>б) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;</p> <p>прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому цим Кодексом, тягне за собою передбачену законом відповідальність.</p>	<p>Стаття 40. Слідчий органу досудового розслідування</p> <p>2. Слідчий уповноважений:</p> <p>...</p> <p>б) повідомляти особу про підозру, надіславши прокурору копію письмового повідомлення особі про підозру не пізніше доби з моменту його складання.</p>
<p>Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений</p> <p>... 7. Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний:</p> <p>1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;</p> <p>2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням</p>	<p>Стаття 42. Підозрюваний, обвинувачений</p> <p>... 7. Підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний:</p> <p>1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;</p> <p>2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням</p>

<p>про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;</p> <p>3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.</p> <p>4) надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробачії, необхідну для підготовки досудової доповіді.</p> <p>8. Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення.</p>	<p>про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;</p> <p>3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;</p> <p>4) надавати достовірну інформацію представнику персоналу органу пробачії, необхідну для підготовки досудової доповіді.</p> <p>5) не перешкоджати встановленню об'єктивної істини та всіх обставин кримінального правопорушення, в тому числі шляхом здійснення тиску на учасників кримінального провадження з метою примушування останніх відмовитись від показань або до дачі завідомо неправдивих показань.</p> <p>8. Підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення, що засвідчується підписом підозрюваного, обвинуваченого та особою, яка повідомляє про підозру. Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного складається у двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, обвинуваченому, другий – долучається до матеріалів кримінального провадження.</p>
<p>Стаття 52. Обов'язкова участь захисника</p> <p>1. Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного.</p> <p>2. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:</p> <p>1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у</p>	<p>Стаття 52. Обов'язкова участь захисника</p> <p>1. Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного.</p> <p>2. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні:</p> <p>1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у</p>

вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад;

4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту;

5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

6) щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;

8) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;

9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості - з моменту ініціювання укладення такої угоди.

вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття, незалежно від того, чи досягли вони повноліття на час провадження, або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад;

4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту;

5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

6) щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;

8) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення;

9) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості - з моменту ініціювання укладення такої угоди.

<p>Стаття 183. Тримання під вартою</p> <p>... 4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею. 	<p>Стаття 183. Тримання під вартою</p> <p>...4. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею. <p>5. Слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, у разі, коли до особи не застосовувалось затримання, передбачене ст. ст. 207 – 208 КПК України, повинен зобов'язати уповноважену особу здійснити затримання в залі судового засідання.</p>
<p>Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою</p> <p>1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 	<p>Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою</p> <p>1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

<p>3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.</p> <p>Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу...</p>	<p>3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.</p> <p>Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу...</p>
<p>Стаття 276. Випадки повідомлення про підозру</p> <p>1. Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, у випадках:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. <p>Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу.</p> <p>2. У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені статтею 42 цього Кодексу.</p> <p>3. Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.</p>	<p>Стаття 276. Випадки повідомлення про підозру</p> <p>1. Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, у випадках:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) виключити; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. <p>Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу.</p> <p>2. У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені статтею 42 цього Кодексу.</p> <p>3. Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.</p>

Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру.

1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором.

Повідомлення має містити такі відомості:

1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Стаття 277. Зміст письмового повідомлення про підозру.

1. Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором **і має вступну та описово-мотивувальну складові частини.**

Вступна частина повідомлення про підозру має містити такі відомості:

1) **місце, дату складання повідомлення, прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;**

2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

Описово-мотивувальна частина повідомлення про підозру має містити наступні відомості:

1) **зміст підозри, тобто стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;**

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) **підставу повідомлення про підозру, тобто посилання на випадок, передбачений ч. 1 ст. 276 КПК, на підставі якого особі повідомляється про підозру;**

4) **підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримала повідомлення.**

Стаття 278. Вручення письмового повідомлення про підозру

1. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

2. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.

3. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

4. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Стаття 278. Вручення письмового повідомлення про підозру

1. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Після вжиття слідчим, прокурором заходів для вручення повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, особа вважається повідомленою про підозру. У разі затримання або явки цієї особи до органу досудового розслідування слідчий, прокурор зобов'язаний вручити їй дане письмове повідомлення про підозру не пізніше 24 годин з моменту затримання або явки.

2. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання.

3. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

4. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

5. Слідчий, прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний допитати її як підозрюваного не пізніше доби з моменту складання повідомлення про підозру.

<p>Стаття 279. Зміна повідомлення про підозру</p> <p>1. У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені статтею 278 цього Кодексу. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.</p>	<p>Стаття 279. Зміна повідомлення про підозру</p> <p>1. У разі виникнення підстав для зміни повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу, і заново у повному об'ємі повідомити особу про підозру. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор, який здійснив таке повідомлення про підозру.</p> <p>2. Якщо під час досудового розслідування кримінального провадження частина повідомленої підозри не дістала свого підтвердження, слідчий, а в разі повідомлення підозри прокурором – виключно прокурор, своєю постановою закриває провадження у цій частині повідомленої підозри в порядку, передбаченому статтями 283 та 284 цього Кодексу, про що оголошує підозрюваному, з обов'язковим роз'ясненням її сутності.</p>
<p>Стаття 481. Повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру здійснюється:</p> <p>1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором України, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;</p> <p>2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора України, члену Національного агентства з питань</p>	<p>Стаття 481. Повідомлення про підозру</p> <p>1. Письмове повідомлення про підозру складається:</p> <p>1) адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові - Генеральним прокурором України, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;</p> <p>2) народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора України, члену Національного агентства з питань</p>

запобігання корупції - Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України);

3) судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя, працівникам Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором України або його заступником;

4) Генеральному прокурору України - заступником Генерального прокурора України.

запобігання корупції - Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України);

3) судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя, працівникам Національного антикорупційного бюро України - Генеральним прокурором України або його заступником;

4) Генеральному прокурору України - заступником Генерального прокурора України.

2. Письмове повідомлення вручається прокурором, який склав повідомлення про підозру, згідно з ч. 1 цієї статті, або слідчим, який проводить досудове розслідування, або прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у даному провадженні, в порядку та строк, що передбачені цим Кодексом.